ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1982 ANAYASASINA GÖRE, TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI

HAYRİYE KESER

EKİM 2017

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1982 ANAYASASINA GÖRE, TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI

HAYRİYE KESER

EKİM 2017

Tez Başlığı : **1982 ANAYASASINA GÖRE, TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞ HAKKI**

Tezi Hazırlayan : HAYRİYE KESER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Feriha Bilge TANRIBİLİR
Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Yrd.Doç. Dr. Cem Duran UZUN
Tez Danışmanı

Tez sınav Tarihi : 21.12.2017

Tez Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Mehmet TURHAN (Çankaya Üniv.) .....

Yrd. Doç. Dr. Nur ULUŞAHİN (Başkent Üniv.) .....

Yrd. Doç. Dr. Cem Duran UZUN (Çankaya Üniv.) .....

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: Hayriye Keser

İmza:

Tarih: 21.12.2017

ÖZET

1982 ANAYASASINA GÖRE, TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI

KESER, Hayriye

Yüksek LisansTezi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı,

TezYöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Cem Duran UZUN

Ekim, 2017

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı çoğulcu demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından biri olması nedeni ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından önemle vurgu yapılmakta olup bu kapsamda, ifade özgürlüğü ile alakalı ilkelerin ışığında, zaman içerisinde daha geniş bir yoruma tabi tutmaktadır. Türk İç hukuk düzenlemelerinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü konusunda genel olarak AİHM'nin ortaya koymuş olduğu standartlara uyum konusunda özen gösterilmiştir. Benzer şekilde, Anayasa Mahkemesinin vermis olduğu kararlarda da aynı hassasiyetiye dikkat çekmektedir. Ancak esas sorun konuya ilişkin hükümlerin ve ilkelerin uygulama alanine geçirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye hakkında açılan davalarda çıkan ihlal kararları ile Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların başlıca sebebini, bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi nedeni ile toplantı ve yürüyüşünün yasadışı sayılması, barışçıl şekilde yapılan gösterilere kolluğun kuvvet kullanarak müdahale etmesi veya kolluk tarafından kullanılan kuvvetin orantısız şekilde gerçekleşmesi oluşturmaktadır. Bu itibarla, 1982 Anayasasında, bahse konu hakkın tanımlanması, sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeler, ilgili yasa ve yönetmeliklerle, söz konusu ihlal kararlarının çıkmasının engellenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, benzer haklarla kıyaslanması, tarihsel gelişimi, AİHM kararları ışığında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, 1982 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının unsurları, sınırları.

ABSTRACT

THE RIGHT TO ASSEMBLY AND DEMONSTRATION ACCORDINGLY 1982 CONSTITUTION

KESER, Hayriye

Postgraduate Thesis,

Institute of Social Sciences,
Department of Public Law,

Thesis Advisor: Associate Professor Cem Duran UZUN

October, 2017

The right to assembly and demonstration is one of the indispensable elements of pluralistic democracies. For this reason, the European Court of Human Rights (ECHR) has been emphasizing such right, and within this framework and in light of principles concerning freedom of expression, it has been subjected to a wider interpretation in time. In the Turkish domestic legislation, compliance with the standards of the ECHR with respect to assembly and demonstrations has been taken into consideration. Likewise, the same sensitivity is drawn to the decisions made by the Constitutional Court. The main reasons for the individual applications made to the Constitutional Court are the violation of the obligation to fulfill the obligation of notification, the illegal counting of meetings and marches, the intervention of peaceful demonstrations by force, or the disproportionate use of force by law enforcement. For this reason, the 1982 Constitution aims to prevent the issue of such infringement decisions from being defined, restricted by regulations, related laws.

Key Words: The Right to assembly and demonstration, comparison with similar rights, historical development, the right to assembly and demonstration in the light of ECHR standards, the elements and limits of the right to assembly and demonstration accordingly in 1982 Constitution.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmalarım süresince değerli yardım ve katkılarıyla beni bilgilendiren ve yönlendiren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Cem Duran UZUN'a, arşivini kullandığım Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphane çalışanlarına ve bu çalışmalar esnasında benden yardım ve desteklerini esirgemeyen tüm çalışma arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma, teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN DİLEKÇE iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR vi
İÇİNDEKİLER vii
GİRİŞ 1
BÖLÜM 1 4
GENEL OLARAK TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI VE BENZER ÖZGÜRLÜKLERLE İLİŞKİSİ 4
1. Kavram 4
2. Unsurları 5
2.1. Ortak Amaç 5
2.2. Kişi Unsuru 5
2.3. Süre Unsuru 6
2.4. Ortak Yer Unsuru 6
3. Tarihsel Gelişim 6
4. Batı Demokrasilerinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü 8
5. Uluslararası Sözleşmelerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü 14
6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Benzer Özgürlüklerle İlişkisi 17
6.1. Düşünce Özgürlüğü ile İlişkisi 17
6.1.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü ile Düşünce Özgürlüğü Arasındaki Maddi İlişki 18
6.1.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü ile Düşünce Özgürlüğü Arasındaki Hukuki İlişki 19
6.1.2.1. Fikri İçtima Görüşü 19

6.1.2.2. Toplantı Özgürlüğünün, Düşünce Özgürlüğünün Bir Bölümü veya Bir Alt Kavramı Olduğu Yolundaki Görüş 21
6.1.2.3.Bağımsız Bir "Gösteri Hakkı" nın Mevcut Olduğu Yolundaki Görüş 21
6.1.2.4. Özel Hüküm – Genel Hüküm İlişkisini Savunan Görüş 22
6.1.2.5." Vakıa Ayrımı" Yolu ile Sorunun Çözümü 23
6.2 Dernek Özgürlüğü ile İlişkisi 25
BÖLÜM 2 30
AİHM KARARLARINDA TOPLANTI VE 30
GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI 30
1. Kavram 30
2. Unsurları 32
2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Barışçıl Olması 32
2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kolektif Niteliği 35
2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Şekilleri 36
2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Mekânı 37
3. Sınırları 39
3.1. İzin ve Bildirim Sistemleri 39
3.2. Sınırlamanın Sınırları 44
3.2.2. Sınırlamanın Orantılılığı 46
BÖLÜM 3 50
TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI 50
1. Tarihsel Gelişimi (Anayasalarda, Yasalarda) 50
1.1. 1961 Anayasası Öncesi Dönem 50
1.2. 1961 Anayasası Dönemi 53
1.3. 1982 Anayasası Dönemi 57
2. Unsurları 59
2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Barışçıl Olması 59
2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kolektif Niteliği 61
2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Zaman ve Süresi 62
2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Mekânı 64
3. Sınırları 66
3.1. Genel Olarak 66
3.2. Düzenleme Aşamasındaki Sınırlamalar 71

3.2.1. Silahsız ve Saldırısız Olma Zorunluğu 71
3.2.2. Bildirimde Bulunma Zorunluğu 73
3.3. Kişi Bakımından Getirilen Sınırlamalar 74
3.3.1. Yabancılara Getirilen Sınırlamalar 74
3.3.2. Bazı Kamu Görevlileri Bakımından Getirilen Sınırlamalar 75
4. Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar 75
SONUÇ 89
KAYNAKÇA 92

GİRİŞ

İnsan, doğası gereği eski çağlardan bu yana en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için toplum içinde uyumlu yaşamayı tercih etmiştir. Bundan dolayı, sert doğa koşulları karşısında birlikte hareket ederek hayatta kalabilmeyi başarmıştır. Benzer şekilde, insanlar hak arama mücadelesinde de topluluk halinde hareket ederek iktidara karşı, birey halinde yaratacağı etkiye oranla daha güçlü şekilde sesini duyurmak istemiştir.

Bu çerçevede, devletler tarihsel süreç içerisinde birçok yönetim sistemini tecrübe ederek, demokratik sistemde vatandaşların yönetimde söz hakkına sahip olduğunu görmüştür. Demokratik toplumlarda, vatandaşlara insan olmanın getirdiği en tabii hak şeklinde kabul edilen temel hak ve özgürlükler, yasal düzenlemeler ile tanınmış olup, bu hakların kullanımı devlet eliyle güvence altına alınmıştır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, temel haklar arasında yer alması ve bu hakkın kullanımına devlet yönetimlerinin saygı duyması, demokrasi anlayışının ne derece yerleşmiş olduğuna dair bir göstergedir. Toplantı, vatandaşların ortak bir amaç doğrultusunda, geçici bir süreliğine bir araya gelmeleri olup, gösteri yürüyüşü ise bu toplantıların dinamik halidir. Vatandaşların, yönetim sistemine veya kendi hak ve özgürlüklerine ilişkin düzenlemelere ve uygulamalara tepki gösterebilmesi, protesto edebilmesi, sesini duyurabilmesi sadece seçimlerde oy kullanma hakkı ile sınırlı tutulamayacağından; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, saydığımız hususların temini için en temel araçtır. Bu çerçevede, siyasi iradenin oluşumunun, devlet organlarından halka doğru değil, halktan devlete organlarına doğru bir seyir izlemesi gerekliliği, dolayısıyla da siyasi katılım hakkının en önemli araçlarından biri olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının gözardı edilmemesi esas olmalıdır.

Bununla birlikte, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımı, sadece tek taraflı bir fayda sağlamamaktadır. Söz konusu hakkın kullanımı ile yönetimde yer alanlar, vatandaşların tercih ve taleplerini öğrenebilecek; bu suretle çalışmalarını düzeltme, yönlendirme ve değiştirme imkânına sahip olacaklardır. Katılımcı ve çoğulcu demokrasi anlayışının yerleşebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için

toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımı hususunda siyasi iktidarın hoşgörü çerçevesinde yaklaşması gerekmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, yukarıda açıkladığımız üzere içerdiği önem nedeniyle, devletlerin iç mevzuatlarına konu olmakla sınırlı kalmamış, bunun beraberinde uluslararası bildirge, sözleşme ve anlaşmalarda da düzenlenmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin düzenlemeler, birçok ülkenin katılımı ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) gibi uluslararası metinlerde yer almaktadır. Bunun yanı sıra, bölgesel ve daha dar kapsamlı belirli ülkelerin uzlaşma sağladığı anlaşmalar da bulunmaktadır. Dolayısıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, hakkın önemi nedeni ile, anayasa, yasa ve uluslararası metinlerde yer bulmuştur. Aynı şekilde, taraf olunan uluslararası sözleşmelerden doğan sorumluluk ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini teminen ülkemizde de, anayasal, yasal düzlemde konuya ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu hakkında ihlal edildiğine dair yapılan bireysel başvurular, Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından, uluslararası sözleşmeler ışığında ve iç hukuk normları ile birlikte değerlendirmekle hükme bağlanmaktadır.

Birinci bölümde, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanımı üzerinde durulacak, genel olarak tarihsel gelişimi incelenecek, bahse konu hakkın Demokratik Batı Toplumlarında ve uluslararası belgelerde nasıl ve ne şekilde yer aldığı ele alınacaktır. Ayrıca tarihsel gelişim içinde söz konusu hak ve özgürlüğün tanınmasına neden ihtiyaç duyulduğu, ülkelerin iç hukuklarında konuya ilişkin nasıl düzenlemeler getirdiği incelenecektir.

İkinci bölümde, daha mikro bir bakış açısı ile AİHM ve AİHS'nce, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanımı, tarihsel gelişimi, bu hakkın unsurları, hakkın ne şekilde kullanılacağı ve hangi şekillerde sınırlanabileceği yer alacaktır.

Son bölümde ise, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının anayasalarımızda, yasalarımızda nasıl tanımlandığı, hakkın iç hukukumuza nasıl yansıdığı, unsurları, söz konusu hakka dair sınırlamaların anayasa ve yasalarımızda nasıl ve ne şekilde yer aldığı belirtilecek ve özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının 1961 ve 1982 Anayasalarında ne şekilde sınırlandırıldığına ilişkin mukayese yapılacaktır.1982 Anayasası kapsamında, söz konusu hakkın tanımlanması, sınırlandırılması, unsurları, AYM Kararları'nda bahse konu hakkın ne şekilde ele alındığı açıklanacaktır.

Bununla birlikte, yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulanmasına ilişkin Türkiye aleyhine açılan davalarda, AİHM'nin ihlal kararlarına dair örneklere, yine bu çerçevede AYM Kararları'na yer verilecektir.

Sonuç kısmında ise, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin çıkarımlarda bulunulup, AİHM ve AYM Kararları ışığında ülkemiz uygulamalarına dair genel değerlendirmeler yapılacaktır.

BÖLÜM 1

GENEL OLARAK TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI VE BENZER ÖZGÜRLÜKLERLE İLİŞKİSİ

1. Kavram

Toplantı, sözlük tanımına göre, birden çok kimsenin belirli amaçlarla bir araya gelmesidir.[1]Hukuki açıdan toplantı, birden çok kişinin belirli bir amaç doğrultusunda, geçici olarak, ortak bir yerde bir araya gelmeleridir.[2]Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK)'nun toplantı tanımlaması ise: "Bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde bir araya gelmeleri" şeklindedir.[3]

Toplantı, düşünce ve fikirlerin topluca açıklanması, ifade edilmesi araçlarından biri olup diğer bir araç da gösteri ve yürüyüşlerdir. Sözlük anlamıyla, gösteri bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılmasıdır.[4]

Bu bağlamda, siyasal, ekonomik, sosyal konularda bir karara, bir düzenlemeye veya uygulamaya karşı protesto veya hoşnutsuzluğu ortaya koymak için kitlelerin kanaatlerini toplu olarak açıklaması olarak tanımlayabileceğimiz gösteri ve yürüyüşler; iç içe iki ayrı durumu anlatmakla beraber, genellikle "gösteri yürüyüşü" terimiyle karşılanır.

---

1 GüncelTürkçe Sözlük, (Çevrimiçi) http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5845ac3e6e7e48.52937555, 12 Ocak 2017.

2 İbrahim Ö. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basımevi, 1989 s. 63.

3 Feyyaz Gölcüklü, A. Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,* Ankara, Turhan Kitabevi, 1996, s.337.

4 Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5845bc232f04c6.32681356, 10 Ocak 2017.

2. Unsurları

Bu çerçevede, toplantının, yukarıda belirtilen tanımlamalar doğrultusunda, dört unsurdan oluştuğunu söyleyebiliriz:

2.1. Ortak Amaç

Amaç unsuru ile ele alınan husus; toplantının herhangi bir şekilde, tesadüfi olarak bir araya gelmiş insanlardan oluşmuş bir kalabalık olmadığı ve ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluğu anlamına geldiğidir.

Bir toplantının varlığı için aynı amacı taşımak yeterli değildir. Aynı zamanda bu amacın entelektüel bir amaç olması, fikri boyut taşıması gerekir. [5] Bu bağlamda, sinema, konser, tiyatro gibi eğlence veya fikir yanı ağır basan kültürel, sosyal toplanmalar ile entelektüel amaç taşıma şartı aranan toplantı farklı hususlardır.

2.2. Kişi Unsuru

Kişi unsuru ile kast edilen, toplantının her şeyden önce birden çok kişinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmesidir. Ancak bu sayının kaç olacağı veya olması gerektiğine ilişkin doktrinde tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin; Anglosakson Hukuk Sistemine göre üç veya daha fazla kimsenin bir araya gelmesi gerekmektedir. Fransız ve İtalyan Ceza Kanunları'nda yasak toplantılar için yirmi ve on sayılarını verdiği görülmektedir.[6]

1982 Anayasası da, bir toplantı için asgari kaç kişinin bir araya gelmesi gerektiğini belirtmemiştir. Dolayısıyla iki kişinin bir araya gelmesi halinde de bir toplantının gerçekleşebileceği yorumu yapılabilir. Ancak anayasal açıdan iki kişinin bir araya gelmesi bir toplantı için yeterli görünse de, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 11 inci maddesine baktığımızda anılan kanun maddesinde,

---

[5] İlhan Akın, "Toplanma Özgürlüğü," İstanbul, **İ. Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.XXX, No:3-4, 1964, s. 546.

[6] Esra Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü,* İzmir, DEÜHF Yayınları, 1995, s. 62.

"düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dahil en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlüdür" şeklinde belirtilmiştir.

Sonuç olarak, anayasada toplantı için sayı koşulu belirtilmemesi nedeni ile yediden daha az kişinin bir araya gelmesi de, anayasal anlamda bir toplantı anlamına gelecektir.

2.3. Süre Unsuru

Süre unsuru ile toplantının belli bir zaman kesiti içinde yapılması ve bitmesi aranmaktadır. Kaboğlu bu çerçevede "toplantının, süreyle sınırlı bir dönemsel karşılaşma olduğunu, katılanlar arasındaki bağın, toplantıdan sonra devam etmeyeceğini" belirtmektedir.

2.4. Ortak Yer Unsuru

Son aranan unsur ise, yer unsuru olup toplantının ancak belli yerlerde yapılabileceğine işaret eder.[7] Bununla beraber, toplantının gerçekleşebilmesi için, katılanların fiziksel olarak, ortak bir yerde bir arada bulunmaları gereklidir. Toplantıda, katılanları birbirine bağlayan başkaca bir bağ bulunmadığından, bir araya gelenlerin aynı yerde bulunmaları ve doğrudan iletişim kurmaları şarttır.

Sonuç olarak, toplantının belli bir zaman dilimi içinde, ortak amacı taşıyan belirli sayıda insanların aynı yerde bulunması ile gerçekleşebileceğini ifade etmek mümkündür.

3. Tarihsel Gelişim

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını tarihsel olarak ele aldığımızda, temelde kişi hak ve özgürlüklerinin tarihsel sürecine uzanmamız gerekmektedir. Bu çerçevede, kişi hak ve özgürlükleri kavramının fikir tohumları ve bu kavramın

[7] Kaboğlu, a.g.e., s.62.

uygulama alanındaki ilk örneklerini eski çağ medeniyetleri, özellikle Eski Yunan'da bulabileceğimiz görüşü zaman zaman ileri sürülmüştür.[8] Eski Yunanlılar için özgürlük, sadece siyasal faaliyetlere katılmaktan ibarettir. Kişi bedenen ve ruhen, bütün varlığı ve bütün benliği ile devlete aittir. Devletin topluluk hayatında el atmadığı, otoritesini yürütmediği, müdahale etmediği hiçbir alan yok gibidir. Roma'da da özgürlük anlayışı az-çok Eski Yunan'daki özgürlük anlayışına benzer. [9]

Bu bağlamda, Eski Yunan ve Roma'da günümüzdeki hak ve özgürlük anlayışının olmadığını, daha devletçi bir yapılanmanın olduğunu söyleyebiliriz. Ortaçağ'da, özellikle dini baskı aracı olarak kullanan kilise ile işbirliği halinde bulunan siyasi iktidar yönetimindeki toplulukları görmekteyiz.

Bugünkü anlamda bir "kişi özgürlüğü" kavramına yaklaşma, ancak Ortaçağ kilisesinin ve siyasi iktidarın baskı ve zulüm politikalarının insanları akıl ve özgürlük sorunlarıyla baş başa bırakması ve hemen ardından Rönesans ile bireyin keşfedilmesi olmuştur. [10]

Birey kavramı ile birlikte, tarihsel süreç olarak ilerlediğimizde, 1789'da Fransız İhtilali'ni görmekteyiz. Toplantı hakkı 26 Ağustos 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nde açıkça dile getirilmemiştir. Fransa'da bu özgürlüğün pozitif hukuk yönünden norm haline gelişi ancak 14 Aralık 1789 tarihli Kanunun 62'nci maddesi ile gerçekleşmiştir. Bu madde, vatandaşların idari makamlara dilekçe ve bildiri vermeyi kararlaştırma ve bunları vermek üzere saldırısız ve silahsız olarak toplanma hakkını tanıyordu. Toplantı özgürlüğü, 3 Eylül 1791 tarihli Anayasa ile teminat altına alınmıştır.

Aynı şekilde 1848 tarihli İtalyan Anayasası'nın 32'nci maddesi de "silahsız ve sulh içinde toplanma" hakkını tanımıştır. ABD'de de ise; 1789 yılında, 1787 tarihli Anayasa'ya yapılan ilk ek, "Kongrenin, halkın saldırısız toplanabilmek hakkını kaldıran kanun yapamayacağı" prensibini koymuştur. 1791 yılında Kongreden geçen "Bill of Rights" ın 3'ncü maddesi de, ABD vatandaşlarının

---

[8] MünciKapani, *Kamu Hürriyetleri,* Ankara, Yetkin Yayınları, 1993, s. 17.
[9] Akın, a.y.
[10] ServerTanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası,*İstanbul, Say Yayınları, C.III, 1987, s. 66-67.

saldırısız toplanabilme hakkına sahip olduklarını açıklamaktaydı. Bundan sonra Federe Devletler, mevcut kanunlarını bu prensibe uygun şekilde değiştirmişlerdir.[11]

İngiltere'de cadde, meydan ve park gibi genel yerlerde toplanma hakkı bir kanun ile tanınmış değildir. Bu hak İngiltere'de geçerli olan "yasaklanmayan her şey yapılabilir" düşüncesi ile örf ve adetlerin ışığında gelişmiştir. [12]

Son olarak, İngiltere gibi, "genel toplantıları" bir kanunla hak olarak tanımamış, bunu örf ve adet hukukundan "özgürlük kuraldır" ilkesinden türetmiş ender ülkeler dışında, toplantı özgürlüğü anayasalarda ya da kanunlarda genellikle tanınmış ve düzenlenmiştir. Buna karşılık gösteri yürüyüşü özgürlüğü birçok ülkede (Fransa, İsviçre, Avusturya, Belçika, ABD, İngiltere, İtalya, Hollanda, Federal Almanya, İsveç vb.) ne anayasa ne de kanunlarda tanınmıştır.

Yukarıda açıklamalar ışığında, söz konusu hakkın kullanımına dair insanlık tarihinde, insanın devlete ait olduğuna ilişkin anlayıştan, bugünlere gelinmiş olması ile, çok ciddi yol alınmış olduğunu görmekteyiz.

4. Batı Demokrasilerinde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü

Yukarıda, toplantı ve gösteri yürüyüşünün tarihçesini açıkladığımız esnada belli ülkelerde bu hakkın ilk çıkış aşamasına değinmiştik. Bu başlık altında ise, ülkelerin bu hakkı mevzuatlarında nasıl düzenlediği veya teamülen nasıl uyguladığına ilişkin biraz daha detaylı açıklamalar yer alacaktır.

İngiliz hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının uzun ve karmaşık bir geçmişi vardır. İngiliz Anayasa hukukunun siyasi veya başka amaçlar güden toplantı hakkını tanımadığı ve bu hakkın, insanların kişisel özgürlükleri ile ifade özgürlüklerinin mahkemeler tarafından göz önüne alınmasından başka bir şey olmadığı ileri sürülmüştür. [13] İngiltere'de çok eski yıllardan beri gerek örf ve adet hukuku, gerekse Parlamentonun çıkardığı kanunlar, toplantı özgürlüğüne, kamu düzenini sağlamak düşüncesi ile kanuna aykırı toplantılar, kargaşa, ayaklanma gibi

[11] Duygun Yarsuvat, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri,"**İ. Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.II, 1968, s.59.
[12] Atalay, a.g.e., s. 22.
[13] Atalay, a.g.e., s. 30.

kavramlar aracılığıyla sınırlamalar getirmiştir.[14] İngiliz hukukunda, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkındaki düzenlemeler, 1986 tarihli kamu düzeni kanunun 11 ile 16 ncı maddelerinde yer almaktadır. Bu kanundaki bazı düzenlemeler, 1994 tarihli Ceza Adaleti ve Kamu Düzeni Kanunu, 2011 tarihli Ceza Adaleti ve Polis Kanunu, 2001 tarihli Terörle Mücadele, Suç ve Güvenlik Kanunu, 2003 tarihli Ceza Adaleti Kanunu ile değiştirilmiştir.

Söz konusu kanun yürüyüşleri 'gösteri yürüyüşleri' ve diğer tüm hareketsiz gösterileri de 'toplantı' olarak nitelemektedir. Kanun, gösteri yürüyüşü teşkil etmek için herhangi asgari bir sayı belirtmediğinden, dilekçe sunmak üzere belediye binasına giden bir avuç insanı da gösteri yürüyüşü yapıyor sayabilmektedir. Kural olarak gösteri yürüyüşlerinde, yürüyüşün organizatörleri önceden polise bildirimde bulunmak zorundadır.

Aşağıdaki amaçlarla gerçekleştirilen bir gösteri yürüyüşüne ilişkin olarak önceden bildirimde bulunulması gerekmektedir;

a) Herhangi bir grubun görüşlerine veya eylemlerine destek sunmak veya karşı çıkmak,

b) Bir davanın veya kampanyanın propagandasını yapmak,

c) Bir olayı protesto etmek (vurgulamak) veya anmak.

Gösteri yürüyüşlerinin aksine bir toplantıdan önce bildirimde bulunulması yönünde genel bir şart yoktur. Ancak anılan kanun kapsamında, polisin kamuya açık yerlerdeki toplantıları kontrol etme yönünde özel yetkisi mevcuttur. Kamuya açık yer, toplumun veya toplumun belirli bir kesiminin erişimine açık her türlü karayolunu (kaldırım da dahil olmak üzere) ve diğer yerleri kapsamaktadır. 'Toplantı' yeter sayısını oluşturmak için ise, iki kişinin bir araya gelmesi yeterlidir.[15]

Bahse konu kanun ile kamu düzeninin ihlali durumunda polisin sahip olduğu yetkiler açıkça belirtilmiştir. Buna göre, mahallin en büyük polis amiri yürüyüşün amacını, yerini, takip edilecek güzergâhı ve diğer koşulları göz önünde

[14] A.e.

[15] Bedri M.Eryılmaz, "Türk ve İngiliz Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı,"**Türk İdare Dergisi**, C. LXXIX, No:455, 2007,s. 45 – 79.

bulundurarak,yürüyüşün kamu düzenini önemli ölçüde ihlal edeceğinden haklı olarak endişe ederse, yürüyüşü düzenleyen veya yürüyüşe katılan kişileri düzeni sağlayacak önlemleri almaya zorlayabilir. Örneğin, takip edilecek güzergâhı belirleyebilir veya belirli bir genel alana girilmesini yasaklayabilir.

İngiltere'den farklı olarak ABD'de de toplantı özgürlüğünün varlığı açık bir şekilde kabul edilmiştir. ABD'de toplantı hakkı, tarihsel olarak dilekçe hakkı ile sıkı bir ilişki içinde olmuş ve uzun süre bu hakkın kapsamında görülmüştür.[16] 1937 yılına kadar dilekçe hakkının kapsamında görülen toplantı hakkı, bu tarihten sonra bağımsız bir hak olarak diğer temel haklar arasında yer bulmuştur.

ABD'de sükûnet ve asayişin ihlal edildiği gerekçesi ile polisin toplantılara müdahale edebileceği kabul edilmiştir. New York Ceza Kanunu, genel yollarda toplanan ve polisin emrine uymayarak dağılmayan veya kanuna uygun söylevler dışındaki hareketleri ile topluluğun oluşmasına sebep olan kişinin "genel asayiş ve düzeni bozan fiil" nedeniyle suçlu sayılacağını belirtmiştir.

ABD'de sokak toplantılarının yol açtığı sorunların çözümü için, esas olarak yerel kararnamelere (belediyeler tarafından konulan emir ve yasakları içeren kararlar) başvurulmaktadır. Bu konuda, sokakların tıkanmasını engelleyen ve resmi memur veya merciden izin alınmasını öngören kararnameler olmak üzere iki tür kararname mevcuttur. [17]

Fransa'da toplantı özgürlüğünün, 3 Eylül 1791 tarihli Anayasa ile teminat altına alındığını yukarıda belirtmiştik. Anayasanın birinci bölümünün ikinci paragrafında, tabiî ve medenî bir hak olarak, polis kanunlarına uymak şartıyla, vatandaşların rahatça ve silahsız olarak toplantı yapma özgürlüğüne sahip olduğu belirtiliyor. [18]

Fransa'da gösteri ve yürüyüşleri, toplantılardan farklı bir biçimde düzenlenmiştir. 1935 yılına kadar gösteri ve yürüyüşleri düzenleyen herhangi bir metne rastlanmamaktadır. Yani gösteri ve yürüyüşler, yetkililere hiçbir başvuruda bulunmadan serbestçe yapılabilirdi. Ancak yapılması düşünülen bir gösteri veya

[16] Atalay, a.g.e., s. 36.
[17] A.e., s. 38.
[18] A.e., s. 39.

yürüyüşü haber alan polis yetkilileri bazı durumlarda bunu bir düzene bağlayabilir ve hatta yasaklayabilirdi. Yasağa rağmen yapılan gösteri veya yürüyüş ise, kuvvet kullanılarak dağıtılabilecek yasa dışı kalabalıklar olarak addedilirdi. Polis gücüyle yasaklama, her çeşit polis gücünün kullanılmasında olduğu gibi, Danıştay aracılığı denetlenirdi.

Fransa'da gösteri ve yürüyüşler 23 Ekim 1935 tarihli kanun hükmünde kararname ile düzene kavuşmuştur. Bu kararname ile önceden bildirimde bulunma zorunluluğu getirilmiştir. Ancak bu zorunluluk, yerel geleneklere uygun olarak caddelerde gerçekleştirilen yürüyüşler için söz konusu değildir. Bildiride düzenleyicilerin isim ve adresleri ve en az üçünün imzaları bulunması gerekmektedir.Ayrıca göstericinin amacı, yeri, tarihi ve takip edilmesi düşünülen güzergâh belirtilmelidir. [19]

Almanya'da temel haklar konusunda gerçek anlamda bir çaba ancak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında görülmektedir. Bu tarihten önce toplantı özgürlüğüne ilişkin önemli bir gelişme olmamıştır. Frankfurt Millet Meclisince kabul edilen 1849 tarihli İmparatorluk Anayasası'nın 161'inci maddesi ile toplantı özgürlüğü garanti altında alınmıştır. Paulskirche Anayasası'nın 161'inci maddesinin birinci fıkrasında, Alman vatandaşlarının özel bir izne gerek olmaksızın, silahsız ve saldırısız bir şekilde toplanmak hakkına sahip oldukları, ikinci fıkrada ise, açık havada yapılan toplantıların kamu düzeni ve güvenliğini tehdit edici bir tehlike söz konusu olduğunda yasaklanabileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme esaslı bir değişikliğe uğramadan Weimar Anayasası ve 1949 tarihli Alman Anayasası tarafından benimsenmiştir. [20]

Tüm Alman İmparatorluğu için geçerli ilk temel haklar listesi, 1919 tarihli Weimar Anayasası ile getirilmiştir. Anayasanın 123'üncü maddesi ile toplantı özgürlüğü teminat altına alınmıştır. Ancak bu Anayasa ile düzenlenen temel haklar, anayasanın 48'inci maddesinin 2'nci fıkrasına dayanarak, 1931 ve 1932 yıllarında hükümetin sık sık "acil durum kararnameleri" çıkarması ile neredeyse ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu kararnamelerden birisi de, toplantı özgürlüğüne ilişkindir.[21]

[19] A.e., s. 43.
[20] A.e., s. 45.
[21] A.e., s. 47.

Özgürlük karşıtı bu gelişme 28 Şubat 1938 tarihli "Halk ve Devletin Korunmasına Dair Kararname" ile doruk noktasına erişmiştir ve bu kararname ile diğer temel haklarla birlikte toplantı hakkı da ortadan kaldırılmıştır. 1945'ten sonra bu temel haklar listesi ancak 1949 Anayasası ile tekrar getirilerek garanti altına alınmıştır.[22]

Almanya Federal Anayasa Mahkemesi (FAM) tarafından, toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin temel içtihat 1985 tarihli Brokdorf kararı ile ortaya konmuştur. Demokrasinin ayırt edici özelliğinin, "siyasi iradenin oluşumunun, devlet organlarından halka doğru değil de halktan devlet organlarına doğru bir seyir izlemesi" olduğunu vurgulayan Mahkeme, bunu sağlayan siyasi katılım hakkının önemine işaret etmiştir. Siyasi katılımın araçlarından biri sandıktır, fakat katılım hakkı "sadece seçimlerde oy verme sırasında ortaya çıkmaz." Mahkeme'ye göre siyasi katılım bir sürece işaret eder, dolayısıyla "devlet müdahalesinden azade şekilde gerçekleşmesi gereken siyasi görüşlerin oluşum sürecini etkilemek de bu katılım hakkının parçasıdır."

Bu çerçevede "yurttaşların, toplanma özgürlüğünü kullanarak siyasi görüş ve irade oluşturma süreçlerine aktif olarak katılma hakkı, demokratik bir toplumun işleyişinin vazgeçilmez unsurları arasında yer alır." FAM, toplanma özgürlüğünün, siyasi iktidarın müdahaleleri karşısında koruma sağlamayı aşan siyasi katılım hakkı niteliğini, modern demokrasinin zaaflarıyla ilişkilendirir.

Bunlardan ilki, temsili demokrasilerde siyasi süreçlere katılım hakkının, seçim arası dönemde çoğunluklar için dahi referandum dışında kapalı olmasıdır. İkincisi, alınan kararların niteliğiyle ilgilidir; çoğunluğu temsil eden bir hükümet, daha sonraki seçimlerde iktidara gelen çoğunluk temsilcilerinin dahi etkilerini ortadan kaldırılamayacağı kararlar alabilir. Üçüncü olarak, yurttaşların siyasi süreçlere katılım imkânlarının kısıtlı olmasına karşın, çeşitli iktidar odaklarının siyasi iradeyi etkileme gücü bulunmaktadır: "Büyük örgütler, finansal olarak güçlü durumdaki bağış verenler ya da kitle iletişim araçları önemli etkiler yaratabilirken, yurttaşlar bu süreçte kendilerini daha ziyade aciz hissederler. Medyada doğrudan yer bulmanın ve böylelikle kendini ifade etme şansının az sayıda insana mahsus olduğu bir toplumda, organize bir şekilde siyasi partilere ve örgütlere katılmak dışında genel

[22] A.e., s. 48.

olarak bireylere kalan sadece, gösteriler için toplanma özgürlüğünü kullanmak suretiyle kolektif bir etki yaratma olanağıdır."

Bu ilkeler ışığında ve özellikle güç ilişkileri arasındaki dengesizlik nedeniyle FAM'ın, toplanma özgürlüğünü, yurttaşların demokratik katılımının en önemli araçlarından biri, belki de en önemlisi olarak nitelendirdiği söylenebilir. Gerçekten de bir katılım aracı olarak referandumun yukarıdan belirlenen içeriği karşısında, bireylerin inisiyatifiyle aşağıdan gelişen bir süreç sonucunda kullanılan ve siyasi etkiye sahip çeşitli iktidar odakları karşısında yurttaşların kolektif gücünü somutlaştıran toplanma özgürlüğü, devlet aygıtının, toplumsal ilişkileri etkileyen ve dönüştüren kararlarının seçimler arasındaki dönemde denetlenebilmesi açısından esaslı bir rol oynar.

FAM'a göre mekân seçimi ayrıca, kamusal olarak ve medyanın aracılığı olmadan, bireyin ifade etmek istediği görüşlerin ya da yansıtmak istediği tavrın amacına ulaşması bakımından önem taşır. Bu nitelikleriyle toplanma özgürlüğü; " aynı zamanda ve öncelikle farklı düşünen azınlıkların çıkarlarını koruyan negatif bir hak olarak... hak öznelerinin; organizasyonun mekân, zaman, tarz ve biçimini özerk bir şekilde belirleme hakkını güvence altına alır ve aynı zamanda kamusal bir toplantıya katılma ya da katılmamaya dair devletin baskı yapmasını yasaklar."[23]

Bu kapsamda, İngiltere, Amerika, Almanya, Fransa gibi incelediğimiz ülkelerde görüldüğü üzere, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü Batı demokrasilerinde gerek yasal mevzuat gerekse teamülen tanınmıştır. Bahse konu ülkelerde, toplantı ve gösteri yürüyüşünün demokratik toplumdaki gerekliliği vurgulanmakla beraber kamu düzenini, genel asayişi bozan veya suç unsuru barındıran eylemlere müsamaha gösterilmediği görmekteyiz. Bu suretle de, çoğulcu demokrasinin uygulanabildiğinden bahsetmek mümkün olmaktadır.

[23] Berke Özenç, "Toplanma Özgürlüğünün, Bir Siyasi Katılım Hakkı Olarak Değerlendirilmesi,"**Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XIV, No:4, 2015,s. 100.

5. Uluslararası Sözleşmelerde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü

İkinci Dünya Savaşı, yol açtığı tahribatlarla, insan hak ve özgürlüklerinin değerinin insanoğlu tarafından daha iyi anlaşılmasına sebep olmuştur. Savaşlardan ve insan hakları ihlâllerinden insanları koruyarak barışı sağlama düşüncesi, uluslararası toplumun en önemli amaçlarından biri olmuştur. Barışı sağlama yollarından biri olarak, insan haklarının uluslararası çapta korunma düşüncesi, genel olarak bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. [24]

Bu bağlamda, insan hakları ilk kez II. Dünya Savaşı sırasında uluslararası alana çıkmış ve bildirilerde yer almaya başlamıştır. Hatta daha savaş sona ermeden Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Roosevelt 26 Ocak 1941 tarihinde ünlü "dört özgürlük" bildirisini yayınlamıştı. Bu bildiride, ileride insanların uluslararası güvenliğinin ve barışın sağlam temellere oturtulabilmesi için dört ana özgürlüğün gerçekleşmesi gerektiği belirtiliyordu. Bu ünlü dört ana özgürlük, "düşünce ve ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğü" idi. [25]

İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve esnasında yaşanan şiddet, yıkım ve insan hakları ihlâllerinin tekrar yaşanmaması ve sorunların barışçı yollardan çözülebilmesi için dünya çapında etkili bir örgütün oluşturulması düşüncesi, Birleşmiş Milletler (BM)gibi uluslararası örgütlerin kurulması ile gerçeğe dönüşmüştür.[26]Ayrıca uluslararası toplumun İkinci Dünya Savaşında yaşadığı acı tecrübeler, BM'nin kuruluş amaçları arasında insan haklarının korunmasını ön plana çıkarmıştır.[27] İkinci Dünya Savaşı sonrası, BM'nin kurulması aşamasına kadar insan hakları alanında önemli bir gelişme yoktur. [28]

San Francisco'da yapılan *"Uluslararası Örgüt Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı"*nın bir sonucu olarak 26.06.1945 tarihinde kabul edilen ve

---

[24] Fatih Karaosmanoğlu, *İnsan Hakları,* Ankara, Seçkin Yayıncılık,2012, s. 88.

[25] JaleCivelek, "Evrensel Düzeyde Haklara Genel Bir Bakış,"**Argumentum AylıkHukukDergisi**, S: 25, 1992, s. 381-389.

[26] Yaşar Salihpaşaoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler,"**Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XIII, No:1-2, 2009, s. 273.

[27] Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk -II,* Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 315.

[28] Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan, Rifat Murat Önok, Oğuz Sancakdar, *İnsan Hakları El Kitabı,* Ankara, Seçkin Yayınları, 2011, s. 41.

24.10.1945tarihinde yürürlüğe giren[29]BM Şartı, insan haklarının korunması açısından önemli kurallar içermektedir.[30]ve bu Şart, insan hakları koruma sisteminin de temel belgesi konumundadır.[31]

Diğer yandan BM Şartı'nda, insan hakları çok kısa şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle, BM Genel Kurulunda İHEB'in 1948 yılında kabul edilmesi ile bu boşluk doldurulmuştur.İHEB modern anayasalarda kabul edilen tüm klasik özgürlüklerle, sosyal ve ekonomik haklara gayet ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

İHEB, insan haklarını düzenleyen geniş kapsamlı bir belge olup, bir sözleşme veya antlaşma değildir. Bu nedenle, bildiri devletler bakımından uygulamayı zorunlu kılacak herhangi bir hüküm getirmemekte ancak ahlaki ve etik bakımdan bağlayıcılığı bulunmaktadır. Bildirinin uluslararası bir belge olarak, manevi bir ağırlığa sahip olduğu açıktır.

Otuz maddeden oluşan bildirinin başlangıç bölümünde II.Dünya Savaşında insan haklarının göz ardı edilmesi sonucunda meydana gelen durumun bir daha tekrarlanmaması amacıyla, insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel düzeyde saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. İHEB'sinin 18, 19, 20 inci maddeleri toplanma ve örgütlenme haklarını şu şekilde düzenlemiştir:

Madde 18: *Herkes düşün, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din ya da inanç değiştirmek özgürlüğünü ya da inancını tek başına ya da topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğretim, uygulama, tapınma ve ayinlerle göstermek özgürlüğünü de kapsamı içine alır.*

Madde 19: *Herkes düşün ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak düşüncelerinden ötürü tedirgin edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünleri her yoldan aramak, elde etmek ve yaymak haklarını da birlikte getirir.*

Madde 20: *Herkes barışçı biçimde toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğüne sahiptir.*

---

[29] Semih M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1,* İstanbul, Legal Yayıncılık, 2012a, s. 9.

[30] Şeref A. Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi,* Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2013, s. 4.

[31] Abdurrahman Eren, *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü,* Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2007, s. 209.

İHEB ile genel anlamda insan haklarına ilişkin maddeler uluslararası boyutta kabul edilmiştir. Devam eden süreçte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'yı birleştirmek için ilk deneme olarak kurulmuş bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlamış olan 4 Kasım 1950 tarihli AİHS'ni görmekteyiz.

Bu sözleşme, İHEB'in ilkelerini içine alan ilk metin olup ağırlıklı olarak medeni ve siyasi hakları koruyan gerçekçi bir metindir. AİHS, İHEB'den sadece Batı Avrupa ülkelerinde uygulama alanı bulması ve üye devletlere hukuksal sorumluluk yükleme noktasında ayrılmaktadır. Hatta daha da ileri bir adım teşkil etmektedir. Sözleşmenin 1 inci maddesine göre, iki temel yükümlülük söz konusudur: Birisi, iç hukukun sözleşme ile bağdaşır olmasını sağlamak ve bu amaca uygun tüm değişikleri yapmak yükümlülüğü, diğeri, söz konusu haklardan birinin çiğnenmesi halinde devletin bunu düzeltme yükümlülüğüdür.

Toplantı özgürlüğü, AİHS madde 11'de şu şekilde yer almıştır:

- *"Herkes barışçı amaçlarla toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve bunlara katılmak haklarına sahiptir.*

- *Bu haklarının kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak ulusal güvenlik, kamu güvenliği, barış ve düzenin sağlanması ve suç işlemenin önlenmesi sağlığın ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleriyle devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında yasal sınırlamalar konmasına engel değildir."*

Gerek İHEB, gerek AİHS'de toplantı özgürlüğü tanınırken, ulusal hukukların gösteri yürüyüşleri özgürlüğü konusunda gösterdiği çekingenlik, uluslararası sözleşmelere de yansımış ve her iki sözleşmede de bu özgürlüğe yer verilmemiştir. [32]

Diğer yandan, ulusal üstü insan hakları hukuku bağlamında üretilen insan hakları belgelerinin birçoğunda toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yer verildiğini görebilmek mümkündür.İHEB ve AİHS dışında bu çerçevede şu

[32] BülentTanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayınları, C.I, 2.b, 1992, s.135.

sözleşmeleri de ismen sayabiliriz: Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartları, Çocuk Hakları Sözleşmesi,Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı, Arap İnsan Hakları Şartı, Evrensel Düzlemde Tanınmış İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplum Organlarının Hakkı ve Sorumluluğu Bildirisi, Afrika Gençlik Şartı.[33]

6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün Benzer Özgürlüklerle İlişkisi

6.1. Düşünce Özgürlüğü ile İlişkisi

Temel hakların ve bunun sonucu olarak sınırlandırmaların yarışması sorunu ilk kez Almanya'da bugünkü anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra fark edilmiş ve tartışılmış bir sorundur. Almanya'da mahkemeler, uzun bir süre, anayasanın toplantı ve düşünce özgürlüklerini düzenleyen maddelerini (m.8, m.5) birbirinden ayırmadan yan yana, ya da bir bütün olarak ele almışlardır.[34] ABD'de de mahkemeler, söz konusu özgürlükleri birlikte yorumlamışlardır; ancak 1937'de Hakim Hughes, toplantı hakkının düşünce ve basın özgürlüğü ile aynı kökten gelen ve onlar kadar önemli bir hak olduğunu söylemiştir.[35] Sorunun en önemli kaynağı, düşünce özgürlüğünün, gerçekten toplantı özgürlüğü ile daha çok eş zamanlı bir şekilde gündeme gelen bir hak olmasıdır.

Toplantı özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ile birlikte ele alındığında, halkın siyasal irade oluşumu için, vazgeçilmez bir araçtır. Savaş karşıtı gösteriler, 1 Mayıs gösterileri, 1968'deki öğrenci gösterileri, toplantı hakkı konusunda, çok sayıda karar için çerçeve oluşturmuşlardır. Burada, toplantı ve gösteri yürüyüşü, özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasında birlikte etkileme veya birlikte kullanılma ilişkisinin ne denli sıkı olduğu ortadadır.

---

[33] SemihM. Gemalmaz, *Ulusal üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1,* İstanbul, Legal Yayıncılık, 2011, s. 13.

[34] Ali İşgören,*Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri,*2. Bs., Ankara, Seçkin Yayınları, 2001, s. 16.

[35] A.e.

Belirtmek gerekir ki, her iki temel hakkın yarışması için, bir toplantı aracılığıyla açıklanan düşüncenin özele ya da kamuya ait bir alana ilişkin olması hiç önemli değildir; ancak, içinde bir düşünce açıklamasının bulunmadığı bir toplantı, anayasadaki toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü (m.34) ve düşünce özgürlüğünü (m.26) düzenleyen maddeler arasındaki ilişkinin tartışılması açısından ayrı tutulmalıdır.

6.1.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü ile Düşünce Özgürlüğü Arasındaki Maddi İlişki

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile düşünce özgürlüğünün yarışması sorununu anlayabilmek için önce hangi hallerde bu iki hakkın eş zamanlı olarak birlikte kullanıldığını saptamak gerekir.

İlk olarak, bir toplantıda konuşmacının veya tartışmacının düşünce açıklaması akla gelebilir. Toplantı, kişinin görüşlerini ortaya koyabileceği bir ortamdır. Birey, burada bir grubun temsilcisi veya taraftarı olabilir. Hatta toplananların temsilcisi de olabilir. Ancak genelde düşünce açıklaması o kişiye özgü kalmaya devam eder. Her iki temel hakkın geçerli olması, burada bir toplantıda, kişisel düşünce açıklaması olarak gözükür.[36]

Buna karşılık, bazı toplantı ve gösterilerde belirli bir düşünce ifade edilmek istenir.Hayat pahalılığı protestosu gösterileri veya kürtajın serbest bırakılması yolundaki gösteriler bu tarz toplantı ve gösteri yürüyüşlerine örnek sayılabilir. Temelde, bireysel düşünce açıklamasına yer yoktur; zira kural olarak düşüncenin ortaya konulması salt "katılma" ile ifade edilmiş durumdadır. Burada daha çok bir toplantı aracılığıyla kolektif bir düşünce açıklanması söz konusudur.[37]

Nihayet, söz konusu iki hakkın eş zamanlı olarak birlikte kullanılması, kişinin bir toplantıya kişisel bilgi edinmek için gitmesinde de ortaya çıkar. Bu, belirli bir konuşmacıyı tanımak ve belirli bir konu hakkında bilgi edinmek için olabilir.[38] Ancak belirtmek gerekir ki bu husus, bir toplantı veya gösteriyi oradan geçerken

[36] A.e., s. 17.
[37] A.e.
[38] A.e.

durup seyreden kişiler için değil, sadece toplantı veya gösteriye isteyerek katılanlar için geçerlidir. Zira toplantı veya gösteriye oradan geçerken durup seyreden kişi, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü değil, sadece bilgi edinme özgürlüğünü kullanmaktadır.[39]

6.1.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü ile Düşünce Özgürlüğü Arasındaki Hukuki İlişki

Toplantı ve düşünce özgürlükleri arasındaki maddi ilişki, bu iki kavramın insani birer faaliyet olarak, eş zamanlı bir şekilde, birlikte ortaya çıkmalarını anlatırken, hukuki ilişki, bu faaliyetleri düzenleyen hukuk normlarını aynı anda ve birlikte nasıl uygulayacaklarını anlatır. Bu konuda, farklı görüşler ileri sürülmüştür.

6.1.2.1. Fikri İçtima Görüşü

Toplantı ve düşünce özürlükleri arasındaki ilişki, hukuki kategorilerde toplanmaya çalışırken çoğu kez her iki temel hakkın bir tür fikri içtima şeklinde bir arada kullanıldığı ileri sürülmüştür.[40] Fikri içtima, kişinin, işlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına neden olmasıdır.[41]

Fikri içtima Ceza Hukukunda Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 44 üncü maddesinde düzenlenmiştir. "İşlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılır." Görüldüğü gibi, TCK bu durumda, tek bir cezanın verileceğini belirtilmiştir; bu ceza en ağır olandır.

Bu hukuki sonuç tamamen, şekilci bir yaklaşımla temel haklar için uygulanabilir. Birden fazla temel hak aynı anda kullanıldığında, eylem hakkındaki sınırlar, en çok sınırlandırmaya tabi olan, hakka göre belirlenecektir. Ancak kanaatimizce, böyle bir sonuç tamamen keyfi ve düşünsel temelden yoksun

[39] A.e., s. 18.
[40] A.e.
[41] Osman Yaşar, Hasan T. Gökcan, Mustafa Artuç, *Türk Ceza Kanunu*, Ankara, Adalet Yayınları, 2010, s. 1357.

olacaktır.Her bir temel hak, bireyin özgürlükleri sahasının özel bir bölümünü garanti altına aldığı için salt şekilci bir kıyas yoluyla elde edilen bu sonuç tatmin edici değildir.

Fikrî içtima hâlinde ortada gerçek anlamda birden fazla suç vardır ve bu suçlar tamamıyla farazî, adeta ideal olarak birleştirilmektedir. Ortada birden çok suç bulunmasına rağmen faile tek ceza verilmesinin nedeni, kanun koyucunun söz konusu duruma yönelik tercihini yansıtmakta, diğer bir deyişle, suç siyaseti düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aslında, birbirinden bağımsız olan bu suçları işleyen faildeki kusurluluk birden fazla; yani suçların adedi kadardır.[42]

Diğer taraftan, fikri içtimada cezaların toplanması da eylemin tekliği yüzünden adaletli görünmemektedir. Bu düşünüş şekli, özellikle ceza hukuku açısında şekillenmiştir ki, anayasa hukuku için bir kıyasen uygulamanın nasıl gerçekleştirilebileceği pek anlaşılır değildir. Özellikle kusur düşüncesi anayasa hukukuna tamamen yabancıdır. Vatandaşların özgürlük alanını garanti altına alan "temel haklar" kavramı, hukuku ihlal edenlere karşı zorlayıcı Devlet gücünün bir ifadesi olarak ceza hukukunun fonksiyonuna tamamen zıttır. Fikri içtima kavramı, ceza hukukuna münhasır bir kavram olup, kullanım alanı da ceza hukukuyla sınırlı kalmalı ve şüpheli kıyas denemeleri bir tarafa bırakılmalıdır.[43]

Fikri içtima terimini ilk kez temel haklar dogmatiğine yerleştirmeye çalışan Füsslein, sonuçta bu terimin ceza hukukundaki sonuçları ile hiçbir ilişkinin kesinlikle söz konusu olmadığını belirtmiştir. Yazara göre[44], toplantı ve düşünce özgürlüklerinden birisi için caiz olan bir sınırlama, diğerinin kullanılmasını da imkansız bir hale getiren bir tür fikri içtima şeklinde çakışma halindedir. Bu ise sonuç itibariyle, bir sınırlandırmalar kümelenmesinden başka bir şey değildir. Fikri içtima görüşü benimsendiğinde toplantıya katılanlar, öncelikle toplantı özgürlüğünü düzenleyen anayasanın 34 üncü maddesinin sınırlandırmalarına tabi olacaklardır. Ancak aynı anda düşünce özgürlüğü de kullanılıyor ise, bu kişiler ek olarak bir de anayasanın 26 ncı maddesinin sınırlandırılmalarına dikkat etmek zorunda kalacaklardır.

---

[42] EminM. Artuk, Ahmet Gökçen ve Caner A.Yenidünya,*Ceza Hukuku - Genel Hükümler*,3. bs., Ankara, Yetkin Hukuk Yayınları, 2007, s. 795.
[43] İşgören, a.e.g., s. 19.
[44] A.e.

Bu doğrultuda, temel hakların birbiriyle olan ilişkilerinde, sistematik olan maddi garanti sınırlarını oluşturdukları ve her bir temel hakkın daima onunla aynı anda kullanılan diğer bir temel hakkın sınırlandırmalarına da tabi olacağı ileri sürülmüştür.[45]

6.1.2.2. Toplantı Özgürlüğünün, Düşünce Özgürlüğünün Bir Bölümü veya Bir Alt Kavramı Olduğu Yolundaki Görüş

Bir kısım yazarlar, toplantı özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünün bir parçası olarak tanımlamaktadır. Alman Federal İdare Mahkemesi de 1965 yılında bu görüş doğrultusunda verdiği kararında[46], toplantı özgürlüğünün, kendine özgü anlamını görmezden gelmiş ve bu özgürlüğü daha üstün olarak nitelendirdiği, düşünce özgürlüğünün sadece bir parçası olarak ele almıştır.

Bu doğrultuda Tanilli[47], anayasadaki düşünce açıklamayı düzenleyen, madde ile, bütün açıklama özgürlükleri için geçerli bir ilke hükmü getirildiğini ileri sürmektedir. Buna göre, düşünce açıklamayı düzenleyen madde (1982 Anayasa m.26), basın, toplantı, dernek ve benzeri bütün yollarla yapılacak düşünce açıklamalarını koruyan bir "kaynak kural" dır. Yani, anayasanın düşünce ve toplantı özgürlüklerini düzenleyen maddeleri arasında üst kural-alt kural ilişkisi mevcuttur.

Bu görüş, toplantı özgürlüğünün, bir araya gelme ihtiyaçları düşünce özgürlüğü ile korunmayan insanlar için, tek başına taşıdığı anlamı görmezden gelmektedir. Demokratik bir devlette toplantı özgürlüğü başlı başına bir anlam taşır.[48]

6.1.2.3.Bağımsız Bir "Gösteri Hakkı" nın Mevcut Olduğu Yolundaki Görüş

1968 yılında öğrencilerin gittikçe artan gösteri eylemlerinin etkisi ile düşünce ve toplantı özgürlüklerini tek bir bağımsız "gösteri özgürlüğü" ne bağlamak

[45] A.e., s. 20.
[46] A.e.
[47] Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1990, s. 188.
[48] İşgören, a.g.e., s. 21.

yolundaki düşünce taraftar bulmuştur. Bu düşünce tarzı, 1982 Anayasası'nın 26 ncı maddesi ile 34 üncü maddesi arasındaki hukuki ilişki sorununu çözmek için uygun değildir. Bir kere gösteri kavramı, tüm toplantıların sadece bir bölümünü kapsamaktadır. Zira gösteri, belirli bir görüşün etkin bir biçimde ortaya konmasını amaçlayan bir faaliyettir. Bu nedenle gösteri, düşünce ve toplantı özgürlüklerinin hukuki ilişki içinde bulundukları tüm olayları kesinlikle kapsamaz. Öte yandan, örneğin bir kabare sanatçısının başında miğferi ve gaz maskesiyle şehir sokaklarında savaş ve nükleer silahlanmayı protesto için gösteri yapmasında olduğu gibi, tek bir kişinin düşüncesini bir gösteri biçiminde açığa vurduğu, toplantı sayılmayacak bazı gösteriler de vardır.[49]

Bu sebeple, gösteri özgürlüğünü, düşünce ve toplantı özgürlüklerini içine alan bir üst başlık olarak değerlendirmemiz mümkün değildir. Örneğin, sadece basın açıklaması yaparak dağılan bir topluluk için düşünce ve toplantı özgürlüğünden bahsedebiliriz ancak bu halde gösteri özgürlüğünden bahsetmemiz uygun olmayacaktır.

6.1.2.4. Özel Hüküm – Genel Hüküm İlişkisini Savunan Görüş

Düşünce ve toplantı özgürlükleri bir arada kullandığında, toplantı özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün bir aracı biçimindedir. Zaten 1982 Anayasası'nın 26'ncı maddesi ile düşüncenin açıklanacağı araç ve biçimi seçmek de garanti altına alınmıştır. 26'ncı maddede bu araçlar "söz, yazı, resim veya başka yollar "şeklinde belirtilmiştir. Düşüncenin toplantı yaparak topluca belirtilmesi, "başka yollar" ibaresinin garanti kapsamına girer.

Ancak Anayasa, aynı zamanda toplantı özgürlüğü için özel bir madde öngörmüştür (m.34). Denilebilir ki anayasa yapıcı, birey ve toplum için aynı ölçüde önemli olan toplantı özgürlüğünü garanti edebilmek için 26'ncı maddeyi yeterli görmemiştir. Böylece, düşünce açıklamasının, mümkün olan diğer araçları arasından bir tanesi ayrılarak özel bir düzenlemeye tabi kılınmıştır. O halde, bu düzenlemenin (m.34) genel olarak düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü düzenleyen hüküm

[49] A.e.

(m.26) karşısında özel bir hüküm olarak ele alınması gerektiği düşünebilir. Ancak, kanaatimizce anayasanın 34'üncü maddesinin, 26'ncı maddeye göre özel bir hüküm olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Zira genellik-özellik ilişkisi ancak her iki düzenlemenin bir tüm alan ile çakışır bir durumda olmaları halinde söz konusu olabilir; özel hüküm genel hükmün tüm özelliklerini ve bunun yanı sıra ek bazı özelliklerini içermek zorundadır. [50]

Hâlbuki 34'üncü madde, 26'ncı maddenin özelliklerini zorunlu olarak içermemektedir. Zira toplantı özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün eş zamanlı olarak kullanılmasına zorunlu olarak bağlı değildir. Düşünce açıklaması belki toplantı özgürlüğünün tezahür şekillerinden en sık olanıdır; ancak yegâne şekli değildir.

Toplantı özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün bir aracı olarak gündeme gelse bile, 34'üncü madde, düşünce özgürlüğünün bir aracı olarak toplantıyı 26'ncı maddeden farklılaşan ve tek başına geçerliliğe sahip bir düzenlemeye tabi kılmak suretiyle, 26'ncı maddenin geçerlilik alanının bir bölümünü almıştır.

1982 Anayasasının 34'üncü maddesi, 26'ncı maddeye göre, gerçek anlamda bir özel hüküm olamaz. Zira m.34, m.26'nın etki alanı dışında kalan olayları kapsamaktadır. Ancak 34'üncü madde, toplantının, düşünce özgürlüğünün bir aracı olduğu durumlarda, 26'ncı maddeye göre özel bir hükümdür.[51]

6.1.2.5.“ Vakıa Ayrımı” Yolu ile Sorunun Çözümü

Toplantı özgürlüğü ile düşünce özgürlüğü arasındaki hukuki ilişki sorunu **“**Vakıa Ayrımı” yolu ile çözümlenebilir. Vakıa ayrımı, farklı temel hakların garanti kapsamlarının birbirinden ayrılması ve tek bir somut olayın değişik görünümlerinin, bu garanti alanlarından kendisine uygun olana bağlanmasını ifade eder.

Farklı temel hakların, hiçbir zaman aynı anda, tek bir somut vakıada kullanılmasının mümkün olmayacağı ileri sürülmüştür.[52] Ancak, bu görüşün isabetli olmadığını kanıtlayan yeteri kadar vaka mevcuttur. Örneğin, üniversitede ders veren

[50] A.e., s. 22.
[51] A.e.
[52] İşgören, a.g.e., s. 23.

bir profesör, bilim özgürlüğü (1982 Anayasası m.27) ve çalışma özgürlüğünü (1982 m.48) birlikte kullanmaktadır; kendi yaptığı heykeli parçalamak isteyen heykeltraş, sanat özgürlüğü (1982 Anayasası m.27) ve mülkiyet hakkını (1982 Anayasası m.35) birlikte kullanmaktadır. Burada, sözü edilen temel haklardan ancak bir tekinin uygulanabilir olduğunun peşinen kabulü mümkün değildir.

Bu bağlamda BACHOF,[53]dini yazıların piyasaya sürülmesini ve yayılmasını, kısmen inanç ve vicdan özgürlüğü, kısmen de çalışma özgürlüğü kapsamı altında değerlendirirken, vakıa ayrımı yönteminden hareket etmiştir. Yazıların içeriği konusunda din ve vicdan özgürlüğü, bu yazıların piyasaya sürülüp yayınlanması konusunda ise meslek ve çalışma özgürlüğünün devreye gireceğini belirten yazar, tek bir somut vakıayı, her biri bir başka temel hak için önem arz eden değişik bölümlere ayırmıştır. İşte bu yöntem, aynı anda düşünce özgürlüğünün de kullanıldığı toplantılar için aynen önerilebilir. Düşüncenin içeriği için 26'ncı madde, bu tür bir toplantı için ise 34'üncü madde geçerlilik kazanır.

Toplantı ve düşünce özgürlüğü arasındaki hukuki ilişki sorunu bu şekilde çözümlenince, bir arada kullanılması mümkün olan, birbirinden farklı temel hakların etki alanları, tek bir somut olayın farklı görüşlerini kapsadığından, sınırlandırmalar açısından da, diğerine tercih edilmesine gerek kalmayacaktır. Bu yolla aynı zamanda sınırlandırmaların yığılması engellenmiş olur. Böylece bir somut vakıa, ilgili garantiler açısından olduğu gibi, ilgili sınırlayıcı düzenlemeler açısından da değişik bölümlere ayrılmalı ve o bölümlere uyan temel hakkın düzenlemesine tabi kılınmalıdır.

Yukarıda verdiğimiz profesör örneğinde, dersteki görüşlerin içeriği Anayasanın 27'nci maddesinde garanti altına alınan bilim özgürlüğüne, devam eden öğretim faaliyeti ise, 48'inci madde ile garanti altına alınan çalışma özgürlüğüne hizmet eden birer olgu olarak birbirinden ayrılmalıdır. Heykeltraş örneğinde ise m.27'deki sanat özgürlüğü, heykelin sanatsal değerine, özel mülkiyeti düzenleyen m.35 ise maddi değerine ilişkin olarak uygulama alanı bulur. Bu örneklerde

[53] A.e.

görüldüğü gibi, vakıa ayrımı yönetiminde vakıaların açık ve kesin bir şekilde sınırlandırılması gerekir.[54]

6.2 Dernek Özgürlüğü ile İlişkisi

Toplantı ve dernek özgürlüğü arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için, öncelikle toplantı ve dernek kavramlarının benzer ve farklı yönlerini ele almak gerekir.

1982 Anayasası'nın 33'üncü maddesinde, herkesin önceden izin almadan dernek kurma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Dernekler, Medeni Kanun'un, 56-101'inci maddeler arasında düzenlenmiştir. Ayrıca, 2004 yılında 5253 sayılı Dernekler Kanunu çıkarılmıştır. Öte yandan, derneklerin özel çeşitleri olan sendikalara ilişkin Sendikalar Kanunu'nda, siyasi partilere ilişkin Siyasi Partiler Kanunu'nda bu tip kuruluşlarla ilgili birtakım düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemelerin, Anayasanın 33'üncü maddesindeki özgürlüğün özel kanunlardaki görünüş şekilleri olduğunu söyleyebiliriz.

Medeni Kanun'da derneklerin tanımlanmasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Dernekler Kanunu'nun 2'nci maddesinde ise, dernekler dolaylı olarak tanımlanmıştır. Bu düzenlemeye göre: " Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarına denir." Bu tanımdan, derneğin aslında aşağıda belirtilen unsurlarını çıkarabiliriz:

1. Dernekler en az yedi gerçek veya tüzelkişinin bir araya gelmesiyle oluşan kişi topluluğu biçimindeki tüzel kişilerdir.

2. Dernek, üyelerinin çevresinde toplandığı ortak bir amaca sahiptir.

3. Dernekler, ortak amaca ulaşmak için üyelerinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleriyle kurulur.

[54] A.e., s. 24.

Derneğin tüzelkişilik kazanabilmesi için, kurucuların dernek kurma yolundaki iradelerini açıklamaları gerekir, bu da, derneğin anayasası niteliğindeki tüzük ile gerçekleşir.[55]Dernek tüzüğünde yer alması gereken hususlar, Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu'nun ilgili maddelerinde belirtilmiştir. Derneğin yönetim kurulunun görev ve yetkileri, Dernekler Kanunu'nda yer almıştır. Tüm bu özellikler dernekte bir iç düzenlemenin varlığına işaret eder.

Bu tespitler derneğin, "bir araya gelme olarak toplantı" kavramına denk düştüğünü göstermektedir. Dernek ve toplantı olguları arasındaki ortak özellikler, "birden fazla kişinin bulunması" ve "orak bir amaç" noktalarında ortaya çıkmaktadır. Ancak bu hususlar dışında, her iki kavram arasında özellikle etkileri yönünden önemli farklar mevcuttur. Dernekte, düzenli ve planlı bir şekilde birlikte etkileme, toplantıda ise nispeten daha zayıf bir iletişim söz konusudur.[56]

Toplantı ve dernek kavramaları arasındaki farklılıkları özellikle bunların zaman faktörü ile olan ilişkilerinde ve bununla yakın ilgili olan ortaya çıkış biçimlerinde belirgin hale gelir. Derneğin kural olarak uzun bir zaman içinde gerçekleşecek bir amaca yönelmesi ve varlığının da uzun süre devam etmesi özelliklerine karşılık, toplantı, sadece fiili birliktelikte, münferit bir etkinlik olarak karşımıza çıkar ve güncel nitelikteki amacını gerçekleştirdikten sonra sona erer. Toplantı, dernek gibi, amacını gerçekleştirmek için şekli bir kuruluş aşamasını gerektirmez.[57] Ayrıca, üyeleri bir araya getiren ve ortak amaca ulaşmayı sağlayacak bir organizasyona da gerek yoktur. Aksine toplantı, katılanların, duyuru, randevulaşma, davet veya çağrı ya da sadece rastlantı gibi bir temele dayanarak bir araya gelmeleri ile ortaya çıkabilir.

Toplantı olgusunun bu şekilde tesadüfiliğe açıklığı ve güncel ihtiyaçlara uygunluğu, içyapısında güçlü bir şekilde kendisini gösterir. Gerçekten toplantıda dernekte olduğu gibi, önceden tüzükle belirlenmiş ve zorunluluk arz eden bir biçimde, şekli bazı hükümler çerçevesinde bir yapılanma yoktur.

---

[55] AydınZevkliler, *Medeni Hukuk (Başlangıç Hükümleri-Kişiler Hukuku-Aile Hukuku)*, Ankara, Savaş Yayınları, 1992, s. 419-420.
[56] İşgören, a.g.e., s. 26.
[57] A.e.

Dernek ve toplantının yapılarına ilişkin bu belirlemeler, bize bu grup tiplerinin ilgilileri hakkında da bazı fikirler verir. Öncelikle, terim yönünden, derneği oluşturanlar "üye", toplantıyı oluşturanlar ise "katılan" sıfatını almakla birbirlerinden ayrılırlar. Bu ayrımın temelinde ise, "sosyolojik açıklık" yani toplumun diğer bireylerinin katılmasına açıklık farkı yatmaktadır.[58]

Derneğe girmek için öncelikle bazı formalitelere uyarak üye olmak gerekir. Ayrıca dernek, amacına ulaşmak için, çalışma yönünden homojen bir yapıya sahip olmak ister. Bu yüzden, kendisini bu amaca yöneltmiş kişiler ancak derneğe üye olabilir. Yani, her derneğin kendi amacının gerektirdiği bir "kimlik" unsuru vardır. Toplantı da ise, kural olarak, uzun süreli bir ortak çalışmaya ve bu süre boyunca bir amacı gerçekleştirmeye dayalı olmayan, toplantıyı düzenleyenlerin ve diğer katılanların ortak bir görüşe sahip olmalarını gerektirmeyen bir güncel iletişim yeterlidir. Kısaca toplantı için oldukça az bir düzeydeki homojenlik yeter.

Toplantı oluşturmaya ve sürdürmeye yeterli tek amaç, katılanların birlikte olmak, bir sorunu tartışmak veya bir fikir çatışmasını sonuca bağlamak üzere hazır bulunmaları olabilir. Dernekte ise böyle bir amaç yeterli olamaz. Bu nedenle, içerik yönünden oldukça düşük düzeyde bir ortaklık olan toplantı, bir "birlik" olarak nitelendirilmemelidir.

Bununla yakından ilgili bir hususta, toplantıda belli koşullara bağlı olmayan, açık katılımcılar çevresi bulunması ve işleyişi kurumsallaştırılmış derneğe karşılık, önceden belirlenmiş işleyiş kurallarının bulunmayışıdır.[59]

Toplantıda, belli bir grup insanın, periyodik bir şekilde bir araya gelmeleri değil, olaydan olaya değişen insanlar, katılımcılar çevresi söz konusudur.[60] Bu, toplantıya katılacak kişilerin önceden belirlenerek davet edilmesinde olduğu kadar, kişi yönünden sınırlama yapılmaksızın, kamuya karşı yapılan bir ilan veya davet ile, toplantı ile ilgilenen herkesin toplantı oluşurken veya sonradan katılması durumunda da geçerlidir. Toplantıların kişi yönünden açıklığı özellikle gösterilerde daha da belirginleşir.

---

[58] A.e.
[59] A.e., s. 27.
[60] A.e.

Organizasyon ve homojenlik unsurlarındaki, bu gevşeklik, derneğin aksine toplantıda, katılanların belli bir yerde hazır bulunmaları gerekliliğine temel teşkil eder. Zira sınırlı bir sürekliliğin bulunması, toplantı kavramının belirleyici bir unsurudur.[61] Dernekte genellikle ayrıntılı bir organizasyon üyeler arasında sıkı bir ilişki veya temas olmaksızın da uzun süreli amacın gerçekleşmesi mümkündür. Bu, üyelerin periyodik olarak bir araya gelmeleri ile sağlanır. Toplantı ise, katılımcıları birbirine bağlayan başkaca bir organizasyon bulunmadığından, bir araya gelenlerin "aynı yerde bulunmaları" ve "doğrudan iletişim kurmaları" sayesinde varlığını gösterir. Bu unsurların sekteye uğraması, toplantıdaki bağlantıyı koparır ve katılanların izole olmalarına yol açar. Buradaki organizasyon unsuru, bir grup olgusunu oluşturan kurucu bir unsur olmaktan çok, psikolojik yönden gerekli olan bir unsurdur. Birçok insanın fiziksel olarak bir arada bulunması ise, toplantıyı düzenleyen ve yönetenlerin fonksiyonunu anlaşılır kılmaktadır.[62]

Toplantı ve derneği birbirinden ayırıcı ölçütler olarak, "düzenlemeye dayalı olma" ve "tüzelkişilik" kavramları önerilmiştir.[63] Bu görüşe göre, dernek öncelikle tüzelkişiliğe sahiptir ve bu tüzelkişilik, üyeleri birbirine bağlayıcı bir unsurdur. Toplantıda ise, düzenlemeden doğan bir yapılanma söz konusudur ve uygulamadan kaynaklanan nedenlerle toplantı, demokratik bir kimlikten yoksundur. Çünkü, toplantıda yapılanma yukarıdan aşağıyadır; toplantı, düzenleyiciler tarafından oluşturulur ve katılımcıların bu oluşuma pek katkıları yoktur, sadece önceden belirlenmiş kurallara uyarlar. Bu gözlem, kanaatimizce sadece belirli toplantı türleri için, özellikle toplantının amacının düzenleyici tarafından önceden somut olarak belirlendiği toplantılar ile büyük çaplı bilgi verme amacına yönelik toplantılar için geçerlidir.

Kanaatimizce bu görüş pek isabetli değildir. Her şeyden önce bu düşünce tarzı, derneğin demokratik bir kimliğinin varlığını peşinen varsaymaktadır ki, bu oldukça iyimser bir tahmindir. Ayrıca, "düzenlemeye dayalı olmak" ve genellikle "demokratik bir kimlikten yoksun olmak" şeklindeki nitelendirmelerde tüm toplantı tiplerine uygun değildir. Özellikle gösteriler, çoğunlukla demokratik bir nitelik

[61] A.e.
[62] A.e., s. 28.
[63] A.e.

taşırlar; küçük tartışma toplantıları ve ani, tesadüfi toplantılarda ise, düzenlemeye dayalı olma unsuru yoktur.

Düzenlemeye dayalı ve tüzelkişiliğe sahip olma şeklindeki ayrım, toplantı ve dernek için tipik değildir. Öte yandan, dernek ve toplantı kavramlarını içerik yönünden birbirleriyle aynı olduğu, ancak aralarında derece yönünden bir fark olduğu ileri sürülmüştür.Bu görüşe göre, bir seferberlik bir amaca yönelmiş ve sınırlı bir sürekliliğe sahip bir araya gelmeler toplantı, buna karşılık, uzun süreli olmak üzere, belirli bir amaç için birlikler, dernek olarak nitelendirilir. Buna benzer olarak, toplantılar, anlık birlikler, dernekler ise, sürekli birlikler olarak adlandırılmıştır.[64]

Kanaatimizce, günümüzde toplantı ve dernek kavramlarının birbirlerinden ayrılmasına çalışılması pek o kadar zorunlu değildir. Zira, pratikte somut olarak bir derneğin mi, yoksa bir toplantının mı söz konusu olduğunu tespitte hiç bir zorluk ortaya çıkmamaktadır; ancak yine de bunların yapısal unsurlarındaki farklılıkların belirlenmesi kavramların daha iyi anlaşılması yönünden farklıdır.

Dernek ve toplantı kavramları arasında, belirlemeye çalıştığımız benzerlik ve farklılıklarından hareketle toplantı ve dernek özgürlükleri arasındaki ilişkiyi şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Dernek özgürlüğü de toplantı özgürlüğü gibi, insanların "birlikte bulunma" temel ihtiyacını garanti altına almaktadır. Ancak dernek özgürlüğü, bu ihtiyacı sürekli birlikler, toplantı özgürlüğü ise anlık birlikler oluşturma bazında korumaktadır.

Diğer taraftan, toplantı özgürlüğü kanaatimizce her türlü amaç için bir araya gelmeyi garanti etmesine rağmen, dernek özgürlüğü, kişilerin belli şekil şartlarına uymak kaydıyla, kanunlarla belirlenmiş amaçlarla sürekli birlikler oluşturmalarını garanti altına alır.

[64] A.e., s. 29.

BÖLÜM 2

AİHM KARARLARINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI

1. Kavram

"Toplantı ve gösteri" kavramının tanımı AİHS'nde yapılmamıştır, aynı şekilde AİHM'de bu tanımlamayı yapmamıştır. Bu kapsamda, AİHM'nin içtihatları toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin çerçeveyi oluşturmaktadır. Mahkemenin, kararlarında defalarca belirtmiş olduğu gibi, çoğulculuk olmaksızın demokrasi olmaz. Hiç kuşkusuz demokrasi, "Avrupa kamu düzeninin temel bir unsurunu temsil etmektedir." Sözleşmenin, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesinin, bir yandan gerçekten etkili bir siyasal demokratik rejime ve öte yandan ortak bir insan hakları kavramına ve insan haklarına ortak bir saygıya dayandığını bildirerek, Sözleşme ile demokrasi arasında çok açık bir bağlantı kurmaktadır.[1]Bu çerçevede, söz konusu hakkı, daha geniş bir yoruma tabi kılmaktadır.

AİHS'nin yukarıda metin olarak verilen 11 inci maddesi, toplantı ve gösteri özgürlükleri ile örgütlenme özgürlüğünü bir arada düzenlemektedir. Bunun arkasında yatan anlayış, demokratik toplumun işleyişinin bu hakların bir arada kullanılabilmesine bağlı olduğu ve ancak toplantı özgürlüklerinin kullanılabilmesi ile örgütlenme özgürlüğünün de kullanılabilmesinin mümkün olacağı şeklindedir.[2] Bu madde, kişilerin kendi kişisel ekonomik, sosyal veya kültürel menfaatlerini geliştirmeleri için toplanma ve bir araya gelme haklarını korumaktadır.

Sözleşmenin Fransızca metninde kullanılan "réunion" terimi, Académiefrançaise'in vermiş olduğu tanıma göre, "birbirinden kopuk dağınık

[1] "Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri Türkiye Davası," 133/1996/752/951, Ocak 30, 1998 , (Çevrimiçi)https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-125311"]}, 11 Kasım 2017.

[2] SibelİnceoğluSibel, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa,* Ankara, Yetkin Hukuk Yayınları, 2013, s. 381.

olanları bir araya getirme" ve özel olarak da "bir insan topluluğu" anlamlarına gelmektedir.[3] Yine Sözleşmenin İngilizce metninde kullanılan "assembly" kelimesinin anlamlarından biri de "belirli bir amaç için bir araya gelmiş insan topluluğu" dur. [4]

Sözleşmenin 11 inci maddesinin kapsamının belirlenmesinde AİHM de işte bu tanımlamalardan yola çıkmıştır. Bireysel olarak yapılan bir eylem veya protesto gösterisi 11 inci madde altında güvence altına alınamaz. Bu daha çok bu konuda daha genel nitelikteki hüküm olan ve Sözleşmenin 10 uncu maddesinde düzenlenen "ifade özgürlüğü" ve yine 9 uncu maddede düzenlenen "düşünce ve vicdan özgürlüğü" altında incelenir.

11 inci maddeyi dikkatli okuduğumuza, birbirine yakın iki hakkı düzenlediği hemen göze çarpar. Bu haklardan ilki, toplanma özgürlüğüdür. Bu hak, barışçıl toplanma özgürlüğü şeklinde 11 inci maddenin ilk fıkrasında yer almaktadır. İkinci hak ise, yine birinci fıkrada yer alan örgütlenme özgürlüğüdür. Örgütlenme özgürlüğünün, sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerdiği ayrıca belirtilmiştir. Sözleşmenin 11 inci maddesinde güvence altına alınan haklar, genel olarak bireyin başka bir grup ile birlikte kullandığı haklar olduğu için, çoğu kez kolektif haklar olarak nitelendirilir. Ancak bu hakların topluca kullanılıyor olması, bireyi bu hakkın öznesi olmaktan çıkarmaz.

Sözleşmenin 11 inci maddesindeki hakları herkes kullanabilir. O halde bu haklar bireysel olarak kullanılabileceği gibi toplu olarak da kullanılabilir. Örneğin, bir derneğe veya sendikaya üye olmak ya da olmamak, bu hakların bireysel olarak kullanılabildiği yönlerdir. Sözleşmenin 11 inci maddesinin özerk bir rolü ve ayrı bir uygulama alanı bulunmakla birlikte, bazı olaylarda Sözleşmenin 10 uncu maddesi ışığında incelenmelidir. Sözleşmenin 11 inci maddesinde yer alan toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin hedeflerinden biri, 10 uncu maddede güvence altına alınan kişisel görüşlerin korunmasıdır.[5] Bu konu ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

---

[3] "Türkçe Fransızca Sözlük," (çevrimiçi) www.academie-francaise.fr/dictionnaire, 3 Kasım 2017.
[4] "Türkçe Fransızca Sözlük," (çevrimiçi) http://dictionary.cambridge.org/dictionary, 3 Kasım 2017.
[5] Osman Doğru, Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* Cilt 1, İstanbul, Legal Yayınları,2013, s. 429.

AİHM, bu hakkın kullanımı için devletlere hem pozitif hem de negatif yükümlülükler yüklemektedir. Taraf devletlerin madde 11 kapsamında öncelikle toplantı özgürlüğünü kullanacaklara "karışmama" şeklinde ifade edilebilecek negatif yükümlülükleri vardır. Ancak, AİHM, bunun yetmediğini, salt negatif yükümlülüğün hakkın amacı ile bağdaşmayacağını, hakkın tam anlamıyla kullanılabilmesi için pozitif yükümlülüklerin de gerektiğini vurgulamıştır.

Hakkın öznesi "herkes" olduğu için vatandaşlar gibi vatandaş olmayanlar da bu haktan faydalanabilir. Hatta AİHM, o sırada ülkede yasadışı yöntemlerle bulunuyor olmalarına rağmen, hakkın kullanımındaki amacın yasadışı göçmenlerin statülerine dikkat çekmek olan bir vakada, toplantıya müdahalenin katılanların hukuki statüsü gerekçe gösterilerek haklılaştırılamayacağına hükmetmiştir. Hakkı kullananlar devletin yargı yetkisi sınırları içinde oldukça mevcut hukuki durumlarına bakılmaksızın hakkın öznesi olabilmektedir.

2. Unsurları

2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Barışçıl Olması

AİHM, 11 inci maddede geçen "toplantı özgürlüğü" kavramını içtihatlarıyla "gösteri özgürlüğü" nü de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Maddedeki hak tamamen "barışçıl" toplantı ve gösteri hakkını düzenlemektedir. Bu bağlamda, AİHM, toplantının, şiddet içeren unsurları kapsaması halinde, toplantı amacı her ne olursa olsun, içerik yönünden herhangi bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaksızın, barışçıl bir toplantı ve gösteri hakkının kullanımı olmadığı gerekçesi ile hakka getirilen sınırlamaların gerekliliğini inceleme ihtiyacı duymamaktadır.

AİHM, toplantının barışçıl olup olmadığına ilişkin tespiti, hakkı kullanmak isteyenlerin niyetini dikkate alarak, hakkı kullanacak olan kişi veya örgütün o ana kadarki tutum ve açıklamalarını inceleyerek, toplantı esnasındaki tutum ve davranışlara bakarak yapmaktadır. Toplantı ve gösteri barışçıl oldukça ne amaçla düzenlendiğinin pek önemi kalmamaktadır. AİHM, siyasi, dini, kültürel, sosyal veya başka türden amaçlarla yapılan toplantı ve gösterilerin tümünü madde 11 kapsamında

koruma altına almaktadır. Bu kapsamda, tek sınırlama, toplantının barışçıl olması gerekliliğidir.

Bu durumda, barışçıl olmayan toplantı ve gösterilere kamu makamlarının (çoğunlukla kolluk güçleri aracılığı ile) müdahale hakkı doğmaktadır. Ancak, AİHM, toplantı veya gösterinin iç hukukta yasaya aykırı olarak düzenlenmiş olması ile barışçıl olmaması arasında bir bağ kurmamaktadır. İç hukuka uygun yapılmayan toplantı ve gösterilere "barışçıl olmayan toplantı ve gösteri" kisvesi altında yapılan müdahaleleri onaylamamaktadır. AİHM için önemli olan hakkı kullananların şiddet hareketlerine niyetlenmiş olup olmamalarıdır.[6]

Barışçıl bir şekilde bir binanın işgali, açık bir şekilde iç hukukun ihlalini oluştursa bile, "barışçıl" bir toplanma olarak kabul edilir. Ayrıca toplantının arızi olarak kargaşaya yol açması, o toplantıyı "barışçıl olmayan" bir hale getirmezken, düzenleme amacı kargaşa çıkarmak olan bir toplantı 11inci madde tarafından korunmayacaktır.

Toplanma özgürlüğünün kullanılmasında, düzenleyicilerin vermeyi planladıkları mesajın içeriği tek başına, söz konusu etkinliğin 11 inci madde kapsamı dışında kalmasına yol açan bir neden değildir. Görüşlerin korunması ve bunların dile getirilmesi toplanma özgürlüğünün amaçlarından biri olduğu için, Mahkeme 11 inci madde çerçevesinde güvence altına alınan toplanma özgürlüğünün 10 uncu madde ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. 11 inci madde kapsamındaki örgütlenme özgürlüğü bu nedenle, geliştirmek istediği düşüncelere ve taleplere muhalif olan kişilerin canını sıkabilecek veya kızdırabilecek gösterileri korumaktadır. Toplantının biçiminin herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Tek sınırlama yukarıda açıkladığımız üzere toplantının barışçıl olması gerekliliğidir.

Toplanma eylemine katılanların bir kısmının şiddete başvurması halinde, şiddet hareketlerine katılmayan diğer göstericilerin durumunun ne olacağı ve bu kişilerin 11 inci maddeden yararlanıp yararlanamayacakları sorunu önemlidir. Eğer bazı göstericilerin başvurdukları şiddet hareketleri toplanma eyleminin barışçıl karakterini tamamen ortadan kaldırıyor ise, 11 inci madde artık bu eylemi

[6] İnceoğlu, a.g.e., s. 391.

korumaz.Ancak göstericilerin bir kısmı tarafından başvurulan şiddet sınırlı kalmış ve toplanmanın genel olarak barışçıl karakterini ortadan kaldırmamış ise, bu durumda 11 inci maddenin hükümleri bu gösteri ve toplantıya uygulanmaya devam eder.[7]

Bu çerçevede, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün kısmen barışçıl olmaktan çıkmış olması, toplantıya katılan herkesin suçlanması için yeterli değildir. Ezelin – Fransa davasına konu olan olayda, başvurucu avukat bazı mahkeme kararlarını protesto etmek amacıyla düzenlenen bir gösteri yürüyüşüne katılmıştır. Gösteri esnasında yer yer şiddet hareketleri baş göstermiş ve bazı kamu binaları zarar görmüştür. Kamu binalarının duvarlarına kararları veren hâkimlere küfürler yazılmıştır. Başvurucu avukat kalabalık göstericiler arasında yer aldığı için Baronun karşı çıkmasına rağmen kendisine uyarma cezası verilmiştir. Başvurucu Sözleşme'nin 11 inci maddesinin ihlal edildiği iddiasıyla Mahkeme'ye başvurmuştur.

Bu davada Fransa Hükümeti Mahkeme önündeki savunmasında, başvurucu avukatın bu şiddet hareketlerine şahsen katılmamasına rağmen, gösteriyi terk etmediği, böylelikle aslında şiddet hareketlerini pasif olarak da olsa onayladığını ileri sürmüş, bu durumda söz konusu avukatın bu gösteriye katılmasından dolayı almış olduğu disiplin cezasının 'demokratik toplumda gerekli' olduğunu savunmuştur. Mahkeme, Fransa Hükümeti'nin bu savunmasına itibar etmemiştir. Mahkeme'ye göre bir toplanma ve gösteri yürüyüşüne katılan bireyin toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkı, bu toplanma veya gösteri yürüyüşü sırasında yer yer görülen şiddet hareketleri sebebiyle kendiliğinden ortadan kalkmaz. Birey bu şiddet hareketlerine katılmamış ise, bu kişinin 11 inci madde altında güvenceye alınmış olan hakları korunmaya devam eder. Burada önemli olan şiddet hareketlerinin toplanma ve gösteri şiddet hareketlerinin toplanma ve gösteri yürüyüşünün genel olarak barışçıl karakterini ortadan kaldırıp kaldırmadığı hususudur. [8]

Söz konusu disiplin cezasının sadece manevi bir etkisi var idiyse de AİHM, "barışçıl bir toplantıya katılma özgürlüğünün (gösteri yasaklanmamıştı), söz konusu kişi herhangi bir suç teşkil eden eylemde bulunmadığı sürece bir avukat olsa bile herhangi bir şekilde kısıtlanamayacak kadar önemli olduğunu" değerlendirmiştir.

---

[7] David J. Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates ve Carla Buckley, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Londra, Oxford Press, 2009, s. 532.

[8] Doğru, a.g.e., s. 429.

2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kolektif Niteliği

AİHS 11 inci madde altında koruma altına alınan haklar bireysel haklardır, ancak bunların "kolektif" bir görünümleri vardır. Bir başka deyişle, burada güvence altına alınan haklar bireysel haklardır, ancak şeklen insan toplulukları tarafından kullanılırlar. Koruma altına alınan hakkın güçlü etkisi, bu hakkın kolektif olarak kullanılmasından doğmaktadır.

Bu bağlamda, söz konusu madde ile düzenlenen aslında kolektif boyutu olan bir haktır. Örneğin bireysel olarak yapılan herhangi bir gösteri veya kamuya açık alanda iki kişinin belirli eylemlerde bulunması, AİHM'ince 11 inci madde kapsamında değil, ifade özgürlüğünü düzenleyen 10 uncu madde kapsamında değerlendirilmektedir.

1977 senesinde Komisyon tarafından verilmiş olan Arrowsmith-Birleşik Krallık kabul edilebilirlik kararında, başvurucunun bir askeri birlik içinde, askerlerin Kuzey İrlanda'ya gönderilmemesi gerektiği fikrini işleyen bir bildiri dağıtmasıyla ilgili olay, 11 inci madde altında değil, ifade özgürlüğüyle alakalı 10 uncu madde altında incelenmiştir. Komisyon, olay sırasında başvurucunun yanında başvurucunun yanında başka kişilerin bulunmasını da, olayı 11 inci madde altında incelemek için yeterli bulmamıştır. Komisyona göre eylem bireysel olarak gerçekleştirilmiştir.

İsviçre başvurusunda bir hakimin, görevi dışında, siyasi içerikli bildiri dağıtmasından dolayı almış olduğu disiplin cezasının Sözleşmeye uygun olup olmadığı sorunu söz konusuydu. Komisyon bu başvuruda da olayı toplanma gösteri yürüyüşü hakkı altında değil, ifade özgürlüğü hakkı altında incelenmiştir.

Norveç kabul edilebilirlik kararına konu olayda, 1980 yılında Lapon etnik kökenli iki Norveçli başvurucu, yaşadıkları vadide gerçekleştirilecek ve vadinin bir kısmının su altında kalması sonucunu doğuracak hidroelektrik santrali inşasını protesto etmek amacıyla, Norveç parlamentosunun girişinde beş saatlik bir gösteri yapmak için polisten izin almışlar, ancak buraya çadır kurmaları ve bu eylemin gece ve gündüz 4 gün sürmesi üzerine, polis tarafından müdahale edilmiş ve para cezasına

mahkum edilmişlerdir. Komisyon, bu başvuruyu da Sözleşmenin 10 uncu maddesi açısından incelemiştir. [9]

Son olarak, 6 Mayıs 2003 tarihli Appleby/İngiltere kararına konu olan olayda[10], çevreci bir aktivist olan başvurucu, eşi ve oğluyla, şehrin içerisinde bir yeşil alan üzerine yapılması planlanan binayı protesto etmek amacıyla, bir alışveriş merkezinin içine stand kurmuştur. İşte bu standın otoriteler tarafından engellenmesiyle alakalı kararda da AİHM, şikâyetleri toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı altında değil, ifade özgürlüğü hakkı altında incelemiştir.

2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Şekilleri

AİHM yukarıda belirtildiği üzere "toplantı ve gösteri" kavramını tanımlamamakla beraber, çok geniş yorumlamaktadır. AİHM, aktif şekilde yapılan yürüyüş, işgal gibi eylemler gibi pasif şekilde yapılan oturma eylemleri gibi eylemleri de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında değerlendirmiştir. Toplantının amaçlarından biri yukarıda sayılanlardan biri oldukça türünün AİHS kapsamında önemi kalmamaktadır. AİHM sergi, konser, fuar, seminer, resepsiyon adı altındaki etkinlikleri de bireysel eğlence boyutuna bakmadan 11 inci madde kapsamında değerlendirmektedir.

Bu çerçevede, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları çok farklı eylem çeşitlerini kapsar. Oturma eylemi, yürüyüş, bir meydanın veya binanın işgali gibi çeşitli eylem şekilleri hep 11 inci Madde altında incelemeye alınmıştır. Cisse/Fransa kararında[11]Fransa'da oturma iznine sahip olmayan ve çoğunluğunu Afrikalıların oluşturduğu 200 civarında protestocunun, kamuoyunun dikkatini oturma izinlerinin yenilenmesi konusundaki sıkıntılara çekmek için, iki ay süreyle Paris'teki Saint-Bernard kilisesini işgal etmeleri toplantı ve gösteri sayılmış ve 11 inci madde altında incelenmiştir.

---

9 A.e. s. 431.

10 "Appleby ve Diğerleri," 44306/98, Mayıs 6, 2003, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-61080"]}, 12 Kasım 2017.

11 "Cisse Davası/Fransa," 51346/99, Nisan 9, 2002 , (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-60413"]}, 11 Kasım 2017.

Yine 2. Dünya Savaşı sırasında SS askerleri tarafından öldürülen Salzbourg Yahudilerini anma amacıyla Salzbourg belediye mezarlığında yapılan bir seremoni,[12]Chişinău'da belediye binasının bulunduğu bir meydanda toplu taşımada öğrenci indirimlerinin kaldırılmasını protesto amacıyla yapılan bir gösteri, kürtajı protesto etme amacıyla bir kilisede topluca ayine katılma ve daha sonra kürtaj operasyonu yapan bir doktorun muayenehanesi önüne kadar yapılan topluca yürüyüş, nükleer silahları protesto etmek amacıyla bir Amerikan üssünün önünde trafiği ve üsse girişi engelleyecek şekilde düzenlenen bir oturma eylemi hep 11 inci madde altında toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak incelenmiştir.

2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Mekânı

Toplantı ve gösteri özgürlüklerinin kullanımı konusunda önemli bir noktayı da bu özgürlüklerin kullanılacağı yer konusu oluşturmaktadır. AİHM içtihatı, toplantı ve gösteriler için kamusal mekanların kullanılabileceği belirttiği gibi bazı mekanlar için kamu güvenliği gerekçesi ile sınırlamalar getirilebileceğini de ifade etmektedir. Ancak, "kamusal mekan" kavramının sınırlarının çizilebilmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Vaka bazlı bakıldığında, AİHM'ın caddelerde, meydanlarda, parklarda, kiliselerde, mahkeme binaları dahil kamu binaları içinde toplantı ve gösteri yapılabileceğine işaret ettiğini tespit etmekteyiz. Mahkemenin burada kullandığı ölçüt, toplantının şekli ile yapıldığını mekan arasında bir bağlantının olup olmadığıdır. Toplantı ve gösteri hakkını kullanan için dile getirilmek istenen görüşlerin duyurulabilmesi için en uygun mekanın seçilmesi önemlidir. Kamu makamları da eğer seçilen mekanın uygun olmadığını düşünüyorsa bunun için haklı gerekçeler ileri sürmek zorundadırlar.

AİHM, 1 Mayıs 2008'de İstanbul Taksim DiSK ve KESK tarafından yapılmak istenen kutlamalarda Taksim meydanının sendikalar açısından 1 Mayıs'ın kutlanma mekanı olarak seçilmesinin önemine değinmiştir. AİHM, 1977 yılında Taksim meydanında yapılan kutlamalar sırasında 37 kişinin hayatını kaybetmiş

[12] "Ölinger Davası/Avusturya," Haziran 29, 2006, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-76098"]}, 09 Kasım 2017.

olmasının sendikalar tarafından bu meydanın seçilmesinde önemli bir faktör olduğunu, bu üzücü olayın anılması için meydanın seçildiğini vurgulamıştır.[13]

Türkiye'ye karşı görülen bir başka davada da AiHM, hükümetin İstanbul Beyoğlu Tüneli'nde İsrail'e karşı protesto gösteri yapılmasına neden izin verilmediğini açıklayamadığını not etmiştir. Yine, başbakanın protesto edilmesinin konu edildiği bir başka davada, başbakanın bulunacağı otel önünde yapılan barışçıl protestonun kamu güvenliğini neden tehdit ettiğine dair hükümet tarafından yeterli açıklama yapılamaması, hakkın ihlaline hükmedilmesine yol açmıştır.

Mekan konusunda AİHS açısından önemli bir konuyu da özel mülkiyet üzerinde ya da içinde toplantı ve gösteri hakkının kullanılıp kullanılamayacağı oluşturmaktadır. Burada da kamuya açık özel alan ile kamuya açık olmayan özel alan ayrımı yapmak gerekmektedir. İkinci türdeki mekanlarda kamusal aktivitelerin özel yaşama ve mülkiyet hakkına müdahale kabul edilecektir. Öyle ki 11 inci maddenin sınırlama ölçütleri içinde, madde 10'un sınırlama ölçütlerinde yer alan "başkalarının şöhretinin korunması" ölçütünden farklı olarak, "başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" ölçütü yer almaktadır. Özel mülk sahiplerinin mülklerini kira karşılığı ya da ücretsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına kullanımı hakkına tahsis etmelerine dair herhangi bir yükümlülükleri yoktur. Kamuya açık özel alanlarda ise otomatik olarak başkalarının haklarını ihlalden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, AİHM özel mülkiyetteki bir alışveriş merkezinin, kamuya açık bir alan olsa da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılacağı mekan olmasını şartlı olarak kabul etmektedir. Eğer özel mülkiyette girme yasağı toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunacaksa bu durumda devletlerin pozitif önlemler alarak özel mülkiyete dair düzenlemeler yapmaları gerekecektir. [14]

Sonuç olarak, AİHM'ye göre ifade ve toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlükleri otomatik olarak özel mülkiyete girme ve oralarda eylem yapma hakkını vermez. Hatta bu çeşitli kamu binaları için de geçerlidir (bakanlıklar, idare binaları gibi). Ancak yine AİHM'ye göre söz konusu yasak, eğer hakkın tamamen ortadan kalkması sonucunu doğuracak ve yasaklama hakkın özüne dokunacak nitelikte ise, devlet toplantı özgürlüğünün korunması için gerekli tedbirleri almalıdır.

---

[13] "DİSK ve KESK/Türkiye," 38676/08, Kasım 27, 2012, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-120317"]}, 09 Kasım 2017.

[14] İnceoğlu,a.g.e.,s. 388.

3. Sınırları

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı çeşitli şekillerde kısıtlanabilir. Örneğin, kısıtlama gösteri yürüyüşünün hepten yasaklanması şeklinde ortaya çıkabilir. Yine bir kişiye, toplantı-gösteri yürüyüşüne katılmasından dolayı bir ceza verilmiş ise, bu toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilmiş olsa dahi, kısıtlama yapılmış sayılır. Yine bir toplantı gösteri yürüyüşünün, bu gösteriyi engellemeye çalışan karşıt göstericilere karşı otoriteler tarafından makul ölçülerde korunmaması da, hakkın kısıtlanması anlamına gelebilir. Kısıtlamanın varlığını tespit eden AİHM, bu tespitten sonra söz konusu kısıtlamanın "demokratik bir toplumda gerekli" olup olmadığını her olayın kendi şartları içerisinde değerlendirecek ve kısıtlamada kullanılan yöntemin amaca orantılı olup olmadığına bakacaktır. [15]

3.1. İzin ve Bildirim Sistemleri

Toplantı ve gösteri özgürlüğünün kullanımında kamu gücüne düşen görev toplantı ve gösteri hakkının kullanılmasını sağlamak olduğu için buna hazır olunması amacıyla önceden bildirimde bulunulması ve izin istenmesi hakkın kullanımının sınırlanması anlamına gelmez.[16]Burada asıl üzerinde durulması gereken konu, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasının hukuk düzeni tarafından belirli bir "izin" veya "önceden haber verme" şartına bağlanması durumunda belirli bir kısıtlamadan bahsedilip bahsedilemeyeceği sorusudur. İzin söz konusu olduğunda toplantı ve gösterinin yapılması adı üstünde otoritelerin belirli bir izin vermesine bağlı iken, Türkiye'de olduğu gibi "önceden haber verme" (bildirim) sisteminde, gösteriyi yapacak olanların sadece otoriteleri durumdan haberdar etmeleri yeterlidir. Gösterinin yapılması otoritelerin iznine bağlı değildir.

AİHM'nin klasik içtihadına göre izin veya önceden haber verme (bildirim) sistemlerinin tek başına varlığı, toplantı ve gösteri yürüyüşünü kısıtlayan bir hukuki durum olarak görülmez ve bu nedenle 11 inci madde tarafından güvence altına alınan ilkelerle çatışma halinde değildir. Yine AİHM'ye göre kamu düzenini koruma

[15] Ziya Ç. Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı," **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S:60, 2011, s.598-599.
[16] İnceoğlu, a.g.e., s. 386.

amacıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları bir izin sistemine bağlanabilir ve otoriteler yürüyüşlerin ne şekilde yapılacağını düzenleyebilirler.[17] Ayrıca devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında hem gösteriye katılanların, hem de diğer 3. şahısların güvenliklerini sağlama yükümlülüğü de göz önünde bulundurulduğunda, bu önceden haber verme sistemi, otoritelerin önceden bazı tedbirleri alabilmeleri için gerekli de olabilir. Dolayısıyla, Mahkeme'ye göre hukuk sisteminin bu tarz bir izin veya önceden haber verme gerekliliği öngörmüş olması başlı başına aşırı ve makul olmayan bir durum olarak görülemez.[18] Ancak, izin veya önceden haber verme sisteminin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ortadan kaldırmaya yönelik gizli bir engel olarak kullanılmaması gerekir.[19]

Ziliberberg/Moldova kararında[20] başvurucunun önceden izin alma şartı yerine getirilmeden düzenlenen bir gösteri yürüyüşüne katılmasından dolayı idari para cezasına çarptırılması, AİHM tarafından, cezanın düşük miktarı da göz önünde bulundurularak, Sözleşme'ye uygun kabul edilmiştir. Bu kararında Mahkeme, izin sisteminin başlı başına Sözleşmeye aykırı olmadığını ve böyle durumlarda devletin bu idari usulü gerekliliği yerine getirmeden toplantı ve gösteriye katılanlara belirli bir müeyyide uygulamasının anlaşılır olduğunu, aksi takdirde bu iç hukuk düzenlemesinin etkinliğini kaybedeceğini söylemiştir.

Bununla birlikte, bildirimde bulunmadığında ortaya çıkacak yaptırım konusunda AİHM bütüncül yaklaşmamakta, yaptırımın gerekliliğini, niteliğini ve ölçülülük ilkesine uygunluğunu, yaptırımın toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesinde çekince yaratacak boyutta olup olmadığını denetlemektedir. Eğer öngörülen idari para cezası olabilecek en düşük miktarda ise başvurucunun geliri açısından yüksek kabul edilse bile, güdülen amaç ile orantılı bulunabilmektedir.

Yine, mevzuattan kaynaklanan on gün önceden bildirim yerine sekiz gün önceden bildirimde bulunulması nedeni ile uygulanan yaptırımı incelediği davada, toplantının küçük çaplı olması, iki günlük farkın kamu gücünün hazırlığı için ciddi

---

17 Tanyar, a.y.
18 A.y.
19 A.y.
20 "Ziliberberg Davası/Moldova," 61821/00, Şubat 1, 2005, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-68119"]}, 08 Kasım 2017.

bir sorun yaratmayacağı tespitlerinden sonra yaptırımı güdülen amaç ile orantısız bulunmuştur.

Kimi toplantı ve gösterilerin aniden yapılması hakkın kullanılmasının tek yöntemi de olabilir. Protesto konusu, bir siyasinin tutum, davranış ve açıklamaları ise o kişinin geçici olarak bulunduğu mekanın öğrenilmesi üzerine, o mekanın etrafında organize edilen ani bir gösteride artık önceden bildirim veya izin şartının aranması gösterinin amacına ters düşebilecektir. AİHM, bu gibi hallerde, toplantının amacı, konusu ile o an orada yapılması arasındaki bağlantıya önem vererek, izin veya bildirim şartını gözardı etmektedir.

AİHM'ın, bu kararları üzerine denilebilir ki, her türdeki ve çaptaki toplantı ve gösteriye uygulanacak bildirim süresini tespit etmek hemen hemen tespit etmek imkansızdır. Yasal düzenlemeler bildirim şartına yer verebilir. Ancak, bu şartın hakkın kullanılmasına hassasiyet gösterilecek şekilde esnek uygulanıyor olması gerekir. Bu da mevzuat ile değil günlük, hatta kimi zaman anlık şartlara göre kamu gücünün karar verebileceği bir durumdur. Önceden tespit edilmiş gerekçeler ile günlük şartları gözardı eden yaptırımlar hakkın ihlaline sebep olabilecektir.[21]

Örneğin; Altermondialist (alternatif dünyacı-yeni bir dünya arayan) göstericilerin amacı Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu toplantısını protesto etmek ise, göstericiler haliyle gösteriyi toplantının yapıldığı zaman diliminde yapmak isteyecekler ve bu protesto gösterisinin toplantının bitmesinden 2 hafta sonra yapılmasının onlar için hiçbir anlamı olmayacaktır. Çünkü bu durumda protesto gösterisinin amacına ulaşmasının şartı, bu gösterinin ilgili zamanda yapılmasıdır; daha sonra değil.

İşte bu gibi durumlarda AİHM içtihadı söz konusu toplantı ve gösterinin (barışçıl olmak şartıyla) önceden izin veya haber verme şartı yerine getirilmemiş olsa dahi yapılabilmesi yönündedir. Bukta ve diğerleri/Macaristan kararı bu konuda iyi bir örnektir.[22] Karara konu olan olayda Romanya Başbakanı Aralık

[21] İnceoğlu, a.g.e., s. 387-388.

[22] "Bukta ve Diğerleri/Macaristan Davası," 25691/04, Ekim 17, 2007, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"fulltext":["bukta"],"languageisocode":["TUR"],"appno":["25691/04"],"kpthesaurus":["145","645","141","198","287","146","151","202","246","247","248","266","260","328","332","357","363","375","390","317","524","525","526"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-116478"]}, 06 Kasım 2017.

2002'deBudapeşte'ye resmi bir ziyarette bulunur ve Romanya'nın bir milli bayramı vesilesiyle de bir resepsiyon düzenler. O günün Romanya'da milli bayram olarak kutlanmasının sebebi de, 1918 yılında Transilvanya'nın Macaristan'dan ayrılıp Romanya'ya katılmasıdır. Macaristan Başbakanı Romanya Başbakanı tarafından verilen bu resepsiyona son dakikada katılmaya karar verir. Başvurucu ve arkadaşları ise 1918'de gerçekleşen söz konusu olayın Macaristan tarihinde kötü bir anısı olduğunu ve dolayısıyla Macaristan başbakanının bu resepsiyona katılmaması gerektiğini düşünmektedirler. Velhasıl göstericiler resepsiyonun yapılacağı binanın önünde bir gösteri düzenlerler. Ancak Macar hukukunda geçerli olan 3 gün önceden haber verme şartı yerine getirilmemiştir. Sonuç olarak gösteri bu sebeple kolluk tarafından dağıtılır.

AİHM bu gösterinin dağıtılmasının, Macar hukukunun bir gerekliliği olan 3 gün önceden haber verme şartı yerine getirilmemiş bile olsa, AİHS'nin 11 inci maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir. AİHM'ye göre Macaristan Başbakanı söz konusu resepsiyona son dakikada katılma kararı vermiş ve dolayısıyla bu katılımı protesto etmek isteyen göstericiler için iki seçenek kalmıştır: ya toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma haklarından vazgeçecekler -zira gösterinin sonradan yapılmasının bir anlamı kalmayacaktır ya da Macar hukukunun gerekliliği olan 3 gün önceden haber verme kuralını ihlal ederek gösteriyi gerçekleştireceklerdir. Hâlbuki AİHM'ye göre göstericiler başbakanın katılım kararına derhal bir tepki vermek istemektedirler. Dolayısıyla onlardan haber verme kuralına uymalarını beklemek, bu gösteri yürüyüşünü tamamen etkisizleştirmek anlamına gelecektir. Şu şartlar altında, toplantının barışçıl karakteri de göz önünde bulundurulursa, otoritelerin bu durumda daha toleranslı davranmaları gerektiğine ve gösterinin sadece önceden haber verme şartı yerine getirilmedi diye dağıtılmasının 11 inci madde anlamında orantısız bir tedbir olduğuna karar verilmiştir.

Daha yeni kararlarda AİHM bahsi geçen istisnaları daha geniş yorumlamaya başlamıştır. Öyle ki toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılması belirli bir aciliyet gerektirmese bile, eğer önceden haber verme şartı yerine getirilmeden yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşü barışçıl ise ve kamu düzenini de çok ciddi bir şekilde tehdit etmiyor ise, Mahkeme otoritelerden yine de belirli bir hoşgörü göstermelerini

istemektedir. Özellikle önceden haber verme şartının yerine getirilmemesi nedeniyle toplantının güç kullanılarak dağıtılması ihlal kararlarına yol açmaktadır.

Oya Ataman/Türkiye davasında[23] Türkiye aleyhine çıkan ihlal kararı bu konuyla ilgilidir. 22 Nisan 2000 tarihinde başvurucunun da aralarında bulunduğu 40-50 kişilik bir grup F tipi cezaevlerini protesto etmek amacıyla Sultanahmet Meydanı'nda toplanırlar. Gösteri bildirim şartı yerine getirilmeksizin yapılmaktadır. Göstericilerin toplanmasından aşağı yukarı 30 dakika sonra polis göstericilere gösterinin bildirim şartı yerine getirilmeden yapıldığını, bu yüzden dağılmaları gerektiğini ihtar eder. Göstericiler bu ihtara uymayınca lakrimojen gaz kullanmak yoluyla göstericiler dağıtılır ve bir kısmı gözaltına alınır. Bu arada göstericiler herhangi bir şiddet hareketine girişmemişlerdir.

AİHM bu davaya ilişkin incelemesinde, önceden izin alınmamış olsa bile barışçıl bir şekilde yapılan gösterilerde kolluğun bir miktar tolerans göstermesi gerektiğini tekrar etmiştir. Mahkeme'ye göre mevcut olayda polis oldukça sabırsız davranmış ve göstericiler, kamu düzeni için ciddi bir tehlike oluşturmamalarına ve şiddete başvurmamalarına rağmen, lakrimojen gaz kullanmak suretiyle dağıtılmışlardır. Bu durumda velev ki izin alınmamış olsun, barışçıl yapılan bir gösteriye bu şekilde çabuk ve kuvvetli bir müdahale toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ihlal eder.

Yukarıdaki örnekler kolluğun bu durumlarda göstereceği hoşgörünün mahiyetinin ne olması gerektiği sorusunu akla getirir. Acaba haber verme ve izin alma şartları yerine getirilmemiş olsa bile otoriteler bu göstericilere mutlak bir hoşgörü mü göstermek durumundadırlar? Hâlbuki bu durumda yukarıda AİHM'nin bazı kararlarında da söylediği gibi, iç hukukun bir gerekliliği (haber verme, izin alma) tüm etkinliğini kaybetmiş olmayacak mıdır?

Bir kere buradaki hoşgörü mutlak bir hoşgörü değildir ve söz konusu iç hukuk gerekliliklerinin tamamen göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaz. Her olayın kendi özel şartlarına bakılmalıdır. Mesela Çiloğlu ve diğerleri/Türkiye ve

[23] "Oya Ataman/Türkiye Davası," 74552/01, Aralık 5, 2006, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-124242"]}, 05 Kasım 2017.

Cisse/Fransa kararlarında[24] olduğu gibi, göstericiler hemen dağıtılmamışlar ve haber vermeden yapılan gösteri esnasında bir süre için dahi olsa fikirlerini ifade etme imkânına sahip olmuşlarsa, bu durumda daha sonradan bu gösterinin haber verme şartı yerine getirilmediğinden dolayı dağıtılması Sözleşmeyi ihlal etmez.[25] Gösteri süreleri bu davalarda uzundur: Çiloğlu davasında Galatasaray Lisesi önündeki önceden haber vermeden yapılan oturma eylemi 176 hafta sürmüştür. Cisse davasında göstericiler bir kiliseyi 2 ay süreyle işgal etmişlerdir. Ancak bu iki davadaki süreler kıstas değildir. Süreler daha kısa da olabilir. Burada önemli olan kolluğun "derhal" bir müdahalede bulunmaması ve göstericilerin, önceden haber verme şartını yerine getirmemiş bile olsalar, barışçıl bir şekilde fikirlerini ifade edebilme imkânına sahip olabilmiş olmalarıdır.

Bunun haricinde bir de Kudrevicius ve Diğerleri /Litvanya davasında görüldüğü gibi, [26] önceden haber verme şartı yerine getirilmeden gerçekleşen bir toplantı gösteri yürüyüşünün kolluk tarafından kuvvet kullanılarak dağıtılmadığı ama gösteri gerçekleştikten sonra kimliği tespit edilen göstericilere, kanunun gerekliliklerini yerine getirmemelerinden dolayı bir ceza kesildiği durumlar söz konusu olabilir. Bu durumda göstericiler fikirlerini ifade etme imkânı bulmuşlar, ancak haber verme şartını yerine getirmedikleri için daha sonradan cezaya çarptırılmışlardır (para cezası). İşte bu tarz cezalandırılmaları AİHM Sözleşmeye uygun bulmaktadır.

3.2. Sınırlamanın Sınırları

3.2.1. Sınırlamanın Kanuniliği

Bu başlık altında son olarak üzerinde durulması gereken konu da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilecek olan kısıtlamanın kanun tarafından öngörülen bir kısıtlama olması gereğidir. Örneğin, Djavit An/Türkiye[27] davasında hükümet,

[24] "Cisse Davası/Fransa," 51346/99, Nisan 9, 2002, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-60413"]}, 05 Kasım 2017.
[25] "Çiloğlu ve Diğerleri/Türkiye Davası," 7333/01, Mart 6, 2007, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-141243"]}, 01 Kasım 2017.
[26] "Kudrevicius ve Diğerleri/Litvanya Davası," 35553/05, Ekim 15, 2015 , (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-168438"]}, 10 Kasım 2017.
[27] "Djavit An/Türkiye Davası," 20652/92, Şubat 20, 2003 , (Çevrimiçi)

başvurucunun ‘yeşil hattı’ geçerek Kıbrıs’ın güneyinde iki toplumlu bir toplantıya katılması için izin verilmemesinde herhangi bir yasaya veya politikaya atıfta bulunmadığı için 11 inci maddenin ihlaline karar verilmiştir. Yasa kaynak gösterilerek bir müdahale gerçekleştirildiğinde dahi, kararların ve hükümlerin ulusal hukuk çerçevesinde hukuka uygun olduğunun gösterilmesi gerekir; aksi durumda müdahale yasallık koşuluna aykırı olacaktır.

Müdahalenin iç hukukta bir temelinin olmasına ek olarak, yasallık koşulu, söz konusu yasanın erişilebilir olmasını ve yasanın uygulandığı kişilerin kendi eylemlerinin sonuçlarını makul düzeyde öngörmelerini sağlamaya yetecek açıklıkla formüle edilmesini gerekmektedir. Takdir yetkisi tanıyan yasalar, bireye keyfi müdahaleye karşı yeterli koruma sağlanması için takdir yetkisinin kapsamı ve kullanılma biçimi yeterince açık olarak ortaya konulduğu sürece, öngörülebilirlik koşuluna uygun olabilir.

Ermenistan’a karşı Mkrtchyan davasında başvurucu, bir yürüyüşe katıldıktan sonra, yargılanmasına ve para cezasına mahkum edilmesine neden olan eski Sovyetler Birliği kanunlarında yer alan yasal düzenlemelerin halen Ermenistan’da yürürlükte olup olmadığını açıkça belirten bir iç hukuk hükmü veya uygulaması olmadığı için, yargılanacağını ve para cezasına çarptırılacağını öngörememiştir. Mahkeme yasaya aykırılığın tespitini 11 inci maddenin ihlaline karar verilmesinde yeterli gördüğü için, ilgili müdahalenin amacını veya gerekliliğini incelemeye gerek görmemiştir.[28]

Bu alanda da AİHM’nin kontrolünü gün geçtikçe sıkılaştırdığını söylemek mümkündür. AİHM gittikçe kanun tarafından öngörülmüş olma kriterini daha geniş bir şekilde uygulamakta ve kısıtlamayı öngören hukuki düzenlemenin anlaşılabilir olmasına daha fazla önem vermektedir. Örnek olarak Backowski/Polonya davasında [29]belediye başkanlığı bir gösteri yürüyüşü düzenlemek isteyen başvuruculardan trafik kanununa göre, gösteri sırasında trafiğin ne şekilde akacağı ile alakalı bir plan sunmalarını istemiş, bu plan sunulmayınca da söz konusu izni vermemiştir. Gösteri

---

https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-141244"]}, 11 Kasım 2017.

[28] Harris, a.g.e., s. 537.

[29] “Backowski/Polonya Davası,” 1543/06, Mayıs 3, 2007, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-80464"]}, 08 Kasım 2017

bu izin olmadan yapılmıştır. Ancak daha sonra Mazovie bölgesi valiliği, belediye başkanlığının söz konusu trafik planı ile alakalı talebini iptal etmiştir. İptal gerekçesinde de trafik kanununun ilgili maddesinin gösteri yürüyüşlerine uygulanamayacağını, çünkü Polonya iç hukuk düzenlemeleri ve anayasası uyarınca, toplantı ve gösteri düzenlemenin izne tabi olamayacağını ileri sürmüştür. Daha sonraki bir tarihte de Polonya Anayasa Mahkemesi, trafik kanununun söz konusu maddesini benzer gerekçelerle iptal etmiştir. Bu davada AİHM olayın geçtiği tarihlerde iç hukuk düzenlemelerinin içeriği konusunda otoriteler arasında bir fikir birliği olmadığının tespitini yaptıktan sonra, Anayasa Mahkemesi'nin kararını da dikkate alarak, söz konusu düzenlemenin yeteri kadar açık ve anlaşılabilir olmadığına karar vermiştir.

3.2.2. Sınırlamanın Orantılılığı

AİHS'nin 11 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları, "demokratik bir toplumda gerekli olma" kriteri gözetilmek şartıyla kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlamalara tabi tutulabilir.

Elbette 11 inci maddenin metnine bakıldığında söz konusu özgürlüğe getirilen kısıtlamaların hangi hallerde "demokratik toplumda gerekli olma" kriterine uygun olacağı anlaşılmamaktadır. Sözleşme metni bu kriterin tanımını vermez. İşte bu kriterin ne şekilde uygulanacağını da AİHM içtihadı ortaya koymuştur.

Yukarıda da bahsettiğim toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının demokrasi ile olan iç içeliğinden yola çıkan AİHM, öncelikle bu hakka getirilen ve 11 inci maddenin ikinci fıkrasına konu olan kısıtlamaların dar yorumlanması gereği üzerinde durmuştur. Mahkeme'ye göre, getirilen kısıtlamalar, ikinci fıkrada belirtilen meşru amaçları gerçekleştirmeye yönelik olmalı ve başka bir amaç taşımamalıdır. Kısıtlamanın gerekliliğinin değerlendirilmesi hususunda devletlerin elbette ki takdir yetkileri vardır. Ancak bu takdir yetkisi Strasbourg mahkemesinin kontrolüne tabidir. İşte bu takdir yetkisinin Sözleşmeye uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlerken AİHM, özgürlüğün kısıtlanmasının gerçekten "acil sosyal bir ihtiyaca"

cevap verip vermediğini ve kısıtlamanın, kısıtlamayla ulaşılmak istenen amaca orantılı olup olmadığı sorusuna cevap bulacaktır.

Bu orantılılığın kontrolünde AİHM'nin görevi aslında, göstericilerin fikirlerini toplantı ve gösteri yürüyüşü yoluyla ifade etme hakları ile 11 inci maddenin ikinci fıkrasında sayılan meşru amaçlar arasında bir dengeleme kurmaktır.Mahkeme'nin genel içtihadına göre kamuya açık alanlarda yapılan her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşü şu veya bu şekilde gündelik hayatı ister istemez etkileyecek, mesela şehir trafiği normal olarak işleyemeyecektir. Bunlar aslında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasının bir yerde doğal bir sonucudur.

Burada önemli olan otoritelerin bu gibi durumlarda gerçek bir hoşgörü göstermeleri ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunmamalarıdır. Eğer 11 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen "kısıtlamanın meşru amaçları" söz konusu olduğu her durumda, mesela kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması veya ahlakın korunması her söz konusu olduğunda toplantı ve gösteri yürüyüşü mutlak bir şekilde engellenir şeklinde bir sonuca varabilse idik, bu durumda bu meşru amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasında birinciler lehine bir hiyerarşi kurmuş olurduk. Bu durum Sözleşmedeki hiçbir hüküm, devlete (...) Sözleşme'de koruma altına alınan hak ve özgürlükleri yok etme hakkı vermez diyen 17 inci maddeye uygun olmazdı.

Bir başka deyişle, meşru amaçların mevcut olayda varlığı hakkı ortadan kaldırmaz, önemli olan bu meşru amaçla hak arasında olayın şartları içerisinde bir dengeleme kurmaktır. Misal olarak bir gösteri, gösterinin yapıldığı meydanda bulunan bir hastanenin ambulans girişini engelliyor ise, otoriteler, toplantı ve gösteriyi tamamen dağıtmak yerine, eğer mümkünse, hastanenin ambülans girişini açmakla yetinmelidirler. Amaç burada sağlığın korunmasıdır, dolayısı ile alınacak tedbir bu amaçla sınırlı olmalıdır. Sadece hastanenin ambülans giriş yolunu açarak sağlığın korunması amacına ulaşmak mümkün iken, bunu aşarak gösterinin tamamen dağıtılması, hakkın ihlalini oluşturur. Terazinin bir kefesinde 11 inci maddenin ikinci paragrafında yazılı "kısıtlamanın meşru amaçları" var ise, diğer kefede "demokratik bir toplumun temelinde bulunan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı" vardır. Kefelerden birindeki "değer", diğer kefedeki "değer"i yok etmez. Önemli olan dengelemeyi doğru kurmaktır. Demokratik toplumun kriteri budur.

Bu konuda güzel bir örnek Açık ve diğerleri/Türkiye kararıdır.[30]Ekim 2002 tarihinde İstanbul Üniversitesi akademik yılının açılışı sırasında düzenlenen merasimde üniversite rektörünün konuşma yaptığı esnada bir grup öğrenci slogan atmaya başlar. Polis öğrencileri uyarır ve önceden bildirim yapılmadığını ve gösterinin yasa dışı olduğunu ileri sürer. Öğrenciler protestolarına devam edince de polis güç kullanarak öğrencileri dağıtır ve 19 tanesini Beyazıt karakolunda gözaltına alır. Daha sonra yapılan muayenede öğrencilerin vücutlarında darp ve cebir izlerine rastlanır. AİHM bu davada öğrencilerin merasim sırasında slogan atmalarının rektörün konuşmasını ve merasimi sekteye uğrattığını, bu sebeple öğrencilerin salondan çıkarılmalarının bu şartlar altında gerekli olduğunu söylemiştir. Ancak olayda öğrenciler salondan çıkarılmakla kalmamış (ki amaç merasimin gerektiği gibi yapılması ise öğrencilerin salondan çıkarılması yeterli bir önlemdi), darp edilmiş ve gözaltına alınmışlardır.

AİHM'ye göre bu şartlar altında güvenlik kuvvetlerinin daha yumuşak tedbirlerle akademik merasimin düzgün bir şekilde yapılmasını sağlamaları beklenmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin gözaltına alınmaları ve darp edilmelerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ihlal eden orantısız önlemler olduğu kararına varılmıştır. Korunmak istenen amaçla (merasimin düzgün bir şekilde yapılması), kullanılan araç (öğrencilerin darp edilmesi ve gözaltına alınmaları) arasında dengesizlik vardır.

Ayrıca, AİHM, bazı kararlarında toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne yönelik müdahaleyi haklı görmekte, ancak yaptırımların orantılılığını özel olarak incelemektedir. Örneğin bir gösteride şiddet tonları içeren sloganlara ilişkin bir davada 500 TL para cezası orantılı görülmüşken; hapis cezası orantısız görülmüştür. Yine AİHM, hukuka uygun balina avcılığını engellemek nedeniyle para cezası ve tekneye el koyma veya bir gösteri sırasında askeri bir bölgeye girilmesi nedeniyle yakalama ve bir buçuk saat gözaltına alma tedbirlerini orantılı olarak görmüştür.

Bu çerçevede, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün AİHM içtihatlarında, öncelikle barışçıl nitelikte kullanılması gerekliliği önemle vurgulanmaktadır. Adeta mahkemelerin ilk inceleme, usuli şartları değerlendirmesi

[30] "Açık ve Diğerleri/Türkiye Davası," 31451/03, Ocak 13, 2009 , (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/tur#{"itemid":["001-125903"]}, 7 Kasım 2017.

gibi AİHM de söz konusu hakkın kullanımının barışçıl nitelikte olmadığına kanaat getirmesi halinde, toplantı ve gösteri yürüyüşü ile talep edilen hakkın içeriğine girmeksizin başvuruyu reddetmektedir. Bununla birlikte, devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl nitelikte yerine getirilmesini temin etmeleri gerektiğini de belirtmektedir.

Diğer yandan, AİHM hakkın kullanılmasını demokratik ve çoğulcu devletin olmazsa olmaz unsuru olarak görmekte olup devletlerin toplantı ve gösteri özgürlüğünü ancak açık, anlaşılır bir kanunla ve hakkın özüne dokunmaksızın orantılı şekilde kısıtlayabileceğini vurgulamaktadır.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI

1. Tarihsel Gelişimi (Anayasalarda, Yasalarda)

1.1. 1961 Anayasası Öncesi Dönem

Osmanlı İmparatorluğunun tarihi sürecine baktığımızda, demokrasiye doğru atılan ilk adımlar olarak kabul edebileceğimiz Sened-i İttifak, Gülhane Hattı Hümayunu ve 1876 Kanunu Esasi'nin hiçbirisinde toplantı özgürlüğünü görmemekteyiz. 1876 Kanunu Esasi ile vatandaşlara tanınan bazı temel haklar bulunmaktadır. Ancak padişahın otoritesi karşısında toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin yapılacak bir düzenleme söz konusu değildi. Bu çerçevede, yasal bir düzenleme bulunmasa da Osmanlıların belli yerlerde toplantılar düzenlediği görülmüştür.

Bu toplantılardan en önemlisi ve Meşrutiyetin ilanını etkileyen olaylardan birisi, genel bir toplantı niteliğindeki 1876 Talebe-i Ulum Mitingi'dir. İstanbul'un büyük meydanlarında ve Yıldız Sarayı önünde toplanan öğrenciler, isteklerinin yerine getirilmesi amacıyla Padişaha dilekçe vermişlerdir. [1]

İkinci Meşrutiyet ile 1876 Kanun-u Esasisine getirilen değişikliklerden birisi de, 20 nci maddede düzenlenen toplantı özgürlüğüdür.[2] Bu maddenin ilk fıkrası, "Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir" şeklinde idi. Bu şekilde toplantı özgürlüğü açıkça kabul edilmiştir.

İmparatorluk döneminde bu konuya ilişkin özel kanun 27 Mayıs 1907 tarihinde "İçtimaat Umumiye Kanunu" adı ile çıkarılmıştır. Bu kanun, Fransız

[1] Yarsuvat, a.g.e., s. 59.
[2] Recai G. Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları,* İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 332.

Kanunundan alınmış olup aslına sadık kalınması nedeni ile oldukça liberal bir görünüm arz eder. Söz konusu Yasa'ya göre, toplantı yapmak için önceden izin almak gerekmez.

Bu şekilde Osmanlılarda izin almadan, silahsız olarak toplantı yapma hakkı tanınmış olup, bu hakkın hükümetçe toplantılara izin verilmeyerek sınırlandırılması ihtimali ortadan kaldırılmıştır. İçtimaatı Umumiye Kanunu, diğer maddelerinde, toplantı yapılmadan önce verilecek bildiriyi, bunun süresini, toplantıda bulunacak yetkilileri, toplantılarda kamu düzenini ve genel ahlak kurallarını bozmamak gerektiğini ve bu kurallara uyulmaması halinde verilecek cezaları düzenlemiştir.

Bu Kanunun, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin ihtiyacı karşılamaması üzerine 3 Mart 1328 tarihli Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat yayınlanmıştır. On iki maddeden oluşan bu kanun, genel yollar üzerinde halkın gürültülü bir şekilde toplanmasını veya bu hal ile dolaşmasını toplantı (tecemmu) olarak nitelendirmiş ve silahlı veya ammenin huzur ve istiharatını bozacak surette, silahsız toplantıları yasaklayarak, hükümet kuvvetlerine bunların zorla dağıtılması yetkisini tanımıştır.

1921 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşü de dâhil olmak üzere hiçbir hak ve özgürlük düzenlenmiş değildir. Fakat 1876 Anayasasının 1921 Anayasası ile çatışma içinde olmayan hükümleri bu anayasa döneminde de geçerlidir. [3]

Cumhuriyetin kurulmasından sonra toplanma hürriyeti ile ilgili düzenleme yapılmadığından 1909'da çıkarılan İçtimaatı Umumiye Kanunu ve 1912'de çıkarılan Tecemmuat Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Adı geçen düzenlemeler dönemine göre liberal bir anlayışa sahiptir.

İçtimaatı Umumiye Kanunu'na göre toplantı için izin şartı aranmamakta, sadece 48 saat önce idareye bildirimde bulunulması gerekmektedir. Ancak 1912'de Kanun'da yapılan değişiklikle idareye açık yerlerde yapılacak toplantıları yasaklama yetkisi verilmiştir. Toplantı yapma izne tabi kılınmamakla birlikte, idareye yasaklama yetkisi verildiğinden büyük ölçüde izin sistemine yaklaşılmıştır. Toplanma hürriyeti tek partili dönemde fiilen askıya alınmıştır. [4]

[3] Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin Yayınları, 2010, s. 24.
[4] BülentTanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri,* İstanbul, Yetkin Yayınları, 1995, s. 320.

27/6/1956 tarihli ve 6761 sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun'la Cumhuriyet Döneminde ilk defa toplanma hürriyeti düzenlenmiş ve öncesinde ifade ettiğimiz üzere İçtimaatı Umumiye Kanunu ve Tecemmuat Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak dönemine göre hürriyetçi düzenlemeleri muhtevi yukarıda belirtilen kanunlardan geriye gidilerek Milletvekili Seçim Kanunu uyarınca yapılacak seçim toplantıları dışındaki toplantı ve gösteri yürüyüşleri için izin sistemi benimsenmiştir. Kanun'un 3üncü maddesine göre açık ve kapalı yer toplantıları ile gösteri yürüyüşlerinden en az kırk sekiz saat önce mahallin en yüksek mülki amirine, medeni ve siyasi hakları haiz ve yirmi iki yaşını tamamlamış üç kişilik tertip heyetince bir beyanname verilmesi gerekmektedir.

Beyannamede toplantı ve gösteri yürüyüşünün konu ve amacı; yer, gün ve saat, takip edeceği yol ve istikamet, toplanma ve dağılma yerleri; bunları idare edeceklerle toplantıda konuşacakların kimlik ve ikametgâhlarının açıkça gösterilmesi mecburi kılınmıştır. 4 üncü maddeye göre ise mülki amir, toplantı veya gösteri yürüyüşüne müsaade edip etmediğini beyannamede yazılı saatten önce tertip heyetine tebliğ edecektir. Kanun'un 5 inci maddesinde ilginç bir yasaklama bulunmaktadır. Buna göre, gösteri yürüyüşünde nutuk atılamaz, umumi konuşma ve propaganda yapılamaz, ancak yürüyüşün mevzuu ve maksadı dövizlerle ifade edilebilir. Toplantı veya gösteri yürüyüşünde hükümet komiseri hazır bulunacağı gibi Cumhuriyet savcısı veya yardımcısı da hazır bulunabilir.

Mahallî örf ve âdetlere göre yapılacak merasim, eğlence, düğün, balo gibi toplantılarla okullar veya resmî teşekküller tarafından tertip edilecek toplantılar ve ilmî konferanslarla pazar veya panayır gibi yerlerde ticari ve iktisadi ve sair maksatlarla vâki halk topluluklarının Kanun hükümlerine tâbi olmadığı, ancak, bu toplantılarda toplantının mevzu, maksat ve gayesi haricinde hakiki veya hükmi şahısların bizzat veya teknik vasıtalardan faydalanmak suretiyle topluluğa hitap etmeleri veya bu mahiyette her nevi fiil ve harekette bulunmalarının yasak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca genel yol ve parklarda toplantı yapılması yasaklanmıştır. [5]

6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu yukarıda açıkladığımız sınırlamaları nedeni ile, demokratik bir bakış açısını getirmediği ve

[5] İzzet Eroğlu, "Anayasası Döneminde İnsan Haklarının Normatif Çerçevesi ve Uygulaması,"**Yasama Dergisi**, S:14, Ocak-Nisan 2010,s. 41.

sözkonusu hakkı kullanılamaz hale getirdiği açıktır. Anılan Kanunda, kapalı yer toplantılarının saat 8'den 24'e, açık yerde yapılan toplantıların ise güneşin doğuşundan batışına kadar sürebilir gibi zaman sınırlamalarını içeren hükümler bulunması nedeni ile demokratikliğe gölge düşüren bir niteliğe sahipti.

1.2. 1961 Anayasası Dönemi

Toplanma özgürlüğünün 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra ülkemizde nasıl ele alındığının incelenmesine geçtiğimizde; bilindiği gibi Anayasanın 28inci maddesi "Herkes önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir" dedikten sonra; bu hakkın, "ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabileceğini" belirtmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisince (TBMM) 10 Şubat 1963 günü kabul edilmiş olan 171 sayılı "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkında Kanun" ile bu hak, düzenlenip, sınırlandırılmış bulunuyor.

Bu Yasanın birinci maddesi, Anayasanın 28inci maddesinin bir tekrarı olmakla birlikte, "toplantı ve yürüyüş hakkını" daha ayrıntılı bir biçimde düzenlemiş ve bazı bakımlardan sınırlamıştır. Bu durumu, anayasaların, genel ilkeleri koymakla yetinip, ayrıntıları düzenleme işini özel yasalara bırakması kuralının doğal bir sonucu olarak karşılamak gerekir. Yeter ki, anayasaya bir aykırılık ya da "hakkın özüne dokunulması" durumu söz konusu olmasın.

Yasanın 1 inci maddesine göre, "toplantılar ve gösteri yürüyüşü yapmak hakkı" dört kurala bağlanmıştır:

1— Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının kullanılması, izin alınmasına bağlı değildir.

Bu kural, Anayasanın 28inci maddesinde aynen görülmektedir. Gerçi, Yasanın 7 nci maddesi bir toplantının yapılmasından en az 48 saat önce toplantının yapılacağı yerin en büyük mülkiye amirliğine, toplantının tertip heyetince bir "beyanname" verilmesini zorunlu kılmıştır. Aynı durum, "yürüyüşler" için de geçerlidir (madde 11). Ancak bu "beyanname" vermek yükümü, hiç bir zaman "izin

istemek" anlamına gelmez. Bu, teknik hukuk deyimiyle bir ihbar niteliğindedir. Nitekim yasa yapıcı da, 7 nci maddenin dördüncü fıkrasında "ihbar" deyimini kullanmıştır.

Yasaya göre, beyannameyi alan mülki âmiri, bunun karşılığında bir "ilmühaber" vermek zorundadır.

İzin alma zorunluluğu, ancak "yabancılar" için söz konusudur. 1'inci maddenin ikinci fıkrasına göre, "yabancıların yapacakları toplantılar veya gösteri yürüyüşleri, hükümetin iznine bağlıdır". Anayasanın, Temel Haklar ve Ödevler bölümünde gösterilen hak ve özgürlükler yabancılar için, uluslararası hukuka uygun olarak, yasayla sınırlanabilir diyen 13 üncü maddesi hatırlanırsa, bu durumu olağan karşılamak gerekir.

2— "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkında Kanun", her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşlerine uygulanacak değildir. Yasa, kendi kapsamı dışında kalan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini 5 ve 6 ncı maddelerinde belirtmiştir. Bunlar:

Madde 5:

"**A)** Siyasî partiler, dernekler, şirketler, sendikalar ve sair tüzel kişiliği haiz teşekküllerin kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapılacak kapalı yer toplantıları,

B) Kanun, örf ve âdete göre yapılacak toplantı, merasim, şenlik, karşılama ve uğurlamalar,

C) Spor faaliyetleri ile ilmî ticarî ve ekonomik maksatlarla yapılan toplantılar,

D) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacağı hasbihaller bu kanun hükümlerine tâbi değildir."

Madde 6:

"Seçim zamanlarında yapılacak propaganda toplantıları ve ilgili kanun hükümleri saklıdır".

Özellikle seçim zamanlarında yapılacak toplantıların, yasanın kapsamı dışında bırakılmasıyla uygulama alanı bir hayli daraltılmıştır.

3— Toplantı ve gösteri yürüyüşü, ancak silâhsız ve saldırısız olarak yapılabilir.

Bu kural da, Anayasanın 28 inci maddesinden yasaya aynen aktarılmış bulunuyor. Silahlı olarak yapılan toplantılar ve yürüyüşler, kanuna aykırı sayılır (madde 13, b. bendi).

Ne var ki, çoğunluğu silâhsız olarak toplanan kimselerin arasına silahlı olarak katılan bazı kimselerin bulunması, toplantıyı "kanunsuz" bir toplantı haline getirmeye her zaman yetmez. Bu durumda, silahlı kimselerin sayıları ve davranışlarının toplantıyı ya da yürüyüşü yasaya aykırı saydıracak bir ölçüye varıp varmadığına bakılır. Güvenlik örgütünün asıl görevi, toplantı ve yürüyüş yapma hakkını, Yasaya uygun bir biçimde kullanmak isteyenlere yardım etmek olduğu ilkesi gereğince; silahlı kimseler "zabıtaca ve lüzumu halinde idare heyetinin de yardımıyla uzaklaştırılarak toplantı ve yürüyüşe devam olunur" (madde 14, f. 3-4).

4— Toplantı ve gösteri yürüyüşleri ancak belli maksatlar için yapılabilir.

Bu maksat, 7 nci maddeye göre verilmesi gereken beyannamede de belirtilmiş olmalıdır. Böylece, toplantı ve yürüyüş düzenleyecek olanlar, önceden bunun "belli maksadını" tesbit etmek ve bu maksadı o yerin mülki amirliğine bildirmek yükümü altına alınmış oluyorlar. Hukuktaki anlamıyla toplantıyı, rastgele insan topluluklarından ayırıcı bir özellik olan "maksat" ın kanunda belirtilmesini olağan saymalı. Belli bir maksat olmadan ya da bu maksat sonradan tespit olunmak üzere, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenemez.

Böylece, Yasanın 1 inci maddesindeki kuralları görmüş bulunuyoruz. Şimdi de, yasanın önemli sayılacak başka hükümleri üzerinde duracağız. 171 sayılı Yasanın 12 nci maddesi, genellikle, toplantı yapılmasının yasaklandığı yerleri belirtmiş oluyor. Bunlar, genel yollar, parklar tapınaklar, kamu hizmeti gören binalar ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir kilometre mesafesidir.

Ne var ki, yasa bu genel yasakların dışında kalan her yerde, serbestçe açık yer toplantısı yapılabilmesi de öngörmüş değildir. 4 üncü maddeye göre, şehir ve

kasabalarda toplantı ve yürüyüş yapılabilecek yerleri vali ve kaymakamlar "kararlaştırır". Kararlaştırılan meydan, açık yer ve yollar halka duyurulur. Bu yerlerde sonradan yapılacak değişiklikler, ilânından 15 gün sonra yürürlüğe girebilir. İdarenin, toplantı yerlerini kararlaştırma yetkisi yalnız açık yerlerdeki toplantılar için söz konusudur. Kapalı yerlerdeki toplantılar için böyle bir yetki verilmemiştir.

4 üncü madde, 12 nci madde ile konulmuş bulunan genel yasakların yanı sıra, mülki âmirlerine de, kendi görev belgeleri için özel yasaklar koymak yetkisini vermiştir. İdare âmirleri, "gidiş - gelişi, güvenliği bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak surette toplantıların genel olarak yapıldığı, varsa elektrik tesisatı olan yerleri" seçeceklerdir.

İdare âmirlerinin, toplantı yapılacak yerler konusundaki kararları, herkesi bağlayan, nesnel ve genel niteliktedir. Toplantı yapmak isteyenler, idarece, daha önceden kararlaştırılıp, ilân edilmiş bulunan yerlerden birini seçmek zorundadırlar.

171 sayılı Yasaya göre, idarenin, kararlaştırılmış toplantı yerlerini şu ya da bu toplantı için "tahsis" etme yetkisi yoktur. Toplantı yapılacak yeri seçmek, idarece daha önce kararlaştırılıp ilân edilmiş bulunan yerlerin listesi ile bağlı olmak üzere, toplantıyı yapacakların isteğine bağlıdır.

İdarenin, özel olarak toplantı yeri tahsis etme yetkisinin bulunmayışı, toplantı yeri kararlaştırma yetkisini şu ya da bu belirli toplantı aleyhine kullanmasına engeldir. Ancak, vali ve kaymakamlar bu yetkiyi kullanırken, kendi görev bölgelerinde toplanma özgürlüğünü genel olarak sınırlayıcı bir tutuma yönelebilirler. Gerçi 4 üncü maddenin ikinci fıkrası bu yetkinin kullanılmasında göz önünde tutulmak üzere, toplantı yerlerinin belirlenmesinde, "toplantıların genel olarak yapıldığı", "elektrik tesisatı olan" yerler gibi ilkeler koymuştur. Ne var ki, bunlar "tavsiye" niteliğinde olduklarından, uygulamada yetersiz kalabilirler.

Yasa gösteri yürüyüşleri konusunda, toplantılardan değişik olarak, çok önemli bir hüküm getirmiştir. Bu hüküm bir yana, toplantıların yapılabileceği yerler konusunda söylediklerimiz, gösteri yürüyüşleri için de geçerlidir. Gösteri yürüyüşleri konusundaki önemli hüküm, 11 inci maddenin ikinci fıkrasındadır. Bu fıkraya göre: "Mahallin en büyük mülkiye âmiri lüzum ve zaruret gördüğü takdirde, yürüyüşlerin

yapılacağı yollar ile istikameti tespit ve keyfiyeti gerekçeli ve yazılı olarak ilgililere tebliğ eder."

Böylece, idareye, yürüyüş yapmak için başvuranlara, yürüyüş yapılacak yer konusunda özel yasaklar koyabilmek yetkisi verilmiş oluyor. Kanunun bu hükmü, yürüyüşler için, idarece önceden kararlaştırılıp, ilân edilmiş bulunan yollar listesinden serbestçe seçim yapma olanağını ortadan kaldırmıştır. İdare, "lüzum ve zaruret gördüğü takdirde yürüyüşlerin yapılacağı yollar ve istikameti tesbit" yetkisini kötüye kullanarak, herhangi bir yürüyüşü etkisiz duruma getirebilir. Böylece, gösteri yürüyüşü yapabilmek ciddî olarak sınırlandırılmış olur.

171 sayılı Yasanın özgürlüğü sınırlama bakımından dikkati çeken bir maddesi de 20 nci maddedir. Bu maddeye göre; "yapılmakta olan toplantı veya yürüyüşte huzur ve sükûnu bozmak maksadıyla tehdit veya hakaret veya taarruz veya mukavemette bulunanlar veya başka bir suretle huzur ve sükûnun bozulmasına sebebiyet verenler... cezalandırılır" deniliyor. Maddede, tehdit, hakaret, taarruz, mukavemet gibi deyimlerin kullanılmasından sonra, ayrıca "veya başka bir suretle" denilmiş olması, toplantıya ya da yürüyüşe katılanları hayli ciddî bir ceza tehdidi altına koymuş bulunuyor. Toplantıya katılanların bu kadar geniş kavramlarla belirlenmiş eylemleri işlemekten kaçınmak için gösterecekleri çaba, bu özgürlüğü kullanabilmek için gereken psikolojik serbestliği ortadan kaldırabilecek niteliktedir.[6]

1.3. 1982 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası döneminde, özellikle 1970-1980 yılları arasında yaşanan kargaşa ortamı 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, darbe sonrası, halk oylaması ile kabul edilen 1982 Anayasasının birey ve özgürlük konularına bakış açısının 1961 Anayasasına kıyasen daha çok devlet otoritesinden yana olduğunu görmekteyiz.

1961 Anayasası genel amacını, "insan hak ve özgürlükleri" ya da "demokratik hukuk devleti" gibi evrensel, ulusal ve ulus üstü hukuk, pozitif hukuk

[6] İlhan F. AKIN, "Toplanma Özgürlüğü,"**İ.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.XXX, S: 3-4, 1964, s. 556-565.

metinlerinin ötesinde yer alan dinamik bir hedefe göre belirlemişti.[7] 1982 Anayasası'nda ise, demokrasi anlayışı başlangıç kısmında şu şekilde belirtilmiştir;

"Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu…"

İnsanların birtakım hak ve yetkilere doğuştan sahip olduğu ifadesi, ilk bakışta anayasasının felsefi anlamda "tabii (doğal) hak" anlayışını benimsediği izlenimini verse de "bu anayasadaki temel hak ve hürriyetler" deyimi pozitivist hak anlayışının göstergesidir. [8]

1982 Anayasası, 1961 Anayasasında olduğu gibi temel haklar ve özgürlüklere ilişkin bölüm başlıklarında "hak ve ödev" kavramlarını birlikte kullanmış, hatta "ödev" kavramını her hak ve özgürlüğün içine yerleştirmiştir.[9] 1982 Anayasasının 12 nci maddesi ikinci fıkrasına göre; "temel hak ve özgürlükler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder". Böylece Anayasamız hak ve özgürlükler kavramları ile ödev ve sorumluluk kavramları arasında doğal olarak bağlantıyı bir kez daha vurgulamış olmaktadır. [10]

Anayasamız bu hükmü ile İHEB ile de paralellik sağlamıştır. Bildirinin 29 uncu maddesi "herkesin kişiliğini serbest ve tam olarak ancak içinde yaşamakla geliştirebileceği topluluğa karşı ödevleri vardır" der. Ancak bildirinin bu maddesi bireye yüklenen ödevlerin ancak kendisinin serbest ve tam gelişmesini sağlayacak bir topluma karşı söz konusu olabileceği anlamını da içermektedir.[11]

Nitekim Bildirinin hak-ödev dengesine ilişkin bu yaklaşımını Anayasa Mahkemesi de aynen benimsemiştir. Sonuç olarak; kişi sahip bulunduğu hak ve özgürlükleri kendi iradesi doğrultusunda kullanırken bu ödev ve sorumlulukları da göz önünde tutmak zorundadır.

---

7 BülentTanör, *İki Anayasa,* İstanbul, On İki Levha Yayıncılık,2013, s.130.
8 ErgunÖzbudun, *Türk Anayasa Hukuku,* Ankara, Yetkin Yayınları, 1995 s.7.
9 İbrahimÖ.Kaboğlu, *Demokratik Bir Anayasanın Zorunlu Unsurları ve Temel Hak ve Özgürlükler Rejimi, Türkiye'nin Demokratikleşme Sorunu, Sempozyum I,* İstanbul, İÜHF Yayınları. 1995 s. 43.
10 YavuzSabuncu, *Anayasaya Giriş,* Ankara, İmaj Yayıncılık, 1996 s.39.
11 Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi,* İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992, s. 51.

1982 Anayasasına ilişkin en yaygın eleştiri, özgürlük-otorite ayrımında otoriteye öncelik verdiği yönünde yapılmaktadır. Gerçekten de, yukarıda belirttiğimiz gibi, 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına oranla bireyin temel hak ve özgürlüklerine devlet otoritesi karşısında daha güçsüz bir konum vermiştir. Ancak yürütmenin ve devlet otoritesinin güçlendirilmesi şeklinde ortaya çıkan yeniliklerden, anayasanın "özgürlükçü olmadığı" sonucunu çıkarmak fazlaca kesin ve acımasız bir yargı olacaktır.[12]Ayrıca 1982 Anayasası; temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemelerinde (özellikle madde 13, 14, 15) AİHS ile uyum ve paralellik sağlanmasına daha büyük bir özen göstermiştir.[13]

1982 Anayasasında toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü madde 34'te şöyle düzenlenmiştir: "Herkes önceden izin almadan silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir." 1982 Anayasasındaki düzenlemenin ayrıntıları ilerideki başlıklarda ele alınacaktır.

2. Unsurları

2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Barışçıl Olması

Toplanma özgürlüğü hakkının mutlak bir hak olmadığı, AİHS'de de, diğer uluslararası insan hakları belgelerinde olduğu gibi, "toplanma özgürlüğüne hak" değil, "barışçı toplanma özgürlüğü hakkının" koruma altına alındığını çalışmamızın ikinci bölümünde belirtmiştir. Bu bağlamda, toplantının "barışçı" nitelik taşıması, bu haktan yararlanabilmenin ön koşuludur.

[12] MümtazSoysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı,* İstanbul, Gerçek Yayınları, 1990, s.192.
[13] MümtazSoysal, "İnsan Hakları Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Niteliği,"**Anayasa Yargısı Dergisi,**C.III, 1986, s.39-49.

Anayasamızın AİHS madde 11'deki barışçıl toplantı özgürlüğü hakkına denk gelen maddesi "Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı başlıklı" 34 üncü maddesidir. Bu maddeye göre;

"Herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir."

Anayasa madde 34'ün ilk fıkrasında yer alan "silahsız ve saldırısız" ifadesi AİHS madde 11'de "barışçıl" şeklinde ifadesini bulmuştur. Yine Anayasa madde 34'de yer alan "önceden izin almaksızın" ifadesi de AİHM içtihatları ile AİHS madde 11'i kapsamına almıştır. [14]

Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesi İçtihatlarında "barışçıl toplantı" hakkının esas alındığını görmekteyiz. Örneğin, 13 Mayıs 2015 tarihli 29354 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Anayasa Mahkemesi Genel Kurul 06 Ocak 2016 tarihli kararında; başvuruculaın, eğitim sisteminde değişiklikler getiren kanun teklifine karşı kitlesel basın açıklaması yapmak için Ankara'da yapılacak toplantıya katılmalarının polis tarafından engellenmesinin ve bu engellemeye karşı aynı gün İzmir Konak Meydanında ve ertesi gün İzmir Büyükşehir Belediyesi önünde basın açıklaması yapmak için yürüyüşe geçtikleri esnada kolluğun izin vermemesi nedeniyle çıkan olaylarda kolluğun orantısız güç kullanarak yaralanmalarına neden olmasının kötü muamele yasağı, ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme haklarını ihlal ettiğini ileri sürdükleri ifade edilmiştir. Söz konusu Karar'da "Genel İlkeler" başlığı altında yapılan değerlendirmede şu hususlara dikkat çekilmiştir:

Anayasa'nın 34 üncü maddesi fikirlerin silahsız ve saldırısız, başka bir ifade ile barışçıl bir şekilde ortaya konulabilmesi için toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını güvence altına almıştır. Kolektif bir şekilde kullanılan bu hak, düşüncelerini ifade etmek isteyen kişilere şiddeti dışlayan yöntemlerle düşünceleri açıklama imkânı vermektedir. Şiddet kullanma niyetinde olan kişilerin katıldığı veya düzenlediği gösteriler barışçıl toplanma kavramı dışında kalmaktadır. Bu kapsamda toplanma hakkının amacı şiddete karışmayan ve fikirlerini barışçıl bir şekilde ortaya

[14] İnceoğlu, a.g.e., s. 384.

koyan bireylerin haklarının korunmasıdır. Bunun dışında toplantının veya gösteri yürüyüşünün hangi amaçla yapıldığının bir önemi yoktur…

Toplanma hakkının barışçıl niteliği genel olarak bir bütün halinde değerlendirilerek ortaya konulmalıdır. Bunun dışında, toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılanların bir kısmının şiddete başvurmaları diğerleri açısından bu hakka müdahaleyi meşru kılmaz. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasadışı olması veya yasalara aykırı olarak düzenlenmesi de tek başına toplantı veya yürüyüşün barışçıl niteliğini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla halka açık yerde yapılan her türlü gösterinin günlük hayatın akışında belli bir karışıklığa sebep olabileceği ve düşmanca tepkilere yol açabileceği açıktır. Bu durumların varlığı toplantı hakkının ihlal edilmesini haklı gösteremez.

Bahse konu Karar ile, başvuruculaların tamamının ilk eylemleri yönünden Anayasa'nın 34 üncü maddesinde güvence altına alınan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ihlal edildiğine, ikinci eylemleri yönünden ise başvuruculaların bir kısmının söz konusu hakkının ihlal edildiğine hükmedilmiştir.

2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kolektif Niteliği

Anayasanın 34 üncü maddesini detaylı şekilde içeren 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun hangi hallerde bir toplantının, toplantı sayılabileceği belirtilmiştir. İlgili Kanunu'nun 9 uncu maddesi şu şekildedir;

"Bu Kanuna göre yapılacak toplantılar, fiil ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir. Bu kurul, kendi aralarından birini başkan seçer."

Aynı kanunun 11'inci maddesinde, "Düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dâhil en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlüdür." şeklindedir.

Maddeden altı kişinin bir araya gelerek demokratik taleplerini iletmek amacı ile toplantı ve gösteri yürüyüşünde bulunup bulunamayacağı anlaşılamamaktadır. AYM, "yediden az kişinin düşüncelerini topluca açıklama hakları doğal olarak

mevcuttur" derken, bu imkâna ifade özgürlüğü altında koruma sağlama eğilimindedir. Yargıtay kararlarına göre de, basın açıklamaları ifade özgürlüğünün topluca kullanımı niteliğinde olduğundan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'na aykırı olarak düzenlendiklerinden ötürü katılımcılara veya düzenleyicilere bu yasa kapsamında ceza verilmeyeceğini görmekteyiz. Her iki mahkemenin kararlarından da anlaşılacağı üzere,iç hukukumuz açısından bir grubun bir mekânda toplanıp basın bildirisi okuması, ek olarak bir mekâna çelenk koyup dağılması, toplantı ve gösteri yürüyüşü değil, ifade özgürlüğünün topluca kullanımı olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Zaman ve Süresi

İç mevzuatımızda toplantı ve gösterilerin yapılacağı zamana dair husus 2911 sayılı Kanunun "toplantı ve gösteri yürüyüşü zamanı" başlıklı 7 inci maddesi ile düzenlenmiştir. Bu madde;

"Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24.00'e kadar yapılabilir." şeklindedir.

Diğer bir husus ise, toplantı ve gösteri yürüyüşünün süresine ilişkindir ki bu konuda, AYM'nin vermiş olduğu bir kararda, "Polisin, gerekli güvenlik önlemlerini alarak makul ve itidalli davranışıyla bu gösteriyi sonlandırması yerine basın açıklaması yapmalarına müsaade etmeden yaklaşık 15 dakika gibi çok kısa bir süre içinde başvurucu ve diğer katılımcıları gözaltına almasının demokratik bir toplumda gerekli ve ölçülü olduğu söylenemez." şeklindeki vurgusu önem arz etmektedir.

Zaman başlığı altında, incelenmesi gereken bir diğer bir husus ise, karşıt görüşteki göstericilerin aynı anda toplantı veya gösteri yapmak istemeleri durumunda kamu gücünün nasıl bir tavır takınması gerektiği konusudur.

Bu konuya ilişkin, 2911 sayılı Kanunu'nun 10 uncu maddesi son fıkrasında "Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir. Diğerlerine durum hemen yazılı olarak bildirilir." hükmüne yer verilmiştir. Buna göre toplantı ve gösteri yürüyüşü

özgürlüğü düzenleme hakkını, zamansal olarak 'önce başvuru yapan' kullanabilmektedir. Bu itibarla, kanuna göre, iki farklı gösteri aynı mekânda (en azından bildirim koşuluna uygun olarak) yapılamayacaktır. Buna karşın aynı zamanda, fakat il sınırları içinde farklı mekânlarda gösteri yapılması mümkündür. Fakat bu ihtimalde de 2911 sayılı Kanuna"vali, emrindeki güvenlik kuvvetlerinin ve gerektiğinde yararlanabileceği diğer güçlerin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamaya yeterli olmadığı kanısına varırsa, toplantılardan bir kısmını "on" günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilir. Bu ertelemede müracaat önceliği göz önünde bulundurulur."(madde 15)hükmü geçerli olacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya bazı hallerde yasaklanmasına ilişkin aynı Yasa'nın 17 inci maddesi şu şekilde bir düzenleme getirmiştir: "Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir."

Ancak bu maddenin yorumlanması açısından uygulamada karşılaşılabilecek keyfi kararları engelleyebilmek açısından, yargı organlarımızın hak ve özgürlükler lehine yorum yapmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 78'liler Derneği ve Kültürlerarası İletişim Derneği tarafından düzenlenmek istenen *"1. Marmaris Demokrasi ve Kültür Şenliği-Netekim Festivali"*, bu etkinliğe karşı olan siyasi partiler ve sivil toplum örgütlerinin açıklamalarına dayanılarak, 2911 sayılı yasanın 17 inci maddesi gereğince yasaklanmış ve bu yasaklama yerel mahkeme tarafından da onaylanmıştır. Konu Danıştay'a geldiğinde ise Mahkeme, Marmaris Kaymakamlığının, maddede geçen "erteleme" yerine "yasaklama" tedbirini tercih etmesinin, Anayasa'nın 13 üncü maddesindeki ölçülülük kriterine uymadığı gerekçesiyle, kaymakamlık işlemini onaylayan yerel mahkeme kararını bozmuştur.[15]

[15] "Danıştay Onuncu Dairesi, 15 Eylül 2008 Tarih ve E. 2006/946, K. 2008/6084 Sayılı Kararı" (çevrimiçi) http://hukuk.istanbul.edu.tr/idarehukuku/wpcontent/uploads/2015/11/%C3%96l%C3%A7%C3%BCl%C3%BCl%C3%BCk-%C4%B0lkesine-%C4%B0li%C5%9Fkin-Dan%C4%B1%C5%9Ftay-Kararlar%C4%B1-%C4%B0%C3%96-17.11.2015-.pdf, 1 Aralık 2017.

Bu başlık altında vurgulanması gereken husus, örneğin, toplantı ve gösterinin güneşin batışından sonra da yapılması ile toplantı ve gösterinin hedefi ve toplantının konusu arasında bağlantı olup olmadığının incelenmesinin önemidir. Sırf halkı rahatsız etmek için gece vakti yapılan toplantıların engellenmesi meşru kabul edilebilecekken, sadece o saatte belirli bir mekânda bulunan kişinin protesto edilmesi amacıyla ile toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılması sırf zaman gerekçesine dayandırılarak sınırlandırılamayacaktır.[16]

Bazı hallerde ise protesto edilebilecek olayın üzerinden belirli bir zaman geçmesi toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasını anlamsız kılabilecektir. Uluslararası çapta yapılan toplantılara yönelik protestoların toplantının yapıldığı zaman diliminde yapılması amaç açısından elzem niteliktedir. Basın tarafından sıkı takip altına alınan bu tarz toplantıların protestocuları da basının ilgisini çekmek isteyeceklerinden, protesto gösterilerinin sonraki bir zamana sarkması toplantı ve gösterinin amacına aykırı hale gelecektir.[17]

2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Mekânı

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'nun 22 nci bu konuya ilişkin şu şekilde bir düzenleme getirilmiştir;

"Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez. Genel meydanlardaki toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunludur."

Bu madde kapsamında, incelenmesi gereken toplantının içeriği, şekli, süresi, katılımcı sayısı, güvenlik açısından gerektirdiği önlemler ve o mekânda toplantı ve gösterinin yapılmasının engellenmesi ile hakkın özüne dokunulup dokunulmayacağı konusudur.

[16]İnceoğlu, a.g.e., s. 381.
[17] İnceoğlu, a.g.e., s. 384.

Örneğin, bu çerçevede, anılan kanun maddesinde TBMM'nin bir kilometrelik alanının toplantı ve gösteri yapılmasının yasak mekânlardan arasında sayılması, demokratik sistemde seçimle gelmiş vekillere yönelik, vatandaşların doğrudan tepki gösterme imkânının ellerinden alınmasına neden olmaktadır.

AYM'nin25/03/2015 tarihli, Osman Erbil başvurusu başlıklı kararında söz konusu Yasa Maddesi'ni şu şekilde ele alarak ihlale hükmedilmiştir; Başvuru konusu olayda, protesto yapan başvurucunun içinde bulunduğu gruba yönelik müdahalenin sadece bildirim yükümlülüğü nedeniyle değil 2911 sayılı Kanunu'nun 22nci maddesine aykırı olarak TBMM'ye bir kilometre uzaklıktaki alan içinde eylemi gerçekleştirilmesinden kaynaklandığında bir tereddüt bulunmamaktadır. Milli iradenin somutlaştığı TBMM'nin görevini yerine getirirken belirli bir güvenlik alanı çerçevesinde güvenliğinin sağlanmasına yönelik yasal ve fiili önlemlerin alınmasının makul olmadığı söylenemez. Ancak bu tür bir güvenlik bölgesi uygulamasının TBMM'nin güvenliğini sağlamak amacını gerçekleştirilmek için her somut olay açısından ölçülü olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale eden kamu otoritelerinin şekli bir bakış açısı ile mesafe sınırını gözeterek yapılan toplantının yasaya aykırı olduğunu tespit etmesi ve bu nedenle toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyenlere müdahale etmesi müdahaleyi tek başına haklılaştıramaz. Müdahale gerekçeleri olayın somut koşulları çerçevesinde "*ilgili ve yeterli*" olmalıdır.

Somut olayda, ABD yanlısı politikalara kamuoyunun dikkatini çekmek için ABD Büyükelçiliğinin önünde protesto için bir araya gelen başvurucu ve diğer katılımcıların amacının TBMM'ye yönelik olmadığı açıktır. Katılımcıların, bazı gazete ve parti yöneticilerin gözaltına alınmasını protesto etmek için 2911 sayılı Kanun gereğince bildirimde bulunmalarının beklenmesinin, gözaltı süresinin kısalığı ve ani gelişen bir olaydan kaynaklanması nedeniyle makul olduğu da söylenemez. Öte yandan, katılımcıların sayısı ve şiddet içermeyen davranışları gözetildiğinde eylemin barışçıl niteliğinde de bir tereddüt bulunmamaktadır. Kaldı ki eylemin yapılması nedeniyle toplumsal hayatın etkilendiğine ve kamu düzenin bozulduğuna dair de tutanaklar ve beyanlara yansıyan herhangi bir durum da söz konusu değildir. Dolayısıyla, eylemin yapıldığı yer, TBMM'nin güvenliğine ve çalışma düzenine

yönelik bir tehdit oluşturmadığı gibi günlük olağan çalışmasına müdahale edecek etki ve mesafede de bulunmamaktadır.[18]

3. Sınırları

3.1. Genel Olarak

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün sınırlamalarını anlayabilmemiz için öncelikle 1982 Anayasasının nasıl bir sınırlandırma sistemi benimsediğini incelemek gerekmektedir.Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması başlığında Anayasanın temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması başlıklı 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla değişik 13 üncü maddesi şu şekildedir:

"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

Genel nitelikteki bu sınırlama ilkelerinin belli bir hak ya da hürriyet konusunda uygulanabilmesi için, o hak ve hürriyete ait özel maddede ayrıca öngörülmüş olması yani açıkça kendisinden söz edilmiş bulunması gerekmez.

Anılan maddenin ilk fıkrasına göre "temel hak ve hürriyetler kanunla sınırlanabilir" derken buradaki "kanun" sözcüğünden anlaşılması gereken nedir? AYM konuya ilişkin bir kararında, "13 üncü maddenin birinci fıkrasında "kanunla" denilmek suretiyle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının münhasıran yasama tasarrufuyla mümkün olabileceğine işaret edilmiştir" demekle; "kanun" sözcüğünden şekli ve organik anlamda kanunun kastedildiğini,[19] dolayısıyla kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik veya idari işlemler ile temel hak ve özgürlüklerin düzenlenemeyeceğini ortaya koymuştur. [20]

---

[18] Anayasa Mahkemesi Genel Kurul Kararı, 25 Mart 2015 Tarih, Başvuru No: 2013/2394, **R.G.:**18.06.2015/29390.

[19] ŞerefÜnal, "Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması," **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. IX,1995, s. 45.

[20] Sabuncu, a.g.e., s. 90.

Anayasanın 91inci maddesinin ikinci fıkrası da "Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez." şeklindedir.

İnceleme konumuz olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleyen 34 üncü madde de, üçüncü fıkrasında "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller'in "kanun" da gösterileceğini hükme bağlamıştır.

Anayasamızın 13 üncü maddesinin ilk fıkrasına göre "temel hak ve hürriyetler anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak sınırlanabilir". Anayasanın "sözüne uygun olma" ile kast edilen, temel hak ve özgürlükler sınırlandırılırken anayasada bu konuda getirilmiş olan güvencelere uyulmasıdır.[21]Dolayısıyla ilkenin önemi; anayasasının temel hak ve özgürlükler için ek güvenceler getirmiş olduğu durumlarda, bu ek güvencelere kanun koyucunun dokunamayacağıdır.

Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili olarak bu tür ek güvenceyi 34 üncü maddenin ilk fıkrasında şu şekilde görmekteyiz; "**Herkes önceden izin almadan,** silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir."

Bu durumda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesini önceden izin alma koşuluna bağlayacak bir kanuni düzenleme, anayasanın "söz" üne aykırı olacaktır. Aynı şekilde temel haklar ve özgürlüklere "özneleri bakımından" getirilecek sınırlamalar da anayasanın sözüne aykırılık oluşturabilir. Anayasada "herkes", "vatandaşlar" gibi deyimlerle belirlenen temel hak öznelerinin kapsamında sınırlamaya gidilmesi de anayasanın "sözüne" aykırı düşecektir. [22]

[21] A.e., s. 39.
[22] Uygun, a.g.e., s. 143.

Sınırlamanın "anayasanın ruhuna uygun olması ile kastedilen de, sınırlama yapılırken anayasanın bütününün göz önünde tutulması ve anayasanın bütününden çıkan temel anlama uygun davranılmasıdır. [23]

Anayasanın 13 üncü maddesinde sınırlamanın "demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmamalıdır" kıstası getirilmiştir.Dolayısıyla hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar yahut bunlar konusunda öngörülecek sınırlayıcı tedbirler demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalı; genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı ile uzlaşabilir olmalıdır.

Bu çerçevede, demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı doktriner olarak çok tartışmalı bir husustur. AYM uygulamalarında, özgürlükçülük, bireyin ön planda tutulması, 2 nci madde de yer alan Cumhuriyetin genel niteliklerine uygunluk gibi kimi noktaları demokratik toplum düzeninin gerekleri olarak kabul etmiştir.AYM bir kararında da "halkın serbest irade izharı yollarını tıkayacak veya siyasi hayatın cereyanını tek bir partinin tekeline bırakacak ve çok partili rejimi yok edecek" düzenlemelerin demokratik toplum düzeni gereklerine aykırı olacağını belirtmiştir.[24]

Bu bağlamda, inceleme konumuz olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri eylemleri ise "halkın irade izharının en klasik yollarından birisidir. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünün kullanılmasının "…güçleştirici, amacına ulaşmasına engel olucu ve etkisini ortadan kaldırıcı" düzenleme ve sınırlamalar, çoğulculuk ve katılım öğeleri yönünden "demokratik toplum gereklerine" ters düşecektir.

Yine 13 üncü maddede sınırlamanın ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Ölçülülük ilkesi genel bir hukuk ilkesidir. İlkenin kendisi bireye sübjektif bir hak, idareye de bir yetki tanımaz. Ancak idareye kanun tarafından tanına bir yetkinin kullanılmasında bireyin menfaati ile kamunun menfaati arasında oluşabilecek çatışmanın dengeleştirilmesinde rol alır. Bu yönü ile yürütme programı ve idare için takdire yön veren bir ilkedir.

[23] Özbudun, a.g.e., s. 80.
[24] Ünal, a.g.e., s. 189.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi kolektif özgürlüklerin, kullanım ortam ve koşullarının yalnızca pozitif hukuk kurallarıyla değil, siyasal irade ile de belirlendiği etkinliklerde "ölçülülük" ilkesi kolluk yetkilerini kullanan idareler için temel kriter olmalıdır. [25]

Örneğin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yer ve güzergâhları belirlerken, trafiğin aksayacağı düşüncesinden hareketle kent merkezinden uzak semt ve güzergâhların seçilmesi idarenin "ölçüsüz" bir takdiri olacaktır.[26] Oysa yol akışının ve gidiş-geliş aksatılması, her zaman kamu düzeninin bozulması olarak yorumlanmamalıdır. Yürüyüş ve gösterilerin merkezi yerlerde yapılması bu tür gruplaşmaların amacı gereğidir.[27] Halkı aydınlatmak ve kamuoyu yaratmak suretiyle bir konuyu benimsetmek ancak bu şekilde olabilir. Dolayısıyla kamu makamlarına düşen görev, ölçülülük ilkesi doğrultusunda kamu düzeni arasında denge kurmaktır.[28]

Aynı şekilde idarenin erteleme, yasaklama, dağıtma gibi yetkilerini kullanırken de ölçülülük ilkesini göz önünde tutması gerekir. Örneğin kanunsuz hale gelmiş bir gösterinin dağıtılmasında sadece olayların gerektirdiği kadar kuvvet kullanılmalıdır. Tazyikli su, renkli su, göz yaşartıcı, aksırtıcı gazlar, kauçuk mermiler, darp ve silah gibi araçların seçiminde belli bir sıra gözetilmelidir.[29] Daha az güç kullanılarak dağıtılabilecek bir topluluğa karşı "fazla ve gereksiz güç kullanılması" ölçülülük ilkesine ters düşecektir.[30]

Anayasanın 14 üncü maddesi "Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması" başlığı altında şu şekilde düzenlenmiştir;

"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

---

[25] İbrahim Ö. Kaboğlu, *Dernek ve Toplanma Özgürlükleri,* Diyarbakır, Todaie Yayınları, C.XIV, 1992, s. 130.
[26] İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku,* İstanbul, Asa Yayınları, 1998 s. 237.
[27] A.e., s. 233.
[28] A.e., s. 234.
[29] ŞükrüÖzanalp, *İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti/Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri,* Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1957, s. 67.
[30] Tarık Arda, Levent Çalışkan, *Kitle Psikolojisi ve Toplumsal Olayların Önlenmesi*, Ankara, EGM Asayiş Daire Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 44.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

Maddenin gerekçesi ise şu şekilde düzenlenmiştir;

"Bu maddenin birinci fıkrasıyla, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması önlenmektedir. Fıkrada hak ve hürriyetlerin ne gibi kötü kasıtla kullanılamayacağı sayım yolundan gösterilmiştir. Her ne kadar, önceki maddede yer alan genel ve özel nedenlerle gerçekleştirilen sınırlamalar, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını önleyebilir ise de; bazı hallerde kanun hükümlerine uygun olarak kullanılan bir hürriyetin esasında başka bir kasıt gütmesi ve bu kastın da fıkrada belirtilen yasak amaçlara yönelik bulunması her zaman mümkündür. Mesela, Türkiye'de Türkçe'den başka bir dille yayınlanan süreli yayının bölücülük yahut dini yayının mezhep ayırımı yaratmak kastını gütmesi gibi.

Maddenin üçüncü fıkrası, yorum kuralı niteliğindedir. Kişinin sahip bulunduğu hak ve hürriyetler, bu hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir harekette bulunmaya imkân verir şekilde yorumlanamaz. Diğer bir deyimle, bir hak ve hürriyetin anayasada yer almış bulunması buna sahip olan kişiye, temel hak ve hürriyetleri yok etme amacıyla faaliyette bulunmaya ve bu faaliyetin de meşru sayılmasına imkân vermez. Bu yorum kuralıyla, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasağı güçlendirilmektedir."

Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ilişkin Anayasanın 13 üncü maddesi ile yukarıda belirttiğimiz sınırlamalar ile birlikte, diğer bir sınırlama Anayasanın 14 üncü maddesi gereği bahse konu hakkın kötüye kullanımının engellenmesidir. Örneğin, ülke bütünlüğünü bozmayı amaç edinen herhangi bir terör grubunun yapacağı toplantı ve gösteri yürüyüşü, söz konusu hakkında özgür kullanımı olarak değerlendirilemeyecektir.

3.2. Düzenleme Aşamasındaki Sınırlamalar

3.2.1. Silahsız ve Saldırısız Olma Zorunluğu

Temel hakların sınırlandırılması ve kötüye kullanılmasını engellemeye yönelik düzenlemeler ışığında inceleme konumuz toplantı ve gösteri yürüyüşünün yer aldığı Anayasanın 34 üncü maddesine geçiş yapabiliriz. Anılan madde şu şekildedir;

"Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir."

Silahsız ve saldırısızlık koşulu, toplantı özgürlüğünün tanındığı tüm demokratik anayasalarda ve bu arada AİHS'nde yukarıda da detaylı biçimde açıkladığımız şekilde yer almıştır. Silahlı ve/veya saldırılı bir şekil alan toplantının düşünce özgürlüğünün bir doğal uzantısı olarak fikir, düşünce, bilgi vs…nin aktarımı fonksiyonu taşımayacağı, dolayısıyla da anayasal korumadan yararlanamayacağı açıktır. [31]

Gerek Anayasanın 34 üncü maddesi, gerek 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, saldırısızlık veya saldırganlığın ne olduğunu, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün ne zaman saldırgan bir nitelik taşımaya başladığını açıklamamıştır.

Bu husus, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 16 ncı maddesinin (f) bendinde güvenlik kuvvetlerinin; "Yukarıdaki durumlar dışında, kendisine karşı fiilî saldırı veya mukavemet veya korudukları

[31] A.e., s. 309.

yerlere ve kişilere fiilî saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek duymadan" zor kullanabilecekleri belirtilmiştir.

Bir toplantı yahut gösteri yürüyüşü saldırısız olmanın yanında silahsız da olmak zorundadır. Anayasanın bu hükmüne paralel olarak anılan Kanunun 23 üncü maddesinin (b) bendinde;

"Ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler…" taşınarak yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere kanun, silah kavramını oldukça geniş yorumlamış ve kamu düzenini az veya çok bozmaya elverişli her türlü nesneyi silah kavramı içerisinde değerlendirmiştir. Silahın ruhsatlı olup olmamasının veya açıkta veya gizli taşınmasının burada bir önemi yoktur. [32]

Bu bağlamda, ortaya çıkan soru, bir toplantı yahut gösteri yürüyüşünde birkaç kötü niyetli kişinin silah taşıması acaba toplantının kanunsuz hale gelmesi ve derhal dağıtılması için yeterli midir? Bu soruya cevaben 2911 sayılı Kanunun 24 üncü maddesi dördüncü fıkrası şu şekilde düzenlenmiştir;

"Toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak, bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünü Kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır."

Bu çerçevede, değinilmesi gereken diğer bir husus, toplantı ve gösteri yürüyüşünün kanuni zeminde yapılması ve yerine getirilmesi görevini güvenlik

[32] Özanalp, a.g.e., s. 46.

güçleri sağlamalıdır. Gerekli tedbir ve önlemlerin toplantı ve gösteri sırasında ve öncesinde alınmış olmalıdır.

3.2.2. Bildirimde Bulunma Zorunluğu

Yukarıda anayasamızda toplanma hakkının izne bağlanmasının yasak olduğunun ifade edildiğini; bu kapsamda, 2911 sayılı Kanunda düzenlendiği üzere "bildirim" sistemimin uygulandığını ifade etmiştik. Anılan Kanunun ilgili 10 uncu maddesi şu şekildedir;

"Toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından en az kırk sekiz saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir.

Bu bildirimde;

a) Toplantının amacı,

b) Toplantının yapılacağı yer, gün, başlayış ve bitiş saatleri,

c) Düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri ikametgâhları ve varsa çalışma yerleri,

Belirtilir ve bildirime yönetmelikte gösterilecek belgeler eklenir.

Bu bildirim karşılığında gün ve saati gösteren alındı belgesi verilmesi zorunludur.

Bu bildirim, valilik veya kaymakamlıkça kabul edilmez veya karşılığında alındı belgesi verilmez ise keyfiyet bir tutanakla tespit edilir. Bu halde noter vasıtasıyla ihbar yapılır. İhbar saati bildirimin verilme saati sayılır.

Aynı yerde, aynı gün toplantı yapmak üzere ayrı ayrı düzenleme kurullarınca bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerlidir. Diğerlerine durum hemen yazılı olarak bildirilir."

Ancak derhal tepki gösterilmesi gereken bazı siyasal/toplumsal olaylarda, öngörülen bildirim süresine uymak hayatın olağan akışına uygun düşmeyebilir. Acele şekilde yapılması konusu gereği zorunlu olabilecek toplantıların sadece bildirim süresine uymaması nedeni ile kanuna aykırı saymak bazı hallerde demokratik hukuk devletine uygun düşmeyebilir.

Ayrıca bahse konu kanunun 4 üncü maddesinde istisnalar belirtilmiş olup bu maddede belirtilen toplantılar için bildirimde bulunma zorunluluğu bulunmamaktadır;

"a) Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzelkişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları,

b) Kanunlara uymak, kendi kural ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar,

c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar,

d) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler."

3.3. Kişi Bakımından Getirilen Sınırlamalar

3.3.1. Yabancılara Getirilen Sınırlamalar

2911 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre; Yabancıların bu Kanun hükümlerine göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Bu düzenleme Anayasanın 16'ncı maddesinde belirtilen temel hak ve özgürlüklerin yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceği kuralına uygun düşmektedir.

Sonuç olarak, toplantı hakkı her zaman salt siyasal nitelik taşımaz. Bu nedenle yabancılar için bu hakkın hiç tanınmaması yerinde olmaz. Ancak vatandaşlardan farklı bazı ek sınırlamaların getirilmesi mümkündür.

3.3.2. Bazı Kamu Görevlileri Bakımından Getirilen Sınırlamalar

Anayasanın 34 üncü maddesinde "herkes" e tanındığı belirtilen toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, kimi kamu görevlileri için gördükleri hizmetin nitelikleri gereği sınırlandırılmıştır. Benzer durum, AİHS'nin 11 inci maddesi ikinci fıkrasında, "Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir." şeklinde düzenlenmektedir.

İç hukukumuzda, devlet memurlarının görevlerini tam bir tarafsızlık içinde ve hizmetin gereklerine uygun olarak yapabilmeleri için sade vatandaşlardan farklı bazı sınırlamalar getirilmiştir.[33]Bu yönde bir düzenlemeyi, Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunun 43 üncü maddesinde görmek mümkündür; "Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları siyasi faaliyette bulunamaz. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyasi parti veya derneklere girmeleri bunların siyasi faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaktır."

Söz konusu Madde'den anlayacağımız üzere, askerlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarına ilişkin yasal herhangi bir engel olmamakla beraber, bu hakkın kullanımı sadece siyasi konulara ilişkin sınırlandırılmıştır.

4. Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar

Buraya kadar, anlattığımız hususlar, toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin anayasal hükümler ile konuya dair doğrudan düzenlenen kanun ve yönetmelik hükümlerini içermektedir. Bu düzenlemelerin yanı sıra, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu (PVSK), Terörle Mücadele Kanunu (TMK) gibi kanunlarda yer alan ilgili

[33] İsmetGiritli, *Kamu Yönetimi Teşkilat ve Personeli,* İstanbul, Filiz Kitabevi, 1983, s. 290.

hükümlerde, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımı sırasında meydana gelen olaylara müdahale esnasında uygulama alanı bulmaktadır.

2911 sayılı Kanun'un 24 üncü maddesi ve bu Kanunun uygulanmasına dair Yönetmelik'in 16'ncı maddesi düzenlemelerine göre kolluk güçlerinin yasadışı olan toplumsal olaylara zor kullanarak müdahale etme yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkinin kullanımı kolluk tarafından kural olarak ihtarın yapılması ve makul sürenin tanınması gibi bazı prosedürlerden sonra gündeme gelebilecektir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatında güvenlik güçlerinin hangi hallerde zor kullanabileceği belirtilmekle birlikte bunun teknik ve yöntemiyle ilgili herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Güvenlik güçleri karşılaştıkları çeşitli durumlar karşısında zor kullanma yetkisine sahiptirler. PVSK'nın 16 ncı maddesinde yer alan ifadesiyle; "polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir".

PVSK'nın 16 ncı maddesinin ikinci fıkrasında "Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir." hükmü düzenlenmiştir.

Buna göre kolluk güçlerinin toplumsal olaylara müdahalesi esnasında zor kullanmanın şartları oluştuysa sayıldığı gibi aşamalı bir yol izlenmesi gerekecektir. Ayrıca maddenin devam eden fıkralarında, bu yetkinin kullanılması durumunda direnmeyi etkisiz kılmak amacıyla kullanacak araç ve gereç ile "zor"un derecesinin polisçe takdir edileceği belirtilmiştir. Kanun koyucunun böylesi özel bir takdir yetkisinin kolluğa tanınmasındaki beklentisinin önemli bir düzeyde olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Toplumsal olaylarda müdahale gerektiren durumlarda toplu kuvvet kullanmayı gerektirecek zamanlarda ise zor kullanmanın derecesi ile kullanılacak araç ve gereçler müdahale eden kuvvetin amiri tarafından tayin ve tespit edilir, denmiştir.

Yine aynı Madde'nin ilerleyen fıkralarında silah kullanımına ilişkin şu düzenlemeye yer verilmiştir;

Polis;

a) Meşru savunma hakkının kullanılması kapsamında,

b) Bedenî kuvvet ve maddî güç kullanarak etkisiz hale getiremediği direniş karşısında, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde,

c) Hakkında tutuklama, gözaltına alma, zorla getirme kararı veya yakalama emri verilmiş olan kişilerin ya da suçüstü halinde şüphelinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde,silah kullanmaya yetkilidir.

Polis, yedinci fıkranın (c) bendi kapsamında silah kullanmadan önce kişiye duyabileceği şekilde "dur" çağrısında bulunur. Kişinin bu çağrıya uymayarak kaçmaya devam etmesi halinde, önce uyarı amacıyla silahla ateş edilebilir. Buna rağmen kaçmakta ısrar etmesi dolayısıyla ele geçirilmesinin mümkün olmaması halinde ise kişinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde silahla ateş edilebilir.

Polis, direnişi kırmak ya da yakalamak amacıyla zor veya silah kullanma yetkisini kullanırken, kendisine karşı silahla saldırıya teşebbüs edilmesi halinde, silahla saldırıya teşebbüs eden kişiye karşı saldırı tehlikesini etkisiz kılacak ölçüde duraksamadan silahla ateş edebilir.

İçişleri Bakanlığının yayınladığı 25/8/2011 tarihli *"Toplumsal Olaylarda Görevlendirilen Personelin Hareket Usul ve Esaslarına Dair Yönerge"*de toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili olarak hazırlanması gereken planlar, bu planların uygulanmasında göz önünde bulundurulacak esaslar, toplantı ve gösteri yürüyüşleri öncesinde alınması gereken tedbirler, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale sırasında uygulanacak taktik, düzen ve genel prensipler ile müdahale sonrasında yapılması gereken işlemler belirlenmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğünün 15/2/2008 tarih ve 19 sayılı *"Göz Yaşartıcı Gaz Silahları ve Mühimmatları"* konulu Genelgesi çerçevesinde hazırlanan *"Göz Yaşartıcı Gaz Silahları ve Mühimmatları Kullanım Talimatı"* ile toplumsal olaylara müdahale esnasında göz yaşartıcı maddelerin nasıl kullanılacağı ayrıntılı olarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede, sorun, ilgili düzenlemelerin uygulanmasında her türlü direnişi kırmak üzerine eğilinilmesi ile hakkın demokratik bir toplumda kullanımın belli ölçüde göz ardı edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Konu, sendika üyelerinin yaptıkları eylemler ile üniversite öğrencilerinin genellikle üniversite yerleşkelerinde yaptıkları toplantı ve gösterilerde sıkça gündeme gelmektedir. Güvenlik güçlerinin bu tarz gösterilerde, toplantı ve gösteri hakkını kullanan kişilere sadece başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma altına alacak derecede müdahale etmesi önem arz etmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün yürütülmesi imkânını tamamen ortadan kaldıracak, hatta gösteri hakkını kullananları cezalandıracak ölçüde müdahalelerde bulunmak, gerek AİHS gerekse anayasada koruma altına alınmış olan toplantı ve gösteri özgürlüğüne aykırılık teşkil eder.

Bu kapsamda, AYM vermiş olduğu Ali Rıza Özer ve Diğerleri başlıklı kararında; diğer taraftan, polisin, göstericilerin güvenlik önlemlerine gösterdikleri tepkilere yaptığı müdahalenin orantılılığı değerlendirilmelidir. Kamera kayıtlarından göstericilerden bir grubun bariyerleri yıkarak yolu açmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda, bariyerlerin arkasında bulunan çevik kuvvet polisi bariyerleri yıkmaya çalışanları engellemek için müdahalede bulunmuştur. Polisin, savunma amaçlı müdahalede bulunduğu gözlemlenmiştir. Daha sonra polis geri çekilerek TOMA üzerinden tazyikli su ile kendilerine doğru yürüyen gruba müdahalede bulunmuştur. Bu sırada göstericilerin büyük bir kısmı slogan atarak barışçıl bir şekilde protestolarına devam etmiştir. Tazyikli su ile dağılmayan göstericilere de gazlı ve boyalı su ile müdahale edilmiştir. Kamera kayıtlarında polisin müdahale esnasında barışçıl olarak eylemlerini sürdüren diğer göstericilere müdahale ettiğine veya grubun tamamının dağıtılmasına yönelik olarak hareket ettiğine dair bir görüntüye rastlanmamıştır. Ayrıca müdahalenin sertliğinin kademeli olarak artırıldığı ve polisin genel olarak güvenlik önlemi alınan alandan göstericileri geçirmemek için çaba gösterdiği gözlemlenmiştir. Daha sonra da göstericilerle uzlaşılmış bariyerler geri çekilerek basın açıklaması yapmaları sağlanmıştır.

Genel olarak polisin müdahalesi orantılı kabul edilse de somut olayın özellikleri gözetildiğinde kolektif olarak kullanılan ancak bireysel hak olan toplanma hakkının başvuruculara eylemdeki tutumları çerçevesinde polisin müdahalesinin ölçülülüğü ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Başvuruculardan Orhan Bayram'ın bariyerleri yıkarak güvenlik önlemlerini aşmaya çalışması üzerine polisin yaptığı müdahale orantılı kabul edilmelidir. Zira başvurucu elinde sopa ile polise saldırmış ve polis tazyikli su ile başvurucunun saldırısını bertaraf etmeye çalışmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı barışçıl amaçlarla ve şekilde yapılan eylemleri güvence altına almıştır. Bu hak şiddet içeren ve saldırı gibi cezai yaptırım gerektiren faaliyetleri korumamaktadır. Dolayısıyla başvurucu Orhan Bayram'ın şiddet içeren hareketlerine karşı yapılan müdahalenin doktor raporu da gözetilerek toplanma hakkını ihlal edecek şekilde orantısız olduğu söylenemez.

Diğer taraftan, başvurucular Ali Rıza Özer, Veli İmrak, Tunay Özaydın ve Deniz Doğan'ın, kamera kayıtları ve bilirkişi raporu kapsamında polis barikatlarını aşmaya çalıştıklarına ve müdahaleyi gerektirir bir eylemleri olduğuna dair herhangi bir emare tespit edilememesine rağmen vücutlarında yaralanmalarının oluşması ve Cumhuriyet savcılığının kararlarında bu yaraların polis müdahalesi sonucunda gerçekleştiğinin kabul edilmesi karşısında müdahalenin orantılı olmadığı değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu başvuruculaların barışçıl bir şekilde ve amaçla katıldıkları toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları ihlal edilmiştir.[34]

Karşılaşılan diğer bir sorun ise, biber gazının kolluk güçlerince kullanımında ortaya çıkmaktadır. Biber gazının, uygulamaya yönelik eğitim almış kişilerce, uygun mesafeden ve dozajda kullanılması gerekmektedir. Buna ek olarak kendisine biber gazı uygulanan kişilerin kontrol altına alınmaya yeterli seviyede etkisiz hale getirildikten sonra gazdan arındırılması bir zorunluluktur.[35]Diğer bir deyişle, biber gazı ve diğer göz yaşartıcı gazlarının içeriği ve kullanımının insan üzerindeki etkilerinden ziyade hak ihlallerine konu edilen husus kolluğun uygulamada söz konusu faktörler bakımından yetersizliği, bilinçsizliği ve belki de en sıkıntılı konu olan kasti eylemleridir. İşte bunu önlemek amacıyla, kolluk için biber gazının kullanım standartlarını ortaya koyan bir düzenlemenin bulunması gerekmektedir. Yukarıda belirttiğimiz, Emniyet Genel Müdürlüğünün ilgili Yönerge ve Genelgesinin uygulamaya geçirilemediği durumlarla karşılaşılabilmektedir.

---

[34] Anayasa Mahkemesi Genel Kurul Kararı, 6 Ocak 2016 Tarih, Başvuru No: 2013/3924, R.G.: 13.05.2015/29354.

[35] Bulut,Y. Karam, "Biber Gazının İnsan Üzerinde Etkileri ve İnsan Hakları Yönünden Değerlendirilmesi,"**Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.IX, No:20, 2012, s.8-11.

Üstte belirtilen AYM kararında biber gazının kullanımına ilişkin önemli tespitler yer almaktadır: Başvurucunun iddiaları açısından değerlendirilmesi gereken diğer bir konu ise polisin toplumsal olaylara müdahalede *"biber gazını"* kullanması meselesidir. Avrupa Konseyine üye devletlerce toplumsal olayları kontrol altına almak ve dağıtmak için kullanılan gaz, zehirli gaz listesinde bulunmamaktadır. Bu nedenle biber gazı ile toplumsal olaylara müdahale tek başına toplanma hakkının ihlali olarak değerlendirilmemelidir. Diğer taraftan kullanılmasının bazı sağlık sorunlarına yol açtığı saptanan biber gazının hangi durumlarda kullanılması gerektiğinin mevzuatla tespit edilmesi önemlidir.

Emniyet Genel Müdürlüğünün yayınladığı 15/2/2008 tarihli 19 No.lu Genelge kapsamında göz yaşartıcı gaz silahları ve mühimmatları kullanım talimatnamesi kapsamında biber gazının fizyolojik etkileri belirtilmiş ve buna ilişkin olarak yapılacak ilk yardım esasları da açıklığa kavuşturulmuştur. Diğer taraftan göz yaşartıcı gazların kullanım taktikleri başlığı altında gaz kullanılmadan önce gerekli tıbbi tedbirlerin alınması ve topluluğun duyabileceği şekilde gazın kullanılacağı ve dağılmaları yönünde ikazda bulunulması öngörülmüştür. Ayrıca göz yaşartıcı maddelerin dozunun da kademeli olarak arttırılacağı belirtilmiştir.

Yaş, gebelik veya kronik rahatsızlıkları nedeniyle biber gazından beklenenden daha fazla etkilenebilecek kişilerin gazın kullanımından önce ikaz edilmeleri önemlidir. Ülkemizde yaşanan bazı toplumsal olaylara biber gazı ile yapılan müdahalelerde can kaybı olduğu da gözetildiğinde Emniyet Genel Müdürlüğünün talimatnamesinin uygulanması ayrıca önemlidir.

Somut olayda, bilirkişi ve kamera kayıtlarından, gazlı su kullanacağı veya biber gazı kullanılacağının önceden göstericilere bildirildiği tespit edilememiştir. Kişilerin özel durumları sebebiyle ölüme varacak şekilde vahim sonuçları olabilecek gazlı su ve biber gazının kullanımında önceden ihtar yapılmalıdır. Her ne kadar başvurucu maruz kaldığı ve ölçülü kabul edilebilecek dozdaki biber gazı nedeniyle ciddi sağlık sıkıntılarına uğramamışsa da ihtar yapılmadan gaz kullanılması barışçıl amaçlarla ve şekilde toplantıya katılmış başvurucunun toplanma hakkını ihlal etmiştir.

Bu kapsamda, toplantı ve gösteri hakkını kullananlara karşı sert müdahale içeren Türkiye'ye ilişkin vakaların bazılarında AİHM, 11 inci maddeyi de aşan ihlaller tespit etmiştir. Örneğin, polis müdahalesi sırasında sıradan darp ve cebir izini aşan yaralanmalarda AİHM, insanlık dışı muamele yasağına aykırılıktan ötürü 3'üncü madde ihlaline hükmetmiştir.[36]

Bu çerçevede örneğin DİSK ve KESK'in birlikte düzenlemek istedikleri 2008 yılındaki 1 Mayıs gösterisine izin verilmemesi ve göstericilere müdahale edilmesi üzerine görülen davada AİHM öncelikle, gösteriye katılım olmaması için İstanbul Valiliği tarafından feribot ve metro seferlerinin iptal edildiğini, Taksim Meydanı'na giden yolların kapatıldığını ve polisin gösteriler başlamadan sabah 6.30'da müdahalede bulunmaya başladığını tespit etmiştir. Daha Taksim'e gelmeden Şişli'de yapılan müdahale üzerine Şişli Etfal Hastanesi'ne sığınan göstericilere, bu sefer de hastaneye gaz bombası atılması suretiyle müdahale edilmesine dikkat çekmiştir. Aşırı önlemler karşısında, Taksim'e gitmeye niyetlenen göstericiler, herhangi bir kutlama yapamadan 10.30 civarında dağılmışlardır. AİHM, hiçbir şiddet eğilimi göstermeyen kişilere karşı bu olaylar zinciri içinde alınan önlem ve yapılan müdahaleleri demokratik bir toplumda meşru müdahaleler olarak nitelendirmeyerek hakkın ihlaline hükmetmiştir.[37]

Yine öncesinde belirttiğimiz, Türkiye'ye karşı açılan başka bir davada da, üniversite öğrencilerinin üniversite rektörünü konuşma yaptığı sırada salonda protesto etmeye başlamaları üzerine polis tarafından yapılan müdahalede, AİHM, öğrencilerin salondan çıkartılmasını salonda yapılan toplantının yürütülmesi için normal bulurken öğrencilerin akabinde bina dışında darp edilerek dövülmesini ve gözaltına alınmasını aşırı bir müdahale olarak nitelendirmiştir.

AİHM'e göre, öğrencilerin şiddet içeren herhangi bir direnişi söz konusu olmamış, olaya müdahale eden polis görevlileri herhangi bir saldırıya uğramamıştır. Zaten öğrenciler hakkında herhangi bir ceza davası da açılmamıştır. Yapılan müdahale sonrası öğrencilerin vücutlarında tıbbi raporlarla darp ve cebir izleri tespit

[36] "Samüt Karabulut Davası/Türkiye," 16999/04, Kasım 27, 2009, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-124534"]}, 08 Kasım 2017.
[37] "DİSK ve KESK/Türkiye," 38676/08, Kasım 27, 2012, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-120317"]}, 09 Kasım 2017.

edilmiş olması, Türkiye Hükümetinin müdahalenin orantılı olduğu biçimindeki savunmasını bertaraf etmiştir.

AiHM, toplantı ve gösteri şiddet içeriyorsa, yapılan müdahalenin göstericiler tarafından başvurulan şiddeti defedecek oranda olması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye'ye ilişkin görülen başka bir davada, lisede öğrencilerinin okul duvarına pankart asması olayına müdahale eden polise karşı, öğrencilerin demir çubuklarla ve sopalarla direnmesine karşın polisin silah kullanarak müdahalede bulunması üzerine, AİHM yaşam hakkının ihlaline hükmetmiştir.

AİHM, gösterilere müdahalede kullanılan gaz bombası ve biber gazlarının insan sağlığı üzerindeki zararları konusuna da özel bir önem vermektedir. Göstericinin polis tarafından yakalanmış olmasına rağmen yine de yüzüne biber gazı sıkılmasını insanlık dışı muamele yasağına aykırı bulmuştur.

AİHM tarafından konuyla ilgili verilen son karar olan Abdullah YAŞA ve Diğerleri/Türkiye kararı, 14 PKK (Kürdistan İşçi Partisi) üyesinin meydana gelen bir silahlı çatışma sonucu ölümü üzerine Diyarbakır'da gerçekleşen ve barışçıl nitelikte olmayan toplumsal eylemlerde biber gazı kapsülünün kollukça ateşlenerek 13 yaşındaki başvurucunun yüzünde yaralanmaya sebep olmasına ilişkindir. Karar, Türkiye'de biber gazı tekniğinin nasıl kullanıldığına ilişkin ciddi tespitler yapmış ve nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin ise ilkeler kabul etmiştir. Mahkeme kararında ulusal mevzuatta gösteriler esnasında göz yaşartıcı bomba kullanımını düzenleyen spesifik hükümler bulunmadığı gibi kullanım sekline ilişkin herhangi bir talimatın da yer almadığını gözlemlemektedir. 28 ve 31 Mart 2006 tarihlerinde Diyarbakır'da meydana gelen olaylar esnasında iki kişinin göz yaşartıcı bomba atılması sonucu ölümü ve başvuranın da bu nedenle yaralanması olguları dikkate alındığında, polis memurlarının büyük bir özgürlükle hareket ettikleri ve düşüncesizce inisiyatif aldıkları sonucunun çıkarılabileceği düşünülmektedir. Müdahalede bulunan polis memurlarının eğitim alıp, uygun talimatlarla yönlendirilmiş olmaları durumunda, muhtemelen böyle bir olayın gerçekleşmeyeceği değerlendirmesi yapılarak 3'üncü madde dolayısıyla ihlal kararı verilmiştir.

Verilen kararlar biber gazının kimyasal bir silah olup olmaması hususuna ilişkin değil bunun kullanım standartlarına yöneliktir. Nitekim son yıllarda güvenlik

güçleri tarafından kullanımı gittikçe artan biber gazı, kimyasal silahların yasaklanması ile ilgili olarak hazırlanan 1969 tarihli Cenevre Protokolü kapsamında yasak olan kimyasallar arasında sayılmamıştır. Dünyada insan hak ve özgürlükleri hassasiyeti ile meşhur birçok ülkede bile kullanılan biber gazı, Türkiye'nin de 1997'de taraf olduğu "Kimyasal Silahlar Sözleşmesi"nde yasaklanmamıştır. Ayrıca iç hukukumuzda yürürlüğe giren 14/12/2006 tarih ve 5564 sayılı "Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun"da da biber gazı kimyasal silahlar içinde sayılmamıştır. Bu kanun, PVSK ve diğer kolluk mevzuatına göre biber gazının kullanımı yasal bir zemine dayanmaktadır.

Biber gazının kolluk güçlerince kullanımında ortaya sorunlar çıkaran önemli faktörler eğitim, mesafe, dozaj ve gazdan arınmadır. Kısaca biber gazının, uygulamaya yönelik eğitim almış kişilerce, uygun mesafeden ve dozajda kullanılması gerekmektedir. Buna ek olarak kendisine biber gazı uygulanan kişilerin kontrol altına alınmaya yeterli seviyede etkisiz hale getirildikten sonra gazdan arındırılması bir zorunluluktur. Diğer bir deyişle, biber gazı ve diğer göz yaşartıcı gazlarının içeriği ve kullanımının insan üzerindeki etkilerinden ziyade hak ihlallerine konu edilen husus kolluğun uygulamada söz konusu faktörler bakımından yetersizliği, bilinçsizliği ve belki de en sıkıntılı konu olan kasti eylemleridir. İşte bunu önlemek amacıyla, kolluk için biber gazının kullanım standartlarını ortaya koyan bir düzenlemenin bulunması gerekmektedir.

Yukarıda değinilen Abdullah YAŞA ve Diğerleri/Türkiye kararında AİHM, Türkiye'de biber gazı kullanımından kaynaklanan ölüm ve yaralanma risklerini en aza indirip, insan yaşamını ve sağlığını güvence altına alacak kural ve uygulamaların olay tarihinde olmadığını ve bunların güçlendirilip hayata geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. İfade etmeliyiz ki, söz konusu düzenlemenin genelge, tebliğ vb. ile yapılması tartışmaya konu olan uygulamayı düzeyi düşük bir güvenceye bağlamak anlamına gelmektedir. AİHM, Abdullah YAŞA ve Diğerleri/Türkiye kararında olayların gerçekleştiği tarihte Türk Hukuku'nun gösterilerde biber gazı kullanımına dair kurallar içermediğini ve biber gazının kolluk kuvvetleri tarafından hangi şartlarda ve nasıl kullanılacağını düzenleyen bir talimatnamenin de olmadığını ifade etmiştir. Kararda 15 Şubat 2008 tarihli biber gazı kullanımının esaslarını düzenleyen

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 19 numaralı Genelgesinde tüm kolluk kuvvetlerinin dikkatine sunulduğunu, ancak bu tedbirlerin ölüm ve yaralanma riskini en aza indirecek şekilde güçlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir.[38]

Bu bakımdan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa göre bildirimsiz şekilde yapılan gösterilerin, gösterinin barışçıl olup olmadığına, çapına, yapıldığı mekâna ve amacına bakmaksızın yasa dışı sayılması ve Kanunun bu gösterilere müdahaleyi düzenleyen hükümleri ile PVSK'nın kademeli kuvvet kullanmayı düzenleyen hükümlerine ve anılan Genelge, Yönerge'ye rağmen kolluk tarafından her türlü direnişi bertaraf etme hedefi güden orantısız şekilde güç kullanılabilmektedir. Bu itibarla, bahse konu iki yasanın hükümlerinin Anayasa'nın 13 üncü maddesinde yer alan demokratik toplum düzeni ve ölçülülük ilkeleri ve AİHM ve AYM kararları ışığında, barışçıl toplantı ve gösterilere olanak sağlayacak tarzda uygulaması önem arz etmektedir.[39]

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin büyük çoğunluğu, birtakım örgütler tarafından düzenlenir. Örgütler, yasal olabileceği gibi yasadışı da olabilir. Ceza kanunları, yasadışı örgütler veya diğer ifadeyle suç örgütlerine ilişkin birtakım özel düzenlemeler içermektedir. Uygulamada toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenlerin yasadışı örgütlerle bağlantılandırılması temelinde birtakım sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu sorunun merkezinde TCK'nın 220'inci maddesinin altıncı fıkrasındaki "örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişi, ayrıca örgüte üye olmak suçundan dolayı cezalandırılır" hükmü ve TMK'nın 2'inci maddesindeki "terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır" hükmü ile 7'inci maddesindeki "Terör örgütleri, cebir ve şiddet kullanılarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemleriyle, 1 inci maddede belirtilen amaçlara yönelik olarak suç işlemek üzere, terör örgütü kuranlar, yönetenler ile bu örgüte üye olanlar TCK'nın 314 üncü maddesi hükümlerine göre cezalandırılır. Örgütün faaliyetini düzenleyenler de örgütün yöneticisi olarak cezalandırılır.

Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde

[38] "Abdullah Yaşa Davası/Türkiye," 44827/08, Temmuz 16, 2013, (Çevrimiçi) https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":["001-126598"]}, 08 Kasım 2017.
[39] İnceoğlu, a.g.e., s. 392-393.

propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. Ayrıca, basın ve yayın organlarının suçun işlenmesine iştirak etmemiş olan yayın sorumluları hakkında da bin günden beş bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. Aşağıdaki fiil ve davranışlar da bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır:

a)(Mülga: 27/3/2015-6638/10 md.)

b) Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşmese dahi, terör örgütünün üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde;

1. Örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması,

2. Slogan atılması,

3. Ses cihazları ile yayın yapılması,

4. Terör örgütüne ait amblem, resim veya işaretlerin üzerinde bulunduğu üniformanın giyilmesi.

(Ek fıkra: 27/3/2015-6638/10 md.) Terör örgütünün propagandasına dönüştürülen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kimliklerini gizlemek amacıyla yüzünü tamamen veya kısmen kapatanlar üç yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu suçu işleyenlerin cebir ve şiddete başvurmaları ya da her türlü silah, molotof ve benzeri patlayıcı, yakıcı ya da yaralayıcı maddeler bulundurmaları veya kullanmaları hâlinde verilecek cezanın alt sınırı dört yıldan az olamaz.

İkinci fıkrada belirtilen suçların; dernek, vakıf, siyasî parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğrenci yurtlarında veya bunların eklentilerinde işlenmesi halinde bu fıkradaki cezanın iki katı hükmolunur.

(Ek fıkra: 11/4/2013-6459/8 md.) Terör örgütüne üye olmamakla birlikte örgüt adına;

a) İkinci fıkrada tanımlanan suçu,

b) 6 ncı maddenin ikinci fıkrasında tanımlanan suçu,

c) 6/10/1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 28 inci maddesinin birinci fıkrasında tanımlanan kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma suçunu, işleyenler hakkında, 5237 sayılı Kanunun 220 nci maddesinin altıncı fıkrasında tanımlanan suçtan dolayı ayrıca ceza verilmez." hükmü yer almaktadır.

AİHM'ye göre, Kürt meselesiyle ilgili gösterilere katılan kişiler düzenli olarak diğer kişilerden daha ağır cezalara çarptırılmakta, gösterilerdeki davranışlarından ziyade PKK örgütünün (çoğu kez objektif olarak suç sayılmayacak türden) gündemleriyle çakışan taleplerinden dolayı, terör örgütü üyesi olmamakla birlikte örgüt adına suç işliyor sayılmaktadır.[40]

Örneğin AİHM'nin Turan Biçer/Türkiye kararı şu şekildedir; başvuran ikinci kez katıldığı gösteriden kaçmaya çalıştığı gerekçesiyle güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır. 1 Haziran 2001'de İzmir DGM nöbetçi hâkimi tarafından dinlenen başvuran hakkında tutukluluk kararı verilmiştir. Başvuran barışçı yollardan yapılan bir gösteriye katıldığını ve amacının sadece AİHM önündeki davasında Öcalan'ı desteklemek olduğunu ileri sürmektedir. Hükümet, 11'inci maddenin barışçıl yollardan düzenlenen gösteriye katılması dolayısıyla değil, terör örgütüne yardım etmesi ve örgütü desteklemesi dolayısı ile mahkûm edilen başvuranın durumuna uygulanamayacağını savunmaktadır. Bu çerçevede başvuranın katıldığı gösteriler barışçıl yollardan düzenlenen gösteriler olarak nitelendirilemez. Başvuran ise bu iddiaya karşı çıkmaktadır. Sözü edilen gösterilere iştirak ettiğini kabul eden başvuran, Öcalan'a adil bir yargılanma hakkı verilmesi talebinin belki alışılagelmiş bir durum olmadığını, hatta halkın büyük kesimini şok edici bir düşünce olarak sayılabileceğini, fakat hiçbir terörist eylemin veya terörün desteklenmesinin söz konusu olmadığını ileri sürmektedir. Hükümet, dava konusu olayların hiçbir şekilde başvuranın toplanma özgürlüğüne karşı bir müdahaleyi teşkil etmediğini savunmakta ve bu çerçevede 11'inci maddenin uygulanabilirliği hakkındaki argümanlarını yinelemektedir. İzmir DGM'nin başvuranın mahkûm edilmesindeki delil

[40] Tolga Şirin, "Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkında İlişkin Sorunlar," **Anayasa Hukuku Dergisi,** C.2, S:4, 2013, s. 310-311.

unsurlarında yalnızca katılmış olduğu gösterilerde dile getirdiği sloganlara dayandırdığı tespitinden hareketle AİHM, başvuranın toplanma ve ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahalenin olduğu sonucuna varmakta ve Hükümet'in ön itirazını reddetmektedir.

Sonuç olarak AİHM, Turan Biçer/Türkiye kararında da; mevcut davayı kendisine sunulan bütün unsurlar ışığında incelemiş ve Hükümetin bu davada farklı bir sonuca ulaşmasını sağlayacak ikna edici hiçbir tespit ve delil sunmadığını tespit etmiştir. AİHM izinsiz olarak düzenlenen bir gösteri söz konusu olduğunda hüküm kararının gerekçesine ve başvuran hükmedilen cezanın ağırlığına özel bir önem verdiğini ifade etmektedir. AİHM dava dosyasından edinilen bilgiler ışığında; düzenlenen iki gösteride herhangi bir şiddet eyleminin meydana gelmediğini gözlemlemektedir. İlk gösteride toplanan yaklaşık on beş kişi ve ikinci gösteride yaklaşık yüz kişi Öcalan'ı desteklerini göstermek ve adı geçenin AİHM önündeki davasına kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla bir araya gelmiştir. Dava dosyası gösterilen ve eylemlerin şiddet içerikli olduğunu gösterir herhangi bir delili, ya da unsuru içermemektedir. Başvuranın toplantı özgürlüğüne karşı yapılan müdahale ulusal yetkililer tarafından kamu düzeninin korunması amacıyla meşru sayılmasına rağmen, özellikte gösterilen saati ve yeri dikkate alındığında başvurana hükmedilen hapis cezası, öngörülen cezanın niteliği ve ağırlığı izlenen meşru amaca kıyasla orantısız bulunmaktadır. Bu çerçevede AİHM, ulusal mahkemelerin başvuranın toplanma özgürlüğüne karşı getirilen "gerekli" kısıtlamasının ötesine geçmiş olduğundan 11'inci maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.[41]

AİHM'nin, TMK'nın yukarıda belirtilen ilgili maddelerinin uygulanması esnasında, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün ihlal edildiğine ilişkin kararlar verdiğini görmekteyiz. Bu çerçevede, TMK'nın ilgili hükümlerini sorunlu kılan noktanın, belli bir suç örgütünün programı veya amaçlarıyla aynı doğrultudaki söylemleri ifade eden ancak terör örgütü lehine söylemde bulunmayan göstericilerin suç/terör örgütü üyesi gibi yargılanmalarıdır, diyebiliriz. Örneğin, hak arama özgürlüğüne istinaden toplantıya katılan sade bir vatandaşın, örgüt adına eylemde

[41] Ali Özdemir, "Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırlandırılması Örneği," **İnternational Journal of Legal Progress,** S:2, 2016, s. 88-90.

bulunuyor durumuna gelmesi ve hukuki zeminde değerlendirildiğinde, kasdı ile karşılaştığı yaptırım arasında ciddi bir orantısızlığa neden olunabileceğini söylememiz mümkündür.

Bununla birlikte, AİHM, toplantının, şiddet içeren unsurları kapsaması halinde, toplantı amacı her ne olursa olsun, içerik yönünden herhangi bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaksızın, barışçıl şekilde toplantı ve gösteri hakkının kullanılmaması halinde hakka getirilen sınırlamaların gerekliliğini inceleme gereği duymadığını ifade etmiştik. Bu kapsamda, usulüne uygun bir toplantı veya gösteri yürüyüşü sırasında terör örgütü lehine herhangi bir sözde veya eylemde bulunan kişi bakımından, bahse konu toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl nitelikte olduğunu belirtmenin zor olduğu düşünmekteyiz. AİHM'nin kararlarında, özellikle teröre ilişkin çok ciddi hassasiyetleri ve sıkıntıları olan ülkemize ilişkin başvurularda, bu özel durumu göz önüne alarak değerlendirme yapmasının daha yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, demokratik sistemlerde mutlaka tanınmalı ve bu hakkın kullanımı konusunda yönetimdeki kişilerin tolerans göstermesi gerekmektedir. Hakkın ne şekilde ve nasıl sınırlandırılacağına ilişkin net ve kesin kanuni düzenlemeler yapılması gerektiği gibi, bu düzenlemelerin uygulamaya geçilmesi sırasında da, farklı ve orantısız şekilde uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Tarihsel süreç ve kavram olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin yaptığımız açıklamalar ile AİHM içtihatlarının söz konusu hakka bakış açısına dikkat ettiğimizde, hakkın kullanımında, toplantı ve gösteri yürüyüşüne konu olay, düşünce, eylem ne olursa olsun, iktidarın, yöneticilerin bu duruma önyargılı yaklaşmaksızın, vatandaşlara söz hakkı tanıma imkânını vermeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çerçevede, özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşünün şiddet içermemesi ve barışçıl olması aranmaktadır. Ülkemiz uygulamalarında, en önemli problem, bildirim yapılmaksızın düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, kolluğun kuvvet kullanması, karşılığında, göstericilerin bu kuvvete direnç göstermesi ile, toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasal zeminden uzaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda, kolluğun kullanmış olduğu kuvvetin, bazı olaylarda orantılı ve ölçülü olmaması da, sorunun diğer bir ayağını oluşturmaktadır.

Bildirim yapılmaksızın düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine doğrudan kuvvet kullanmak yerine, güvenlik veya başka sebeple bir engel olmadığı durumlarda, hakkın kullanımına müsaade edilmesinin daha yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Aksi halde, bu tutum aynı zamanda bildirim usulünün koruduğu hukuki yarar ile de bağdaşmayacaktır. Bildirimin asıl amacı kamu düzeninin korunabilmesi için alınması gereken tedbirleri gösteri öncesinde almak, göstericilerin ve karşılaşılması muhtemel karşıt gruplar ile göstericilerin çatışmadan eylemlerini yapabilmesini

sağlamaktır. Ancak izin-bildirim sistemine uyulmaması, makul miktarlarda olmak koşuluyla para cezası gibi hakkın kullanılması önünde engel teşkil etmeyecek müeyyidelerin uygulanmasını da gerektirebilir. Aksi takdirde, kanun koyucunun getirdiği düzenlemeler anlamsızlaşacaktır.

Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin bildirimde bulunulması zorunluluğu, bir tür izin sistemi gibi düşünüp uygulanmaması gerekmektedir.

Ülkemizde 2000'li yıllarda hem Avrupa Birliğine katılma hem diğer uluslararası yükümlülüklerini karşılamak amacıyla, yasal zeminde değişiklikler gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, demokratik ve çoğulcu toplumlarda olduğu gibi eşitlikçi, hoşgörü temeline dayanan ve evrensel hukuk normlarına uygun olarak içerik değişimine uğradığı da bir gerçektir. Ancak meselenin yeni Kanunlara duyulan ihtiyaçtan çok, uygulamadaki sıkıntılar olduğu gözlemlenmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere, AİHM önüne giden Türkiye davalarında karşılaşılan başlıca sorunlardan olan; kolluğun barışçıl devam eden gösteriye kuvvet kullanarak müdahale etmesi ve kolluk tarafından kullanılan kuvvetin orantısızlığı bu değerlendirmenin haklılığını ortaya koymaktadır. Yine benzer şekilde, AYM'ye yapılan bireysel başvurularda kolluk tarafından orantısız, ölçüsüz şekilde müdahalelere yönelik iddialar ileri sürülmektedir.

Bu çerçevede, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yapılan müdahaleler sonucunda Türkiye'nin mahkûmiyetleriyle sonuçlanan tablonun ortadan kalkması ve AYM'ye yapılan bireysel başvuruların azaltılması için neler yapılması gerektiği hususunun araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, alınacak önlemlerin başında polisin, mevzuat ve AİHM içtihadı çerçevesinde eğitimlere tabi tutulması ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale esnasında gösterinin barışçıl karakterinin tespiti ve buna göre tavır alınmasının temini ile eğer kuvvet kullanılmasını gerektiren bir durum varsa bu kuvvetin gösterinin tansiyonuna eşdeğer bir karşılık verilecek şekilde kullanılmasının sağlanması gelebilir.

Ancak bu durumda göz ardı edilmemeli ki; her ne kadar polis teşkilatının eğitimi ve gösterilere müdahale biçiminin uluslararası standartlara kavuşması zaruri olsa da, meselenin özünde polisin kimi zaman kanunsuz da olabilen emir aldığı siyasal iktidarın bu toplantı ve gösteri yürüyüşlerine karşı aldığı tutum vardır. Bu

noktada, insan olmanın sonuçlarından olan bireysel hak ve özgürlüklerin kullanımı ve buna getirilen sınırlamaların çoğulcu bir demokraside olması gerektiği gibi karşımıza çıkması için, yönetenlerin ve yürütmenin yönetim anlayışını ve hukuk losyonunu batılı anlamda evrenselleştirebilmesi ve bu çerçevede benimsemesi bir zorunluluktur. Bu benimsemenin, sadece yasalarda yapılması sonucu etkilemeyecektir.

Sonuç olarak, devlet, bildirimi yapılmış olsun veya olmasın barışçıl toplantı veya gösteri yürüyüşü ile silaha, tehdide ve saldırıya dayanan toplantı veya gösteri yürüyüşünü birbirinden ayırabilmeli, bunu siyasete ve kamu otoritesinin tercihlerine göre değil, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlarına göre yapmalıdır. Bu noktada temel kriter, başkalarının can ve mal güvenliklerinin somut tehlikeye düşürülüp düşürülmediği veya zarara uğratılıp uğratılmadığı olmalıdır.

KAYNAKÇA

Akın, İ. (1979). Toplanma Özgürlüğü. *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 30,546-566.

Aksar, Y. (2015). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk –II.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Arda, T ve Çalışkan,L. (1999).*Kitle Psikolojisi ve Toplumsal Olayların Önlenmesi*. Ankara: EGM Asayiş Daire Başkanlığı Yayınları.

Atalay, E.(1995). *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü.*İzmir: DEÜHF Yayınları.

Bulut, Y. K. (2012). Biber Gazının İnsan Üzerinde Etkileri ve İnsan Hakları Yönünden Değerlendirilmesi.*Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,20, 8-11.

Civelek,J.(1992).Evrensel Düzeyde Haklara Genel Bir Bakış.*Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, 25, 381-389.

Dinçkol, A. ve Akad, M. (2007). *1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları*. İstanbul: Der Yayınları.

Eren, A. (2007). *Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Eroğlu,İ. (2010). Anayasası Döneminde İnsan Haklarının Normatif Çerçevesi ve Uygulaması. *Yasama Dergisi*, 14, 41.

Gemalmaz, M.S. (2012). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1*. İstanbul:Legal Yayıncılık.

Giritli,İ. (1983). *Kamu Yönetimi Teşkilat ve Personeli*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Gözler,K. (2010). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri.*Bursa: Ekin Yayınları.

Gözlügöl, S.V. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi.* Ankara: Yetkin Yayınları.

Gözübüyük, A.Ş. (1993) *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, A.Ş. ve Gölcüklü, F. (2013) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi.* Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

İnceoğlu, S. (2013). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa.*Ankara: Beta Yayınları.

İşgören,A.(2001). *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri.*Ankara: Seçkin Yayınları.

Kaboğlu,İ.Ö.(1995). *Demokratik Bir Anayasanın Zorunlu Unsurları ve Temel Hak ve Özgürlükler Rejimi, Türkiye'nin Demokratikleşme Sorunu, Sempozyum I*. İstanbul: İÜHF Yayınları.

Kaboğlu, İ. Ö. (1989). *Kolektif Özgürlükler*.Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi.

Kaboğlu,İ.Ö.(1992). *Dernek ve Toplanma Özgürlükleri.*Diyarbakır: Todaie Yayınları.

Kaboğlu,İ.Ö.(1998). *Özgürlükler Hukuku*. İstanbul: Asa Yayınları.

Kapani, M.(1993). *Kamu Hürriyetleri.* Ankara: Yetkin Yayınları.

Karaosmanoğlu, F. (2012). *İnsan Hakları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özanalp, Ş.(1957).*İdare Hukukunda Toplanma Hürrtiyeti/Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri*.Ankara:Ayyıldız Matbaası.

Özer, A. (2016). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özbudun,E. (1995).*Türk Anayasa Hukuku.*Ankara:Yetkin Yayınları.

Özdemir, A. (2016). Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırlandırılması Örneği. *İnternational Journal of Legal Progress*, 2, 88-90.

Uygun,O.(1992).*1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*.İstanbul:Kazancı Yayınları.

Sabuncu,Y.(1996).*Anayasaya Giriş*. Ankara:İmajYayınları.

Salihpaşaoğlu, Y. (2009). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (GÜHFD*), 13, 273-274.

Soysal, M. (1986). İnsan Hakları Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Niteliği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 3, 39-49.

Soysal,M.(1990). *100 Soruda Anayasanın Anlamı.* İstanbul: Gerçek Yayınları.

Şirin, T. (2013). Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkında İlişkin Sorunlar. *Anayasa Hukuku Dergisi*, 2, 4, 310-311.

Ünal, Ş. (1995). Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 9, s. 45.

Tanilli, S.(1987). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası.*İstanbul: Say Yayınları.

Tanör,B. (2013).*İki Anayasa.*İstanbul:On İki Levha Yayıncılık.

Tanör,B. (1992). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*.İstanbul: BDS yayınları.

Tanör, B. (1995). *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri.* İstanbul: Yetkin Yayınları.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *1982 Anayasası'na göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tanyar, Z. Ç. (2011). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60, 598-599.

Teziç, E. (1990). *Anayasa Yargısı*. Ankara: Beta Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr

Türkçe-Fransızca Sözlük, http://dictionary.cambridge.org

Türkçe-Fransızca Sözlük, www.academia-francaise.fr

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Veri Tabanı, https://hudoc.echr.coe.int/tur

Danıştay Kararları, http://hukuk.istanbul.edu.tr/

EK-1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim **: Keser Hayriye**

Uyruğu **: T.C.**

Doğum Tarihi ve Yeri **: 01/01/1983**

Tel **: 05337022712**

E-Posta **: hayriye.keser@hotmail.com**

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET TARİHİ
Lisans	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	2005
Lise	Abdulkerim Bengi Anadolu Lisesi	2001

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
2005-2007	Kortun-Onur Hukuk Bürosu	Avukat Stajyeri
2009-2011	Adalet Bakanlığı	Hakim Adayı
2011- 2013	Koyulhisar	Cumhuriyet Savcısı
2013-2015	Reyhanlı	Cumhuriyet Savcısı
2015- Halen	Adalet Bakanlığı	Tetkik Hakimi

YABANCI DİL

İngilizce – Orta Seviyede

HOBİLER

Seyahat etmek, kitap okumak, film izlemek.